

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

TÜRK VE KORE KÜLTÜRLERİNDE İYE KAVRAMI

Rüveyda ÇAKIR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TÜRK VE KORE KÜLTÜRLERİNDE İYE KAVRAMI

Rüveyda ÇAKIR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Rüveyda ÇAKIR tarafından hazırlanan "Türk ve Kore Kùltürlerinde İye Kavramı" başlıklı bu çalışma, 07.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS (Başkan)

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Danışman)

Doç. Dr. Şirin YILMAZ (Üye)

Doç. Dr. Zehra KADERLİ (Üye)

Doç. Dr. Pınar KASAPOĞLU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. (2)
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

...../...../.....
Rüveyda ÇAKIR

1 “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
- (4) Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. zkul ÇOBANOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Rüveyda ÇAKIR

Anneme ve babama,

TEŞEKKÜR

Öncelikle Hacettepe'ye gelme nedenim olan ve sonsuz sorularıma katlanan; tezimi bitirmem için elinden gelen her Şeyi yapan sayın hocam Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na teşekkür ederim. Korece kaynak bulmak başta olmak üzere bana çok yardımcı olan PARK Hyunjoo'ya, binlerce kilometre öteden beni yalnız bırakmayan ve her soruma gece gündüz demeden cevap veren sevgili arkadaşım SHIN Sieun'a, dünyanın en mükemmel Korece öğretmeni olan JO Sooyoun'a, ne zaman üzgün ve umutsuz hissetsem yanımda olan ve her zaman bana destek olan arkadaşlarım Aslıhan YILMAZ ve Murat KASAP'a, değerli yorumları ve destekleri için Prof. Dr. Abdulselam ARVAS, Doç. Dr. Şirin YILMAZ, Doç. Dr. Zehra KADERLİ ve Doç. Dr. Pınar KASAPOĞLU'na teşekkür ederim. Son olarak bu zorlu süreçte hem maddi hem manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Rüveyda ÇAKIR

Ankara, 2024

ÖZET

ÇAKIR, Rüveyda. *Türk ve Kore Kültürlerinde İye Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Kökleri Ural- Altay coğrafyasına uzanan Türk ve Kore kültürü, tarih içerisinde kültürel alışverişler nedeni ile değişmelere uğramış olsalar da halen hatırlanan ve uygulanan bazı inanışlar ve uygulamaları içerinde barındırmaktadır. Mitolojik bellek o denli kuvvetlidir ki bağlamından kopmuş ve eski işlevini yerine getirmiyor olsa da bazı ritüel ve inançlar insanların zihinlerinde canlı kalmıştır. Günümüzde Ural- Altay coğrafyasından binlerce kilometre uzakta kalan ve Çin, Japonya, Amerika gibi ülkelerin kültürlerinden etkilenen Kore kültürünün, halk dini olarak kabul edilen uygulamalarında halen kökenlerinin bulunduğu coğrafyanın izleri görülmektedir. Aynı durum doğuya göç eden Türkler için de geçerlidir. Türk mitolojisinin kadim bir inanışı olan yer-su inanışı etrafında gelişen iye kavramı, günümüzde halen yaşamaktadır. Kore mitoloji çalışmalarında “tanrı” olarak geçen ancak bu çalışmada “iye” olarak kabul edilen kutsal varlıklar da işlev bakımından Türk iyelerine oldukça benzer varlıklardır. Türk ve Kore mitolojisi çalışmaları bağlamında “iye” kavramı ilk kez bu araştırmada karşılaştırmalı olarak benzerlik farklılarına göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Kore Mitolojisi, İye, Karşılaştırmalı Kültür

ABSTRACT

ÇAKIR, Rüveyda. *The Concept of Owner Spirits in Turkish and Korean Cultures, Master's Thesis, Ankara, 2024.*

Turkish and Korean culture, whose roots extend to the Ural-Altay geography, contains some beliefs and practices that are still remembered and practiced, although they have undergone changes due to cultural exchanges throughout history. Mythological memory is so strong that some rituals and beliefs have remained alive in people's minds, even though they have been disconnected from their context and do not fulfill their former function. Today, Korean culture, which is thousands of kilometers away from the Ural-Altai geography and influenced by the cultures of countries such as China, Japan and America, still has traces of its origins in its folk religion practices. The same situation applies to Turks migrating to the east. The concept of owner spirit, which developed around the earth-water belief, which is an ancient belief of Turkish mythology, is still alive today. Sacred beings, who are referred to as "gods" in Korean mythology studies but are accepted as "iye (owner spirit)" in this study, are also very similar to Turkish iye in terms of function. In the context of Turkish and Korean mythology studies, the concept of "iye (owner spirit)" is comparatively examined for the first time in this research; were examined according to similarities and differences.

Key Words: Turkish Mythology, Korean Mythology, İye (Spirit), Comparative Culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: GENEL KAVRAMLAR.....	8
1.1. MİT VE MİTOLOJİ	8
1.2. İYE KAVRAMI.....	13
1.3. TÜRK MİTOLOJİSİ.....	16
1.3.1. Avcı- Toplayıcı, İlkel Bahçe Tarımı	20
1.3.2. Avcı- Çoban ve Tarım Dönemi.....	24
1.3.3. Kamlık Dini ve Gök Tanrı	27
1.4. KORE MİTOLOJİSİ	31
2. BÖLÜM: TÜRK KÜLTÜRÜNDE İYE	40
2.1. AĞAÇ İYESİ	40
2.2. ORMAN İYESİ	43
2.3. DAĞ İYESİ	45
2.4. SU İYESİ	48
2.5. ATEŞ VE OCAK İYESİ	52
2.6. TAŞ İYESİ.....	55
2.7. DOĞA OLAYLARI İYESİ.....	59
2.8. EV İYESİ	64
2.9. EŞİK İYESİ.....	65
2.10. AHIR İYESİ	67
2.11. HAYVAN İYESİ.....	68
2.12. AT İYESİ	71
2.13. AT KAZIĞI İYESİ	74
2.14. DOĞUM İYESİ	76

2.15. YOL İYESİ	82
2.16. GEÇİT İYESİ	86
2.17. AŞIT İYESİ	88
2.18. GÖMÜ (DEFİNE) İYESİ	89
2.19. ISSIZ YERLERİN İYESİ	91
2.20. ALKARISI/ ALBASTI	93
2.21. HASTALIK VE DERT İYESİ	96
3. BÖLÜM: KORE KÜLTÜRÜNDE İYELER	99
3.1. EV İYELERİ	100
3.1.1. Ev İyesi (Seongju- 성주).....	100
3.1.2. Doğum ve Çocukları Koruyan İye (Samsin – 삼신).....	101
3.1.3. Kiler İyesi (EOP- 엽).....	102
3.1.4. Yedi Yıldız (Chilseong- 칠성).....	103
3.1.5. Servet İyesi (Daegam- 대감).....	104
3.1.6. Tuvalet İyesi (Cheuksin – 축신).....	105
3.1.7. Arka Bahçe İyesi (Cheollyung - 철룡).....	105
3.1.8. Sanat Eserleri ve Eğlence İyesi (Changbussi- 창부씨).....	106
3.1.9. Kapı İyesi (Munsin- 문신).....	107
3.1.10. Arazi (Toprak) İyesi (Teoju- 터주).....	107
3.1.11. At ve İnek İyesi (Umasin – 우마신).....	108
3.1.12. Kolektör İye (Geollipsin- 걸립신).....	109
3.1.13. Ejderha Kral (Yongwang- 용왕).....	110
3.1.14. Doğum İyesi (Jeseok- 제석).....	111
3.1.15. Mutfak İyesi (Jowang – 조왕).....	112
3.2. KÖY İYELERİ	113
3.2.1. Bot (Kayık) İyesi (Baeseonang- 배서낭).....	113
3.2.2. Devlet Dairesi İyesi (Bugun- 부군).....	114
3.2.3. Köyün Koruyucu Ağacı (Dangsannamu – 당산나무).....	115
3.2.4. Eyalet İyesi (Dodangsin- 도당신).....	116
3.2.5. Taş Yığınları (Doltap- 돌탑).....	116
3.2.6. Dağ İyesi(Sansin – 산신).....	117

3.2.7. Köyün Koruyucu İyesi (Seonang- 서낭).....	118
3.2.8. Kutsal Direk ve Köyün Koruyucu Direği (Sotdae- 솟대 / Jangseung- 장승) 119	
3.2.9. Rüzgar İyesi (Yeongdeung- 영등).....	120
3.3. İNSAN İYELER	120
3.3.1. General Choe Yeong (Choe Yeong Janggun – 최영장군)	120
3.3.2. Dangun (단군).....	121
3.3.3. Çeşitli Hayaletler ve Küçük İyeler (Japgwijapsin – 잡귀잡신).....	122
3.4. AİLE (ATA) RUHLARI	123
3.4.1. Kökenlerin İyesi (Gamang- 가망).....	123
3.4.2. Ata Ruh (Josang- 조상).....	123
3.5. ŞAMAN İYELERİ	124
3.5.1. Büyükanne Balsa (Bulsahalmeoni- 불사할머니).....	124
3.5.2. Şamanların Koruyucu İyeleri (Mujosin- 무조신).....	125
3.6. KARA İYELER	125
3.6.1. Goblin (Dokkaebi- 도깨비).....	125
3.6.2. Suçiçeği İyeleri (Hogubyeolseong - 호구별성).....	126
4. BÖLÜM: TÜRK VE KORE KÜLTÜRLERİNDE İYELERİN KARŞILAŞTIRILMASI	128
4.1. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ İYESİ	131
4.2. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ORMAN İYESİ	131
4.3. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DAĞ İYESİ.....	131
4.4. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE SU İYESİ.....	132
4.5. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ATEŞ VE OCAK İYESİ.....	133
4.6. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE TAŞ İYESİ.....	134
4.7. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DOĞA OLAYLARI İYESİ.....	134
4.8. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE EV İYESİ	136
4.9. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE EŞİK İYESİ	137
4.10. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AHIR, HAYVAN VE AT İYELERİ .	138
4.11. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AT KAZIĞI İYESİ.....	139
4.12. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DOĞUM İYESİ.....	140
4.13. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE HASTALIK VE DERT İYESİ.....	141
4.14. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ATALAR İYESİ	142

4.15. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ŞAMAN İYELERİ.....	142
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	147
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	152
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET RAPORU.....	154

GİRİŞ

İnsanoğlu, yaklaşık iki yüz bin yıl önce dünya üzerinde dolaşmaya başlamıştır. Öncelikleri sadece yemek, barınmak ve üremek olan insanlar bu ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda bilinmezliklere yönelmiş ve merak etmiş, sorular sormaya başlamıştır. Çevresinde olup bitenleri bilimsel olarak adlandıramayan insan, bilinmezden kaynaklanan korkusunu daha yüce bir varlığa inanarak aşmaya çalışmış ve böylelikle ilkel dinler ortaya çıkmıştır. Zamanla yağmurun bereket getirdiğini, gecenin karanlığına güneşin son verdiğini fark etmiş; fırtınaların yıkım gücünü tanrılarla bağdaştırmıştır ve doğa karşısındaki acizliklerini bazı dini ritüeller ile kapatmaya çalışmıştır.

Merak, insanı insan yapan yegâne özelliklerden biridir. Diğer canlılardan farklı olarak, aklın vermiş olduğu bir sorumlulukla, insanlar nereden geldiklerini, doğumu, doğayı, ölümü ve ölümden sonrasını merak etmişler ve bunlar hakkında çeşitli çıkarımlar yapmışlardır.

Dinin “icâdı” ile gelişmeye başlayan insanoğlu, tarım yaparak doğayı kontrol edebileceğini görmüş ve böylelikle hayatlarında yeni bir döneme başlamışlardır. Zamanla toplum bilinci ortaya çıkmış, “biz” ve “öteki” kavramları hayatlara girmiştir. “Biz” olabilmek için ise aynı dili konuşmak, aynı dine inanmak, aynı geleneklere sahip olmak gibi bazı ortak paydalara sahip olmak gerekmektedir (Dundes’a (Oğuz, vd., 2006, s. 16) göre bunlardan birinin paylaşılması bile yeterliydi).

Erken dönemlerde insanoğlunun hayatında özellikle önemli bir yer kaplayan din çevresinde pek çok ritüel ve uygulama gelişmiştir, bunlar günümüzde kültür olarak tanımlanan kavramın yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Huizinga’ya (2018) göre kültür, insanların sonradan bulduğu bir kavramdır, yaşamak için insanların varlığına ihtiyaç duyar (2018, s. 20).

Yukarıdaki bilgilerden sonra kültürün doğumunun, din ile gerçekleştiği yorumu yapılabilir. Köken ve yaratılış, bilinen hayatın ve evrenin sonu, evrenin işleyişi gibi

unsurları konu alan sözlü anlatım olan mitler, tarihteki ilk kültürel unsurlar olarak kabul edilebilir.

Dünya üzerinde farklı pek çok etnik grup bulunmaktadır. Tüm bu etnik grupların birbirinden farklı kültürel uygulamaları, dinleri ve özellikle de dilleri mevcuttur. Ortak bir dil olmadan, toplumsal bilinç ve ortak kültürden bahsetmek oldukça zordur.

Bu etnik gruplardan birisi olan Türkler, bilim insanları arasında çoğunlukla kabul edildiği şekilde tarih sahnesine Orta Asya'da çıkmışlardır. Kendilerine ait zengin dilleri, zengin bir kültür oluşturmalarına yardımcı olmuş; günümüzde dünyanın dört bir tarafına yayılmış ve farklı dinlere mensup olmalarına rağmen ortak kadim bir kültürü devam ettirmişlerdir. Geleneksel Türk dünya görüşüne ait çoğu kavram ve inanış, günümüzde Türk dünyası tarafından halen yaşatılmaktadır. Lehçelerden dolayı oluşan dilsel farklılıklar bir kenara bırakıldığında, örneğin Anadolu'daki bir Türk ile Sibiryadaki bir Türk'ün halen koruyucu ruhlara inandıkları, kötü ruhlardan korunmak için demir madenini yanlarında taşıdıkları gibi pek çok farklı örnekte bu geleneksel dünya görüşünün yaşadığı gözlemlenebilmektedir.

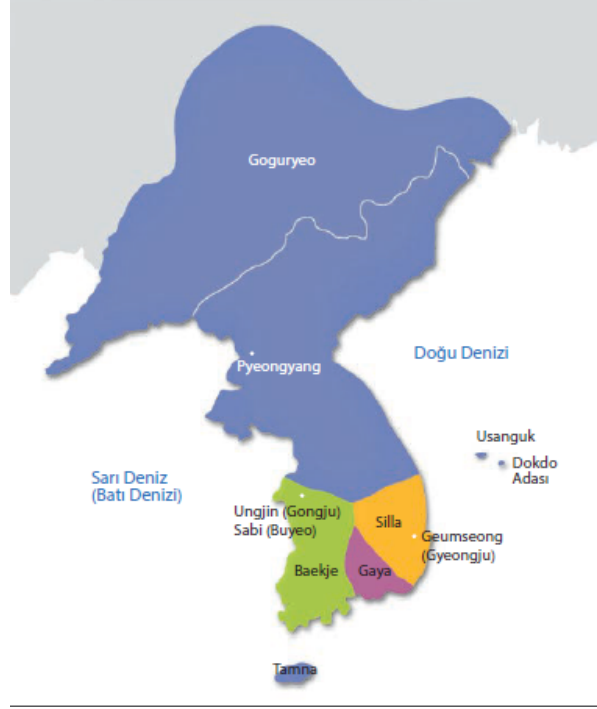
Kore toplumu, Türklerden farklı olarak uzak bölgelere göç etmemişler, Ural-Altay'dan günümüzdeki coğrafyalarına yerleşmişlerdir. Türklerin M.Ö. 200 yıllarında Tanrı ve Altay dağları arasında kurmuş oldukları Hun İmparatorluğu, Türk, Moğol, Tunguz ve Koreli Altay kavimlerinden oluşmaktaydı. Korelilerin atasının "Maek" kabilesi olduğu ve bu kabilenin M.Ö. 4 yüzyıldan önce Altay dağlarından Kore yarımadasının kuzeyine göç ettikleri tahmin edilmektedir (Lee, 2007, s. 2-3).

Bazı araştırmacılara göre, Orhun Abidelerinde bahsi geçen Bökli Çöl toplumu, Korelilerin ta kendileridir. Bökli'nin, Çin kaynaklarında Gaoli 高麗 veya Gaojuli 高句麗 (Koguryo: Kore) olarak geçtiğini ve Kore'yi ifade ettiğini ilk olarak Iwasa Seiichirō belirtmiştir (Iwasa, akt. Yıldırım, 2017, 560). Göktürkler, o devirdeki Korecede Maek (𐰣𐰆) olarak okunan bu halkın adını "bökö" olarak telaffuz etmişler

ve bunların yaşadığı yere “Böklilerin memleketi” anlamında “Bök Eli (Bökli)” demişlerdir (Yıldırım, 2017, s.563).

Kore Yarımadası'nda kurulan ilk Kore Devleti, Gojoseon'dur. Gojoseon Devleti'nin sonlarına doğru pek çok kabile devleti ortaya çıkmıştır. Goguryeo, Baekje ve Silla ise “Üç Krallık Dönemi” olarak bilinen Gojoseon sonrası döneminin devletleridir. Gaya Devleti de bu döneme dahildir ancak Silla hakimiyetine girdiği için Üç Krallık Dönemi olarak kabul edilmiştir. Budizm, Taoizm ve Konfüçyanizm dinlerinin yönetici sınıfı tarafından kabul edilmesi, Üç Krallık Dönemi'ne uzanmaktadır. (Goguryeo M.S. 372 civarı, Baekje M.S. 384 civarı, Silla M.S. 528 civarı). Hristiyanlığın Kore Yarımadası'na gelişi ise 1784 yılında olmuştur. Daha sonra Balhae, Goryeo, Joseon ve Büyük Kore İmparatorluğu gibi devletler kuran Kore halkı, 1907 yılında Kore İmparatoru'nun Kore ordularını dağıtmasıyla başlayan ve 1910 yılında resmileşen bir Japon işgaline maruz kalmıştır. 1945 yılına kadar Japon işgalinde yaşayan Koreliler, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle birlikte özgürlüklerine kavuşmuş ancak bu dönem uzun sürmemiş ve 1948 yılında Kore Yarımadası Kuzey SSCB, Güney de ABD himayesinde olmak üzere ikiye bölünmüş ve Kuzey Kore'nin 1950 yılında silahlanması ile Kore Savaşı başlamıştır. 1953 yılında imzalanan anlaşma ile de 38. Enlem sınır olarak kabul edilmiş, Kore Yarımadası Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ve Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) olmak üzere aynı millette sahip iki farklı devlete ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Song, vd., 2019).

Görsel 1

Üç Krallık ve Gaya (5. Yüzyıl) (Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, 2015, s. 191)

Görsel 2

Birleşik Silla ve Balhae (8. Yüzyıl) (Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, 2015, s. 197)

Görsel 3

Goryeo (11. Yüzyıl) (Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, 2015, s. 200)

Görsel 4

Joseon (15. yüzyıl) (Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, 2015, s. 203)

Görsel 5

Güney ve Kuzey Kore (21. Yüzyıl) (Kore Kültür ve Enfomasyon Servisi, 2015, s. 34)

Günümüzde ise Güney Kore, çok kültürlü yapıya sahip bir ülkedir. Bu yapı, gelişen ekonomi ve eğitim sistemi ile yabancı işçi ve öğrencilerin ülkeye göç etmeleri ile oluşmuştur. Son yıllarda Hallyu (Kore Dalgası) adı verilen ve K- pop ve K-drama başta olmak üzere Kore kültürü öğelerinin dünyaya yayılması ile ülkeye olan ilgi uluslararası çapta ivme kazanmıştır. Güney Kore'nin anayasal bir dini olmamakla birlikte Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlere inanların yanı sıra hiçbir dine inanmayan insanlar da nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Jeju Adası, coğrafi konumu gereği anakaradan soyutlanmış, Şamanik gelenek ve göreneklerin biraz daha canlı olduğu bir bölgedir.

Kore kültürü, özellikle Şamanizm'den çok etkilenmiş ve bunun birlikte Ural- Altay kültürel öğeleri de günlük yaşantılarına teneffüs etmiştir. Bunun dışında Kore kültürü Çin ve Japon kültürleri etkisinde de kalmış bir kültürdür. Çin'den Budizm ve Taoizm gibi dinleri almışlar, bu dinlerin ritüelleri ve hayata bakış açılarını günlük hayatlarına da uyarlamışlardır.

Günümüzde batı kültürünün (özellikle Kore Savaşı'ndan sonra Amerikan kültürü) ülkeye tesiri ile birlikte geçmiş inançların çoğu unutulmuştur ya da külfetli kabul edildiğinden uygulanmamaktadır. Özellikle Jeju Adası'nda Şamanik inançlar başta olmak üzere eski inançların yaşatıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Kore kültürü hakkında yapılan araştırmalar, Güney Kore kaynakları ve Güney Kore üzerine yapılan çalışmalar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. 1910 Japon İşgali öncesi dönemden kalan bilgilerden yapılan çıkarımlar doğrultusunda çalışmadaki kültürel öğelerin Kuzey Kore'de de buldukları ve hatta kapalı bir toplum olduklarından dolayı bu öğelerin daha da canlı bir biçimde Kuzey'de yaşadığı düşünülmektedir. Ancak bunlar tamamen varsayımdır.

Türk ve Kore kültürlerindeki iyeleri karşılaştırmalı olarak ilk kez inceleyen bu çalışmanın birinci bölümünde mit ve mitoloji, iye, Türk mitolojisi ve Kore mitolojisi kavramsal çerçeve içinde incelenmiş ve başlangıç düzeyinde bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk kültür coğrafyasında mevcut olan iyeler ve bu iyelerin işlevleri ile görevleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kore kültüründeki iyeler çeşitli alt başlıklar altında toplanmış ve işlev ile görev bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan Türk ve Kore Kültüründe İyelerin Karşılaştırılması bölümünde ikinci ve üçüncü bölümden elde edilen bulgular benzerlik ve farklılıkları baz alınarak karşılaştırılmıştır.

Bu çalışma, Türk ve Kore kültürlerinin ortak geçmişlerinden kaynaklanan benzerlikleri kapsamında "iye" kavramı üzerinde durmuş ve bu iki kültürün tek tipleşen dünyada hayatta kalan arkaik inançları ve bu inançlar arasında benzerlik olup olmadığını araştırmıştır.

1. BÖLÜM

GENEL KAVRAMLAR

1.1. MİT VE MİTOLOJİ

İnsanoğlu, tarih öncesi çağlardan beri doğa ile iç içe yaşamış ve ondan etkilenmiştir. Zaman içinde evrimin de etkisiyle çevrelerinde meydana gelen olayları ve değişimleri anlama ve açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Doğanın hem yapıcı hem de yıkıcı etkilerine maruz kalan insanlar, kendilerine barınacak yerler bulmuşlar ve doğanın onlara sağladığı yiyeceklerle beslenmişlerdir. Zamanla anlama ve açıklama ihtiyacı artmış, belki de insanlığın var olduğu günden beri merak ettiği en önemli soru ortaya çıkmıştır: Evren nasıl yaratıldı?

Kendilerinden daha güçlü ve genellikle de korkutucu olan doğa olaylarına şahit oldukça insanlar bu olayların kökenlerini ve nasıl oluştuklarını merak etmişler ve bu meraklarına yönelik de bazı sözel anlatılar ortaya çıkarmışlardır. Benzer nedenler benzer sonuçlar doğurur (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 196), işte kültürün doğuşu da böylelikle gerçekleşmiştir: Mitlerin anlatılışı ile.

Mit kelimesi, Yunanca “anlatı ve hikâye” anlamına gelen “mythos” kelimesinden gelmektedir. Pek çok farklı araştırmacı mit tanımı yapmıştır: Frazer, mitlerin insanların ve dünyanın kökeni, gökyüzünün ve yıldızların hareketleri, yaşamın ve ölümün; kısacası bütün hayatın gizemi ile ilgili olduklarını belirtir (akt. Çobanoğlu, 2001, s. 5). Malinowski’ye göre mit, “*İnsan uygarlığının temel bir ögesidir, boş bir olaylar dizisi değildir, tersine sürekli başvurulacak olan yaşanan bir gerçekliktir; soyut bir kuram ya da imgeler gösterisi değil, ama ilkel dinin ve bilginin gerçek bir düzenlemesidir*”. Mitoloji üzerine yaptığı çalışmaları ile bilinen Mircea Eliade’ ye göre ise mitler, mikro ya da makro fark etmeksizin, zamanında olup bitmiş olayı anlatır. Doğaüstü varlıkların aracılığı ile bir gerçekliğin nasıl oluşmuş olduğu hakkında bilgiler verir (akt. Çobanoğlu, 2001, s. 6).

Yukarıdaki mit tanımlarından yola çıkarak mitler hakkında bazı yorumlar yapılabilir. Mitler, zamanında olup bitmiş olan durumların anlatıma dökülmeleridir. Burada önemli olan unsur; durumun oluşma süresini tamamlamış olmasıdır,

oluşumu devam eden durumlar mitlerin konuları değildir. Mitler, gerçek olduğuna inanılan ve günlük hayatta tekrarladığına inanılan hikâyeleri içerir. Mitler kesin doğrular olarak kabul edilir ancak burada önemli olan nokta şudur; mitler tarihsel olarak kesin bir doğruluk içermez. Ama tarihsel zemini olsun ya da olmasın, bu durum, onların özellikle dini değerlere sahip oldukları gerçeğini değiştirmez (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 189). Mitler kurgusaldır. Genel olarak hayali bir dünyaya aittir. Yani mitteki kahramanlar insan aklının da ötesinde bazı özelliklere ve fiziki görünümlere sahiptir, efsanevidir. Mit, tanrılara inanılan bir döneme aittir (Oğuz vd., 2006, s. 179). Mitler, bir şeyin nasıl yaratıldığını ve işlevlerinin ne olduğunu belirtmek üzere anlatılan anlatılardır. Yani mitlerde bir köken söz konusudur. Mitlerde bahsi geçen “şeyler” evrenin, yerin ve göğün kendisi olabileceği gibi ağaçların, nehirlerin, dağların, insanların, yıldızların, mekânların da yaratılışı olabilir. Mitler semavi ve teşkilatlanmış dinlerin varlığından önce kutsal anlatılar olarak ilkel dinin ürünleridir. İkel insanların bilgiye ulaşma yoludur. Mitler, sosyal normlar olarak toplumun davranış ve düşünüş biçimlerini etkileyip, insanları yönlendiren bir konumdadır. İnsanlar mitlerle nesnelere kökenlerini yani yaratılışlarını bilirler ve bu sayede nesnelere üzerinde hakimiyet kurabilirler, onları istedikleri gibi yönlendirebilirler (Çobanoğlu, 2011, s. 4). Mitler, yukarıda da bahsedildiği gibi dini sistemlerin parçalarıdır. Dünyanın, evrenin işleyişi, yaratılışı ve yok oluşlar mitler ile anlamlandırılmaya çalışılmış ve bunlar yapılırken de bu nesnelere bir kutsallık ve doğaüstülük atfedilmiştir.

Mitler, zamanın başlangıcındaki yaratılış olayları ile ilgili kadim bilgiler içerir. Mitlere bakarak, toplumun içinde bulunduğu somut dünyayı nasıl soyutlaştırdığı ve ona anlamlar yüklediğini, kültürel, teknolojik ve sosyal açıdan kendilerini kademe kademe nasıl geliştirdiklerini görmek mümkündür. Mitler, köken ve yaratılış mitleri ile eskatoloji (kıyamet) mitleri şeklinde iki başlık altında incelenir (Çobanoğlu, 2011, s. 6-7). Mitler sadece insan, evren, hayvan yaratılışı ya da kökeni hakkında değil aynı zamanda kurumların, kutsal törenlerin kökenleri ve yaratılışı hakkında da olabilir (Çobanoğlu, 2011, s.9). Burada önemli olan nokta, mitlerin yaratıldıkları dönemlerde ve uzun zamanlar boyunca mutlak gerçeği ve dini bilgileri içerdiğine olan görüş ve onların kutsal oluşlarıdır. Mitler ilkel dünyanın kaos yani düzensizlik ortamını kozmosa yani düzene dönüştüren anlatılardır.

Kaos kozmosa dönüşür ve bu dönüşüm bildiğimiz evreni yaratır. Mitlerdeki efsanevi mekânlar da söz konusudur, zaman ve kahramanlar insanların şüphelenmeden inandıkları olgulardır çünkü mitler başlangıcı temsil ederler. Başlangıç da kozmostan uzak bir kaos olduğundan dolayı böylesine efsanevi olayların ve karakterlerin bulunması oldukça olağan karşılanmaktadır, zaten mitler ait oldukları toplumlara göre tamamen gerçek hikâyelerdir. Başlangıç mitlerinin ezberlenmesi ve onların tekrar edilmeleri, dini bir inanca hizmet eder. Hayatın gelişmesi ve korunması açısından mitlerin tekrarı önem arz eder (Oğuz vd., 2006, s. 181).

Mitler, dört unsur etrafında oluşurlar: Biçim, içerik, işlev ve bağlam (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 151). Biçimsel olarak mitler genellikle öykü biçiminde karşımıza çıkarlar. Tabii ki bu öykü sadece sözel bir anlatım içermek zorunda değildir, ritüeller gibi bir dizi hareket de öykü olarak ele alınabilir. İçeriksel olarak mitler yaratılışı ve kökeni ya da yok oluşu konu edinirler. Mikro yaratılış ya da makro yaratılış içeriği olabileceği gibi kurumlar, davranışlar, hareketler de mitin içeriğini oluşturabilirler. Mitin toplumda karşıladığı pek çok işlev söz konusudur. Birlik olma, ortak bir kimlik inşası, sorulara cevap bulma, anlama ve sınıflandırma, toplumsal hayatı düzenleme gibi pek çok işlevi vardır. Bağlam konusu ise özellikle sözlü anlatımlarda oldukça önemli bir konudur. Bir anlatı bağlamında aktarıldığı müddetçe tam olarak anlamını korumuş olur. Elbette mitler de yaratıldıkları bağlamda mantıklı ve kabul edilebilir, kesin doğrular olarak kabul edilmiştir. Ancak 21. asırda geçmişten gelen mitleri pozitif bilimin ışığında kabullenmek ve ona körü körüne inanmak oldukça zordur. Elbette kutsallık hâlâ korunabilir ama bilimsel bilgiler eşliğinde mitler bağlamından uzaklaşmış ve dolayısıyla da doğal özelliklerini kaybetmişlerdir.

İnsanların sosyal yaşantılarını belirleyen temel taşlardan biri, yaşadıkları toplumu ve dünyayı algılama şekilleridir (Çobanoğlu, 2011, s. 11). Bu algılama biçimleri; sosyal etkileşimleri, ilişkileri ve toplumsal normları etkiler. İnsanlar, dünya görüşlerine dayanarak çevrelerindeki olaylara tepki gösterirler. Bu nedenle, toplum içindeki bireylerin algılarının benzersizliği, sosyal dinamikleri ve kültürel çeşitliliği zenginleştirir. Algılama biçimleri aynı zamanda insanların yaşadıkları toplumu eleştirmelerine, değiştirmelerine ve geliştirmelerine de yardımcı olabilir.

İşte mitler bütün bu durumların oluşmasına zemin hazırlamış; davranışlarını ve çevrelerini anlamlandırmalarına, sınıflandırmalarına vesile olmuş ve benzersiz kültürlerin, normların çıkışlarını sağlamıştır.

Bu bağlamda, mitlere en eski simge dağarcıkları denilebilir (Çobanoğlu, 2001, s.8) . Mitler sayesinde insanlar etraflarındaki dünyayı algırlar. Böylelikle mitlerin ilk bilimsel anlatılar olduğu sonucuna da varılabilir. Elbette mitlerin bilimsel anlatılardan farklı olduğunu unutmamak önemlidir. Mitler öyküsel bir anlatım içerirler ve bu öyküler içlerinde kutsal sembolleri ve anlamları içerirler (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 161). Bilimsel anlatılar, deneyimlere dayanarak gözlemlenebilir, test edilebilir ve doğrulanabilir verilere dayanır. Mitler ise bir toplumun kültürel mirasıdır ve genellikle sembolik veya alegorik anlamlar taşır. Mitler, bilim öncesi dünyada çevreyi ve toplumu anlamada ve sınıflandırmada başvurulan önemli kaynaklardır.

Mitler son derece kutsal anlatımlardır ve onları belirli kişiler (mit anlatma ilhamına sahip olan kutsal kişiler) tarafından anlatılır, üzerine eklemeler yapılır. Söz konusu eklemeler de oldukça eser miktarda yapılan eklemelerdir (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 190). Bu durum da mitlerin ne kadar kutsal ve önemli olduğunun başka bir göstergesidir.

Mitler, tüm sözlü anlatım türlerinde olduğu gibi elbette bir kişi tarafından yaratılmıştır. Gelenekte miti yaratan ilk kişinin diğerlerinden farklı bir hayal gücü olduğu ve o kişinin “kutsal” biri olduğu kabulü yaygındır (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 190). Ancak zamanla mitler kolektif toplum bilincinin birer ürünü olarak anonimleşmiştir. Fakat bu anonimleşme süreci mitlerin kutsallığını azaltmamış, onları anlatan ve üzerlerine ekleme yapan kişilerin yine ilham sahibi kişiler olmasına ve bu kişiler tarafından korunup aktarılmasına devam edilmiştir.

Mitler yukarıda anlatılan yönleri ile evrensel anlatılardır. Ancak onları ulusal yapan özellikleri de mevcuttur. Coğrafya, insan ve toplum; mitleri ulusal yapan unsurlardır (Çobanoğlu, 2011, s. 34-36). Bu unsurlar bir araya geldiğinde, belirli bir coğrafyada yaşayan insanların deneyimleri ve toplumunun değerleri, mitlerin ulusallığını oluşturmuş olur. Fakat mitlerin ulusal ve evrensel özellikleri arasında bir denge olduğunu söylemek de mümkün olabilir çünkü evrensel temalar

(dünyanın, ağacın, dağın, ormanın, gölün, nehrin, yıldızların yaratılışı, dünyanın sonu, ölümden sonrası, törenler ve kurumlar vs.) insan deneyimini paylaşan ortak unsurları içerirken, ulusal özellikler (coğrafi, tarihi, toplumsal) belirli bir topluluğun benzersiz kimliğini ve kültürel mirasını yansıtır. Mitler anlaşılmaz, şaşırtıcı olayların açıklaması olarak kabul edilir. Mitlerin kendine özgü ifade şekilleri yani “sembolleri” vardır. Buradan da mitlerin alegorik olduğu kanısı ortaya çıkar. Mitler sadece bir şeyin kökeni ya da yaratılışı değil, toplumsal düzeni kurmada ve toplum bilinci oluşturmada da önemli rol oynar. Mitler sayesinde geleneksel bir dünya görüşü yaratmak mümkündür. Bu özelliği ile mitler, geleneklere destek olur ve onların sürdürülmesine olanak sağlar. Mitler, ait oldukları toplumların birer aynasıdır. Coğrafi ve demografik özellikleri, sosyal normları, dünyayı algılayış biçimleri dahil daha pek çok konu mitlere bakarak anlaşılabilir (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 150).

Eski çağların dinlerinde, folklor malzemeleri genellikle mitlerdir (Oğuz ve Gürçayır Teke, 2014, s. 139). Her türlü mitin birleşimi ise mitolojiyi oluşturur. Mitoloji, Yunanca öykü anlamına gelen “mitos” ve akıl ile kavrama anlamına gelen “logos” kelimelerinin birleşiminden oluşmuş, mitlerin ve bu tarz anlatıların incelendiği bilim dalıdır. Mitoloji, bir topluluğa ait tek bir anlatıyı ele almaz, anlatılar bütünü (ritüeller, danslar, sanat eserleri, sözlü anlatılar) ele alır.

S.Tokarev mitolojiyi “*İnsan düşüncesinin gelişmesinin ilk safhalarında insanın her şeyi bilmek isteğinden doğmuş ve dünyanın oluşumunu cahilce hayallerinde canlandıran ve onu kendilerince biçimlendiren halkın hayallerinin ürünüdür.*” şeklinde açıklamıştır (akt. Bayat, 2005, s. 27-28). Bu tanım tamamen doğru olmamakla birlikte, bazı yargıların doğru olduğu söylenebilir. Bu tanımda dikkat çeken nokta “cahil” kelimesidir. Dönemin şartları göz önüne alındığında -sözlü anlatımlar yaratıldıkları dönemlere göre incelenmelidir- eski dönemlerde bilimsel bilginin olmaması insanları hayal güçlerini kullanmaya itmiştir, hatta zorunda bırakmıştır. 19, 20 ve 21. asır bilgileri ile kökeni tarih öncesi çağlara dayanan bu arkaik anlatımları “cahilce” diye tasvir etmek yanlış bir tutumdur. F. Bayat’a göre, “*Mitoloji, ödünç alınması veya ödünç verilmesi mümkün olmayan, genetik hafızamızda var olan bilgi, inanç ve kutsallık öbeğidir*” (2022, s. 16). Bu tanım da tıpkı Tokarev’in tanımı gibi tamamen doğru bir tanım değildir. Mitler, insanların

yarattıkları ilk kültür unsurlarından birisidir ve böylece mitoloji de kültürün vazgeçilmez bir alt dalı olmuştur. Kültür ise yaşayan, canlı ve sınır tanımayan bir oluşumdur. Kültürü belirli sınırlar içinde tutmak ve yayılmasını engellemek imkânsızdır. Toplumlar tarih boyu sınır komşuları ile ya da ticaret, evlilik, göç gibi eylemlerle birbirleri ile iletişim halinde olmuşlardır. Böylelikle de kültür alışverişi yapmışlar, kültürün bir malzemesi olan mitoloji de bu ilişkiden etkilenmiştir.

Mitoloji; konusu yaratılış ve köken olan, kutsal ve doğru kabul edilen, yazı öncesi çağda başta sözlü olmak üzere çeşitli anlatılarla anlatılan, toplum yapısını düzenleyen, kültürel kimlik inşa eden, insanların dünyalarını bilim öncesi çağlarda anlamasını ve sınıflandırmasını sağlayan, konusu ve karakterleri bakımından doğaüstü olan mitleri inceleyen bilim dalıdır. Her toplumun kendine ait bir mitolojisi bulunur, toplumlararası ilişkilerle bu mitolojilerde kültürel ödünçlemelere rastlanılabilir. Bilimsel bilginin gelişmesi ile toplumdaki “din ve bilim” özelliklerini kaybetmiş, daha çok kültürel bellekte yaşayan efsanevi anlatılar, destanlar ve ritüeller olarak yaşamaya devam etmiştir.

1.2. İYE KAVRAMI

Eski çağlarda evren, gökyüzü ve yeryüzü olmak üzere iki bölgeden oluşmaktaydı. Türkler bu iki bölgeye bir de “yeraltı” dünyasını eklemişlerdir (Roux, 2021, s. 102). Üç kademeli dünya sisteminde Alt Dünya, Erlik ve onun hizmetkârlarının, Üst Dünya ilahi yaratıklar ve Tanrı'nın, Orta Dünya ise insanların yaşadığı mekânlardır (Lvova vd., 2013, s. 108-109). Tanrı ise tüm bu dünyaların yaratıcısı ve hakimidir.

Türklerin geleneksel dünya görüşlerine göre doğadaki tüm oluşumların birer sahipleri vardır. Bu inanışın temelinde doğaya karşı duyulan derin saygı ve bağlılık yatmaktadır. Türkler, gökyüzü, yeryüzü, su, ateş gibi unsurlara özel anlamlar yüklemişler ve onlara derinden saygı duymuşlardır. Aynı zamanda dağlar, nehirler, ağaçlar, ormanlar gibi belirli doğa oluşumları da kutsaldır. Gözün görebildiği her şeyin bir sahibi, bir ruhu vardır. Bu ruhlar insanlar gibidir; evlenir, çocukları olur, yaşarlar, yaşlanırlar (İnan, 2023a, s. 41). Bilinen dünyanın asıl sahipleri iyelerdir. İnsanlar da onların inisiyatifine bağlı olarak yaşamlarını devam

ettirirler. Onlara kurbanlar verip gönülleri hoş tutulunca bereket, onları sinirlendirip sahiplendikleri alanlara saygısızlık yapıldığında ise ceza alırlar.

İye kelimesi Türkiye Türkçesinde “sahip” anlamına gelmekle birlikte, Orta dünyanın tabiat ve ata kültürüyle yakından bağlantılı olarak kabul edilen bu “ruhlar” Türk dünyasında Ezi, İe, Ee, İççi, İye, Es, İ, İs/İssi/İs/İssi, Eçe, İdi/İzi, Ete, Ega, Ye, Eka, Ege, Eke, Eye, İke, İyka, Ege gibi çeşitli isimlerle anılırlar (Ergun, 2019, s. 17) ancak işlevsel olarak herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

İye hususu, oldukça karmaşıktır. Bazı araştırmalarda bazen Tanrı bazen de ruh şeklinde ele alınmışlardır. Oysa Türk dünya görüşünde Tanrı, yerin de göğün de yaratıcısıdır. Ayrıca ee, iye, izzi, iççi, is, ıssi, sahip, mâlik, koruyucu ruh, hâmi ruh gibi isimlerle anılan ruhlar da vardır. İşte kafa karışıklılığı da buradan kaynaklanmaktadır, iyelerde genellikle “yaratma” özelliği bulunmamaktadır. (Ergun, 2019, s. 9-10). Aynı şekilde, iye kavramını daha iyi anlayabilmek için “yer-su” kavramını da iyi bilmek gerekir. Orhon Abidelerinde yer-su kutsal vatan toprakları olarak ele alınmış ve yer-su ruhları da Türklerin koruyucuları olarak kabul edilmiştir (İnan, 2023a, s. 45).

İyeler iyi (ak) ve kötü (kara) olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. İyi ruhlar insanları korur, onlara yardım eder. Gök ve yeryüzünde yaşarlar. Gökte yaşayanlar, yeryüzünde yaşayan dağ, nehir, orman, ateş, rüzgar, ev, hastalık ruhları veya ölen şaman ruhlarından daha güçlüdürler. Kara Neme, Yek, Abaası, Üör gibi isimler alan ruhlar ise kötü ruhlardır ve hayvanlarla insanlara kötülük yapıp onlara zarar verirler. Her türlü hastalığı yayarlar, kendilerine kurban verilmediği zaman insanların ya da hayvanların ruhlarını çalarlar, onları yeraltına götürerek kendilerine köle yaparlar ya da ciğerlerini yerler. İnsanların ve hayvanların bedenini terk eden ruhlar, gözü arkada kalan ölümler, intihar edenler, katiller, kendilerine törelere uygun olarak cenaze töreni yapılmamış kişilerin ruhları; kötü ruh olma potansiyeline sahiptir (Roux, 2021, s. 165). İyi ruhların mekânı Üst Dünya, kötü ruhların mekânları ise Alt Dünya’dır. Yer-su ruhları ise Orta Dünya’da yaşar. Kötü ruhların asıl memleketi Alt Dünya’dır ama yeryüzünde de yaşarlar. Orta Dünya’ya gece karanlığında geldiklerine ve ilk horoz ötüşüne

kadar da burada kaldıklarına inanılır. Hayvan donunda (özellikle yılan) görülebilirler (Ergun, 2019, s. 21-23).

Türklerde sadece doğal unsurların değil, evlerin, ocakların ve insan eliyle yapılmış nesnelere ve mekânların da sahipleri bulunmaktaydı. Ahırlar, değirmenler, harabeler, çeşmeler ve tarihi kale/han gibi yapılar etrafında insanlar gerekmedikçe bu yerlerde fazla dolaşmaz, orada buldukları sürede de çevrelerine karşı saygılı davranarak “destur” olarak yürürler (Boratav, 2016, s. 79-81). Destur kelimesi TDK Sözlüğüne göre Farsça “izin” anlamına gelir ve karanlık, ıssız yerlere pis veya atık su dökerken “cin çarpmasın” diye yüksek sesle söylenen bir sözdür (Erişim: 13.01.2024).

Cin kelimesi, İslamiyet’in kabulü ile birlikte özellikle Anadolu coğrafyasında iye yerine kullanılmaya başlanmıştır. Ancak burada dikkat çeken kısım, İslamiyet’te cin kelimesinin daha çok olumsuz, kötü bir varlık olarak ele alınmasıdır. Halk da sahipleri bulunan mekânlara saygı ve sevgiden ziyade korku ile yaklaşmakta ve kötülüklerden çekindikleri için onlara saygı duymaktadır. Halbuki Türk kültüründe iyelerin her zaman için kötü yani kara olmadıkları, iyi ve ak iyelerin de var olduğu bilinmektedir.

Her iye, kendi alanında yaşar ve kendi alanı ile ilgilenir. Diğer alanlar ise onun yönetiminde/ korumasında değildir (İnan, 2023a, s. 78). İyeler, her neye sahipseler hükümleri orada geçer, orada yaşayan boyların koruyucusudur. İyeler bütün dünyalarda bulunurlar ancak Alt Dünya iyeleri Üst Dünya’ya çıkamazlar. Orta Dünya ise iyelerle doludur. Burada her üç dünyadan da ruha rastlamak mümkündür. Her üç dünyada bulunan iyelerin üzerindeki irade ise Tanrı’nın iradesidir. İyeler olağanüstü güçlere de sahiptirler. Sağaltma, ceza ve hastalık verme, mükafatlandırma gibi işlevleri vardır (Ergun, 2019, s. 11).

İyeler insanları korudukları gibi onlara yetenekler de bahşedebilirler. Ancak kendilerine veya sahiplendikleri mekânlara bir saygısızlık yapıldığında buldukları ortamı terk ederek koruma işlevlerini yerine getirmezler, insanları cezalandırırlar (Ergun, 2019, s. 19). İyeler tarafından bir mekânın terkedilmesi, kötü ruhlara açık bir hedef olma anlamına gelmektedir. Çeşitli saçılar saçarak ya da kurbanlar verilerek iyelerin gönülleri hoş tutulmaya çalışılır.

İyeler, yerli ve gezgin şeklinde de sınıflandırılabilirler. Yerli iyeler kutsal yer- su ve ev iyeleridir. Bunların başlarında ise ocak ve eşik iyeleri vardır. Ayrıca boy dağı ve soy yeri iyeleri de yerli iyelerdir. Yerli iyeler, boy mensuplarını korur kollar ve onlara yardım eder. Şamanlar da ayinler sırasında onlardan yardım ister. Gezgin iyeler ise başka bir boyun yer- su iyeleridir. Gelinlerle birlikte gelebilirler (Ergun, 2019: 24).

Doğa ile oldukça yakın bir ilişkisi olan Türklerin, iye inancına sahip olmaları oldukça doğal bir durumdur. Animizm inancının yansımalarının görüldüğü iye inancı, doğa ve insanlar arasındaki denge, saygı ve uyumu vurgular. İyelerin insanlar üzerinde olumlu bir etkisi olduğuna inanılırken (koruma, yetenek bahşetme gibi), bu ilişkinin karşılıklı olarak sürdürülmesi, çeşitli adaklar ve saçılarla iyelerin gönlünün hoş tutulması gerektiği ve doğaya saygılı olmanın önemli olduğu düşünülür.

1.3. TÜRK MİTOLOJİSİ¹

Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi'ne göre² bir insanın temel bazı ihtiyaçları vardır ve hayatını sürdürmek ve kendini gerçekleştirmek için bu ihtiyaçların karşılanması gereklidir. Bu ihtiyaçlardan en temeli fizyolojik ihtiyaçlardır. İnsanlar yemek yeme, barınma, yaşamını idame etme gibi gereksinimleri karşılandığı sürece bir üst basamak olan güvenlik ihtiyacı basamağına geçebilir. Olumsuz çevre koşullarından korunma, can ve mal güvenliğinin sağlanması ise bu ikinci basamağı oluşturur. Üçüncü ve dördüncü basamaklar ise, sosyo- psikolojik ihtiyaçları içeren sosyal aidiyet ve tanınma basamaklarıdır. Sevgi ve saygı görme, sosyal kimlik inşası, aidiyet, statü, saygınlık, başarı ve takdir gibi ihtiyaçlar bu basamakları oluşturur. Son basamak ise kendini gerçekleştirme basamağıdır. İnsanlar bu basamakta sahip olunan yeteneklerini yaratıcı bir şekilde kullanır ve üretici konumuna yükselir (Şengöz, 2022, s. 167).

¹ Daha geniş bilgi için bkz; Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi Cilt I- Cilt II*, Ankara: TTK Yayınları.

² Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi için bkz: Şengöz, M. (2022). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9-1, 164-173.

Kültürün oluşumunun, İhtiyaçlar Teorisi'ne göre üçüncü ve dördüncü basamağa tekabül etmesi gerekir. Barınma, yiyecek, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan insan, sosyal bir varlık olmasından ötürü diğer insanlarla iletişim kurmak zorunda kalmıştır. Kendi insanları ile aralarında ortak unsurlar üretmişler ve bu durum da “biz ve öteki” anlayışının çıkmasına neden olmuştur. Ancak durum tamamen farklı ele alınabilir. Bu durumda 19. yüzyılda Karl Marx tarafından yapılan kültür tanımı akla getirilmelidir: *“Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir”* (akt. Güvenç, 1999, s.97). İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarının karşılanması bir nevi doğayla uyum içinde yaşamak için ürettikleri düşüncelerle, yürüttükleri akıl ile “merak” sayesinde gerçekleşmiştir.

İnsanlar, dünyaya adım attığı ilk andan itibaren çevresini incelemiş ve anlamlandırmaya çalışmıştır. İnsanın şu anda dünyaya egemen olan ırk olmasının en büyük nedeni ise akla sahip olmalarıdır. Tabii ki akıl, bazı sorumluluklarla birlikte gelir. Akıl sahibi olan herkes düşünür, “merak” eder. İşte insanın kültürü, bilim dallarını ve dinleri yaratması da merak sayesinde olmuştur.

Gökyüzüne baktıklarında başları üzerindeki yıldızları, ayı ve güneşi görmüşler; çevrelerindeki doğayı incelemişler ve hayvanların bitkilerin yaşamlarına, ölümlere şahit olmuşlardır. Gökyüzünden gelen yağmurla ağaçların meyve verdiğini, güneşin onları olgunlaştırdığını görmüş ve gökyüzünü hayat veren olarak benimsemiş, ona saygı duymuşlardır. Toprak da aynı şekilde; onun üzerinde yaşamış ve üremişler, onun üzerinde biten yiyecekleri yemişler ve böylelikle toprağın da kutsal olduğuna kanaat getirmişlerdir. Elbette dünya şartları her zaman için yaşama elverişli olmamış, insanlar doğal afetlere de şahit olmuşlardır.

Yeraltından gelen sarsıntılar, yeryüzünün şeklini değiştirmiş ve genellikle yıkım getirmiştir. Bu da insanlarda yeraltının kötü bir yer olduğu düşüncesini doğurmuş ve oradan gelen şeylerin korkutucu, karanlık olduğu çıkarımını yapmalarına neden olmuştur. Elbette zamanla bilim geliştikçe bu inanışlar da geri planda kalmaya başlamış ancak asla tamamen yok olmamıştır. Günümüzde de bu geçmiş inanışların yansımalarını görmek mümkündür.

Bu bağlamda, mitolojinin doğuşu tam olarak böyle gerçekleşmiş, akıl sahibi olan insanlar tarafından bilinmeyi aydınlatmak, anlamak ve sınıflandırmak amacıyla kutsal kabul ettikleri anlatılar oluşturulmuştur. Bütün bu durum Türkler ve Türk mitolojisi için de geçerlidir.

Tüm dünyada günümüzde de dahil olmak üzere “mitoloji” denildiğinde akla ilk gelen Yunan mitolojisi veya Antik Mısır mitolojisi olmuştur. Popüler kültürün etkisiyle özellikle Yunan mitolojisi asırlar geçmesine rağmen hâlâ saygı gören ve merak edilen bir mitoloji konumundadır. Türk mitolojisi ise, bilimsel olarak incelemelerine başlanmış olmasına rağmen, bilim camiası dışındaki insanlar tarafından günümüze oldukça yakın bir zamanda bilinirlik statüsüne yükselmiştir. Elbette bu bilinirlik düzeyi hâlâ istenilen düzeyde değildir.

Türk mitolojisine giriş yaparken, mitolojinin oluşumunun temel yapı taşlarından olan coğrafya konusuna değinmek gereklidir. Türkler, tarih boyunca pek çok coğrafyada yaşamış ve kendine yurt edinmiştir. Ancak genel kanı, İbrahim Kafesoğlu'nun da belirttiği üzere Türklerin anavatanının Altay Dağları, Tanrı Dağları- Kuzey Batı Asya sahası, İrtiş- Urallar arası, Altay-Kırgız bozkırları arası, Baykal Gölü'nün güney batısı, Altayların doğusu veya 90. boylamın doğusu olduğu şeklindedir (akt. Çobanoğlu, 2001, s. 24).

Ancak Dursun Yıldırım'a göre Türklerin yaşadıkları bölge sadece yukarıda belirtildiği alanlar ile sınırlı değildir. Eski dünya topraklarını 1. Avrasya coğrafyası; 2. Afro-Avrasya coğrafyası şeklinde ikiye bölen Yıldırım, Türklerin ilk anayurdunun Avrasya coğrafyası olduğunu öne sürer:

“...Doğudan batıya tundra ve bataklıkların kuzeyde kutup dairesi ile birlikte oluşturduğu alana Arka Avrasya coğrafyası diyorum. Bu alan üzerinde yaşayan insan toplulukları oldukça azdır. Türklerden sadece bir kısım Sakhaler ile Dolganlar buralarda hayatını sürdürmeye çalışır. Türklerin asıl yaşadığı ve yurt tuttuğu yerler, Arka Avrasya'nın güneyinde yer alan geniş düzlükler ve deniz kıyılarıdır. Arka Avrasya'nın güney sınırları ile Ön Avrasya'nın kuzey sınırını oluşturan dağ silsilelerinin belirlediği alana ise, Merkezi Avrasya diyorum. Merkezi Avrasya'nın sınırları güneyde, batıdan doğuya doğru Kara Ormanlar, Kuzey İtalya yükseltileri, Macaristan ve Karpatlar, Karadeniz, Kafkaslar, Hazar Denizi, Kopet Dağları, Himalayalar ve eski Çin ile devam eder... Üçüncü alan, Merkezi Avrasya'nın güney sınırları ile kuzeyden çevrelenir. Batı ucunda okyanus kıyıları vardır. Güney sınırlarını batıdan doğuya doğru, Akdeniz kıyıları, Ön

Asya'nın güney yaylaları, Dragos dağlarının kuzeyi, İran, Afganistan, Kuzey Hindistan, Hind-i Çin kuzeyi ve okyanus kıyıları oluşturur. Türkler bu kuşağın içinde de kadim ve yeni zamanlar içinde hükümran yaşamışlardır. Bu kuşağı da, Ön Avrasya diye tanımlıyorum..." (Yıldırım, 2009, s. 19-20)

Elbette atlı göçebe bir toplum olarak Türklerin tek bir coğrafyaya sıkıştırılması mantıksız görünmektedir. Kültüre sınır çizilemeyeceği gibi, "bir milletin kesin çıkış noktası şu coğrafyadır" şeklinde bir yorum yapmak da mümkün değildir. Türkler, var oldukları bütün coğrafyalara adaptasyon sağlamış ve zaman içinde kültürlerini oldukça geniş bölgelere yaymışlardır. Günümüzde Türk dünyası olarak kabul edilen coğrafya da, Türk uygarlıkları ve kültürünün bu adaptasyon süreçlerinin bir yaratımıdır (Çobanoğlu, 2001, s. 24).

Mitolojinin ortaya çıkışında coğrafyanın yanı sıra insan unsuru da önemlidir. Komşu olan milletleri birbirinden ayıran özellik ise kalıtsal özellikleridir. Bu bağlamda, M.Ö. 2000 yıllarının da öncesine ulaşan Minusinsk bölgesindeki Afanasyevo kültürü ile Andronovo kültürünün temsilcileri olan brakisefal³ savaşçı beyaz ırk, Türk soyunun prototipi olarak kabul edilebilir. Bu ırk, Taş Devri'nin ilk çağlarından beri Altay- Sayan dağlarının güney batı bölgesinde yaşamakta idi (Kafesoğlu, 2016, s. 49).

Son unsur olarak ele alınabilecek olan unsur ise toplum unsurudur. Her gelenek, her anlatı ait olduğu toplumda değer görür ve anlam kazanır. Bir anlatının veya uygulamanın da gelenek olarak kabul edilmesi için toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edilip uygulanması gereklidir. Böylelikle sosyal kimlik üretilmiş ve aidiyet kavramı ortaya çıkmış olur.

Türk mitolojisi de tıpkı diğer dünya mitolojileri gibi bu unsurlar etrafında ve benzer ihtiyaçlar doğrultusunda yaratılmış ve aktarılmıştır. Türk mitolojisinin günümüze aktarılması açısından en büyük sıkıntı, mitolojik unsurların büyük bir coğrafyaya yayılmış şekilde bulunmasıdır. Bu durum da araştırmacılar için sorun teşkil etmektedir. Büyük coğrafyalar, beraberinde farklı varyant ve versiyonları da

³ Anatomik bir terim. Kafatasının genişliği ile uzunluğu hemen hemen eşit olan (kimse); kısa kafalı (TDK Sözlük, Erişim: 01.01.2024)

getirir. Günümüzde Türk mitolojisinde aynı işlevi gören pek çok unsurun farklı isimlerle adlandırılması ya da mitlerdeki değişikliklerin ve çeşitliliğin nedeni de budur.

Türk mitolojisinin gelişim aşamalarını iki sosyo-kültürel toplumsal yapılanış altında incelemek mümkündür:

1.3.1 Avcı- Toplayıcı, İlkel Bahçe Tarımı

Daha çok mağara ve ormanlarda küçük aileler şeklinde barınılan dönemdir. Türk mitolojisindeki düalist oluşum burada başlar. İyi ve kötü, biz ve onlar gibi düalist yaklaşımlar Türk mitolojisinin temelini oluşturur niteliktedir (Çobanoğlu, 2001, s. 31). Bu dönemde anaerkil bir hayat söz konusudur ve Türk mitolojisinin en eski kültleri olan ağaç ve orman kültleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dünya mitolojilerindeki topraktan yaratılma mitine karşılık, Türklerde kutsal ağaçtan yaratılma mitleri bulunmaktadır. Ağaç her şeyin anasıdır (Çobanoğlu, 2001, s. 37-39). Yarattıklarını büyütür, besler ve onların gök ile iletişimini sağlar.

Eski Türkler ağacı bir bütün olarak kabul ediyorlardı. Ağacın sadece görünen kısımlarından ziyade görünmeyen kısımları (kökleri) da aynı öneme sahipti. Ağaç dalları ile insanları göğe bağlarken, kökleri ile de yeraltına bağlamaktaydı (Ögel, 2014a: 101). Aynı şekilde Altay Türklerine göre dünyadan gökyüzüne doğru çok büyük bir çam ağacı uzanıyordu ve bu ağacın tepesinde de Tanrı Ülgen oturuyordu ve Umay Ana da yanında iki kayın ağacı ile birlikte gökten inmişti (Ögel, 2014a: 103-106). Ağaç kültürünün en önemli örneklerinden birisi Hayat Ağacı'dır. Yakut Türklerinin Er- Sogotoh destanında şu mısralar dikkat çekmektedir:

“... Bu kutsal ağacın da, bir sahibi var idi,
 Bir Dişi Tanrı idi, saçları da kar idi,
 Kendisi ihtiyardı, göğsü de ap alaca,
 Görenler sanır idi, bir keklük gibi, kırca.
 Memeleri büyüktü, aşağıya sarkardı,
 Uzaktan bakan kimse, iki tulum sanardı...” (Ögel, 2014a, s. 111)

Destanın bu kısmında Dişi Tanrı'nın adı verilmemiştir ama Kübey Hatun olma olasılığı oldukça fazladır. Yakutlarda Kübey Hatun, Hayat Ağacı'nda yaşayan bir doğum tanrıçasıydı. Destanda da ilk insan olan Er-Sogotoh, Kübey Hatun'u annesi yerine koymuştur. Bu da, aslında, insanlara Yakut Türklerinin bir kutsallık affettiğinin göstergesidir. İnsanlar kutsal bir ruh olan Kübey Hatun'un çocuklarıdır, babası ise Gök Tanrısı olan Er-Toyon'dur.

Alaca kelimesinin günümüz Anadolu Türkçesinde pek çok anlamı bulunmakla birlikte (pek çok rengin karışımından oluşan renk, çok renkli...) bunlardan birisi de "ağaçta olgunlaşmış ilk meyve" anlamıdır (TDK Sözlük, Erişim: 01.01.2024). Bu mısradaki kullanılan "ap alaca" sıfatı, tanrıçanın diğer özellikleri de göz önüne alındığında (memelerinin büyük oluşu doğumu ve bereketi temsil eder, yaşlı olduğunu da ak saçından anlıyoruz) olgunluğu temsil ediyor olabilir. Birden fazla rengin karışımı olan renk anlamı ele alındığında ise burada insanların çeşit çeşit renkte oluşuna bir vurgu yapılmış olabilir.

Yaratılışın ağaç ana ile gerçekleştiği başka destanlar da bulunmaktadır. Örneğin Uygurların yaratılış destanında bir kayın bir de çam ağacı üzerine inen kutsal ışık ile bu ağaçlar hamile kalmış ve burada beş tane çocuk dünyaya gelmiştir (Çobanoğlu, 2011, s. 39).

Türk mitolojisinde ulu ve iyilik getiren ağaçların yanında kötülük getiren ağaçlar da vardır. Şeytanlar, sincap kılığına girip bir ağaçta saklandıkları zaman tanrı bir yıldırım gönderip o ağacı çarpar ve şeytanın insanlara zarar vermesinin önüne geçerdi (Ögel, 2014a, s. 107). Yıldırım düşmüş ağaçlardan alınan bir parça tahta insanın yanında taşındığında kötü ruhlardan korunmaya yaradığına inanılır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Ağaç, kötülük de getirse yaratılış olarak kötü değildir. Onu kötü yapan aslında direkt şeytanın kendisiydi. Kötülük getiren ağaçlar derken bu ufak ama önemli noktaya dikkat edilmesi gerekir. Aynı şekilde İncil ve Tevrat'taki Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan şey meyve (dolaylı yönden ağaç) değildi. Havva'ya meyveyi yemelerini söyleyen ve yılan kılığına girmiş olan şeytandı.

Avcı-toplayıcı ve ilkel bahçe tarımı döneminin bir diğer önemli kültü ise ateş ve ocak kültürüdür. Türk mitolojisinde ateş ruhunun dişi olduğuna inanılır ve "od ene"

şeklinde seslenilir. Erken dönem Türk topluluklarında ateşin kutsallığı ve dolayısı ile ocağın da kutsal oluşu “aile ocağı” kavramını ortaya çıkarmıştır. Ateş ve aile ocağı kültü birbirinden ayrı düşünülemez (İnan, 2023a, s. 48). Aile ocağı kavramı, günümüzde duymaya alışık olduğumuz “baba ocağı” kavramı, erken dönem anaerkil Türk topluluklarının kullandığı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Altay Türklerine göre ateşi insanlara Ülgen vermiştir. Ülgen gökten biri kara biri de ak iki taş indirmiş ve kuru otları avcunda ezip bir taşın üstüne koymuştur. Taşları birbirine vurup ondan kıvılcımlar çıkarmış ve böylelikle kuru otlar alev almıştır. Bundan dolayı Altay ve Yakutlarda kibrit veya çakmakla yakılan ateşten ziyade çakmak taşından elde edilen ateş kutsaldır (İnan, 2023a, s. 46). Ateş, ulu bir varlık olan Ülgen tarafından indirilmiş ve onu yaşatma ve sürdürme görevi ise bu dönemde aileye ve dolayısıyla ailenin başı olan kadına verilmiştir. Göktürk Türeyiş Destanı’na göre, ateş, Göktürklerin kutsal kabul ettikleri ataları tarafından bulunmuştur. Bazı Altay Türk topluluklarında ateş ile ilgili bir duaya rastlanılmaktadır:

“Atamızın (çakmak taşıyla) yaktığı alevli ateş!

Anamızın gömdüğü taş ocak!

Parlak göklere yükselen boz duman!

Dünyayı dolaşiver!” (Ögel, 2014b, s. 636-638).

Bu duada atamız kelimesi Ülgen’i temsil edebilmekle birlikte, ileriki bölümlerde üzerinde durulacak olan Türk mitolojisinin ataerkil döneminin bir yaratısı da olabilir. Ateşin ata tarafından yakıldığı ve ocağın da ana tarafından kurulduğu düşüncesi böylelikle izah edilebilir.

Türklerde ateşin farklı kullanım alanları bulunmaktaydı. Isınma, aydınlanma, çiğ yiyecekleri pişirme ve korunma işlevlerinin yanı sıra ateş ve dumanı aynı zamanda temizleyici ve arındırıcı olarak da kullanılırdı (Harva, 2022, s. 188).

Son Buzul Çağı zamanında anaerkil toplum yapısına sahip küçük klanlar, ateş sayesinde başta ayı olmak üzere pek çok vahşi hayvandan korunmuştur. Ateş sayesinde mağaralar kalıcı barınak pozisyonuna geçmiştir ve bu dönem Türk mitolojisi açısından oldukça önemli bir dönemdir (Çobanoğlu, 2011, s. 40). Bu

durum, Türk mitolojisinde anaerkil dönem ile özdeşleşmiş bir başka kültün; mağara kültünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türk mitolojisinde mağara, ana rahmini temsil eder niteliktedir. Türklerin yaratılış efsanelerinden birisi de Ay Ata'nın yaratılışı ile ilgilidir. Ay Ata, mağarada dünyaya gelen ilk insan ve Türklerin de atasıdır. Mağaralar ilk çağlarda insanları korumuş, onların hayatta kalması ve gelişmesi için zemin hazırlamıştır. Mağaralar adeta başka bir duruma, mekâna, kişiliğe açılan kapılardır. Destan kahramanlarına yardımcı olan hayvanlar bu mağaralardan gelip, zor durumdaki kahramanı dinlenip güçlenebileceği mağaralara götürür. Ergenekon Destanı'nda dişi kurt, Batı Denizi'nin doğusundaki bir dağa gitmişti. Bu dağda çok derin bir de mağara bulunuyordu. Mağaranın ortasında oldukça büyük bir ova vardı. Bu ova otluklarla kaplı, 200 mil çevresi olan bir mağaraydı (Ögel, 2014a: 26-27) Burada dış dünyadan izole bir şekilde gelişmiş ve güçlenmişlerdi, artık ovaya sığmayınca da dağı eritip oradan ayrıldılar. Başka bir efsaneye göre Göktürk atalarından biri bir mağaraya gidip oradaki Deniz Tanrıçası ile sevişirmiş ve bir gün savaşçılardan biri bir ak geyiği vurmuş, mağaraya giden ata Deniz Tanrıçası'nın bir daha gelmediğini görünce vurulan geyiğin o olduğunu anlamış (Ögel, 2014a, s. 619).

Mağaralar, yeraltına açılan kapılar olarak da kabul edilebilir. Bir Güney Sibirya masalında, bir avcıyı kara bir tilki kovalar. Bunu gören bir ihtiyar da avcıya bir dağ ve o dağdaki mağara ismini söyler; kara tilki yeraltının kötü ruhlarından olduğu için bu mağara aracılığı ile yurduna dönebileceğini, o yüzden mağaranın önünde pusu kurmasını ve asla oraya girmemesini tembih eder. Başka bir masalda da bir mağaradan içeri düşen bir çocuk yeraltı dünyasına ulaşır ve orada kötü ruhlar çocuğu zincirler (Ögel, 2014a: 29). Bu masallar, Türk mitolojisinin ataerkil dönemi ürünleri olabilir, çünkü anaerkil dönemde mağaralar kutsal koruyucu ana rahmini temsil ederken, bu masalarda yeraltı dünyasına açılan korkutucu unsurlar olarak tarif edilmiştir.

Bu dönemde ay, ayı ve çalışmanın ileriki kısımlarında ele alınacak olan yer-su kültleri de oluşmuştur.

1.3.2. Avcı- Çoban ve Tarım Dönemi

Neolitik Dönem sonu ve sonrasını kapsayan bu dönemde köpek, koyun, keçi gibi hayvanlar evcilleştirilmiş ve bir nevi doğaya karşı bir başkaldırı gerçekleşmiştir. Elbette bu dönemde Türkler her zaman olduğu gibi doğa ile iç içe yaşıyor ve ona saygı duyuyorlardı ama artık bütün hayatları doğanın eline kalmamıştı. Hayvanların güdülmesi, evcilleştirilen hayvanlardan yararlanmayı öğrenmek ve yeni teknikler geliştirmek ve özellikle demirin işlenmeye başlaması ile daha dayanıklı av malzemelerinin yapılması gibi özellikler bu dönemin ataerkil özelliklerindedir. Bu dönem, ormandan bozkıra çıkışın gerçekleşmeye başladığı bir dönemdir (Çobanoğlu, 2011, s. 49).

Bu dönemde özellikle mağara, ateş ve ağaç kültürlerinin yavaş yavaş geri plana atıldığı görülür. Öne çıkan kült ise demir ve demirci kültürüdür. Bir Yakut atasözü der ki “*Demirciler ve şamanlar aynı yuvadan çıkmadır*” (Roux, 2021, s. 81). Demir, Türkler için oldukça kutsal bir maddedir. Aynı şekilde demiri işleyen kişiler de bu kutsal maddeyi işleyebilecek potansiyele sahip, güçlü ve kuvvetli kişilerdir. Demir, Türklerin savaşlarda, sosyal hayatta vs. oldukça işine yarayan ve onları çevrelerindeki diğer halklardan üstün olmasını sağlayan bir maddedir. Demirin dayanıklı oluşu, oldukça sıcak olan ocaklarda eritilip sıvı hale gelmesi ve tekrar istenilen şekle sokulması onu kutsal yapan noktalardan bazılarıdır. Demirciler, ateşe hükmeden insanlardır. Şamanların işi ise ruhlardır ve ruhlarla konuşup onları bazı şeyler yapmaya ikna edebilirler, hastalıkları ruhlarla iletişime geçerek iyileştirirler, verilen kurbanların ya da ölen kişilerin ruhlarını gitmesi gereken yere götürürler. Bütün bu iletişime geçme süreci ise ateş ile gerçekleşir.

Demir ve onu üreten demirciler, ateş kültüründen güç alarak sıra dışı, olağanüstü insan konumuna yükselmişlerdir. Yakutlara göre demircilik, kamlık mesleğinden sonra gelen önemli bir meslektir. Özellikle Türkler, demircilik mesleğindeki bilgileri ve demiri işleyebilme becerileri ile tanınan bir toplumdur, dünya üzerinde demirin kullanılmaya başladığı ilk üç merkezden birisi de Altay dağlarıdır (Çobanoğlu, 2011, s, 49).

Demircilerin çekiç, örs, körük gibi malzemeleri de kutsaldır ve her bir aletin kendine ait bir koruyucu ruhu vardır. Demirciler, Alkarısı ruhunun en büyük

düşmanlarından biridir (Ögel, 2014a, s. 77). Kötü ruhlardan birisi olan albastı, demir ve demircilerden korkan bir dişi ruhtur. Alkarısı gibi dişi ruhların kötü olarak tasvir edilmeleri ve ataerkilliğin bir sembolü olan demir kültünden korktukları söylemi, Türk mitolojisinin anaerkil dönemlerinden ataerkil dönemlerine yüzyıllar süren bir geçiş sürecinin ürünüdür. Nitekim her ne kadar ataerkillik dişi ruhları çoğunlukla kötü göstermeye çalışsa da, Umay gibi dişi ruhlar yaratıldıkları dönemden binlerce yıl geçmesine rağmen kültürel bellekte yaşamaktadır.

Güney Sibiryaya Türklerine göre demir, bakır, dökme demir gibi madenler Erlik'i dünyaya bağlar (Lvova vd., 2013a, s. 115). Bir efsaneye göre Erlik'in yeraltına kovulduğunda hükmetmek için bir halkı yoktu. Kendisine hizmetkâr yaratması şöyle aktarılmıştır:

“Günahından dolayı yeraltına kovulan Erlik, kendi göğünü ve yerini yarattı, ancak onun halkı çoğalamadığından Erlik'in yeni dünyası boştu... O kendine çekiç, örs, körük, maşa ve diğer demirci malzemeleri yaptı, demiri kızdırdı ve çekiçle vurmaya başladı. İlk ve her vuruşunda kürümes-bes (pırtak- neme veya kara-neme) çıktı. Böylece o çok sayıda hizmetkâr ruhlarını yarattı.” (Lvova vd., 2013a, s. 128).

Bu efsaneye göre demircilerin kökeni Alt Dünya'dır, çünkü ilk demirci Erlik'tir. Demir, yüksek ısılarda eridiği ve şekil vermesi zor ve işlemesi meşakkatli olduğu için Erlik ile ilişkilendirilmiş olabilir. Teleüt şaman dualarında ise demircilik sanatının sırlarına Ülgen'in kapılarının bekçisi ve yeryüzü yolunun yirmi yedi ruhundan biri olan Kagır Han'ın sahip olduğu görülmektedir (Lvova vd., 2013a, s. 129).

Avcı- toplayıcı ve tarım döneminde bir diğer önemli kült ise dağ kültürüdür. Dağ kültürü de gök kültürü ile yakından ilişkili denebilir; yüksek dağlar göğe daha yakındır ve bu nedenden ötürü dualar orada daha kolay işitilir (Roux, 2021, s. 149). Dağlar, Türk kültüründe yüceliklerinden ötürü saygı ve sevgi görmenin yanında onlardan korkulmuştur da. Bu durum ise dağlara bir kutsallık atfedilmesine neden olmuştur (Boratav, 2016, s. 57).

Uygurlarda kutsal bir dağdan bahsedilir. Bu dağın pek çok adı olmasının yanında bir adı da Tien Koli Ta-ha Dağı'dır. Anlamı ise “Gök ruhlarının dağı” demektir. Bu

dağın güneyindeki kayalık olan başka bir dağa da Kutlug (iyilik getiren) adı verilmiştir (Ögel, 2014a, s. 93). Türk destan ve efsanelerinde dağ motifi çokça karşımıza çıkmaktadır. Dağların yüce oluşu, göğe yakın oluşları bu motifin neden bu denli önemli olduğunun bir açıklaması olabilir. Türk mitolojisinin ataerkil dönemlerinde önemli ve kutsal bir yere sahip olan ak ve demir gibi kült isimlerinin kutsal kızların, geyiklerin, kurtların yaşadıkları dağlara verildiği görülmektedir.

Bu nedenle de dağlara karşı genellikle hürmet ve saygı ile yaklaşmıştır. Ay Mangus adlı Altay masalında ak sakallı bir ihtiyarın kayın ağacında otururken kendisinden “yaratıcı Tanrı” olarak bahsetmesi dikkat çekmektedir. Aynı şekilde kahramanın atı dile gelip karşılına çıkan dağın Ay Mangus’un babasının kemiklerinden oluştuğunu ve dağa selam vermeleri gerektiğini bildirir (Ögel, 2014a, s. 355). Bu efsaneden de anlaşılacağı gibi ululuk ve yücelikleri bakımından dağ ve atalar kültü benzerlik göstermektedir.

Dağ imgesi ile burada alegorik anlamda, dağın büyüklüğü ile atanın ululuğu ve ataya duyulan saygı birleştirilmiş, böylelikle aralarında bir ilişki kurulmak istenmiş yorumu yapılabilir. Türk geleneksel dünya görüşünde merkezin simgesi dağlardır. Dağlar, yaratılışın başladığı yerlerdir. Dağların bu denli yüce olmasından dolayı Altay Türkleri Ülgen’in göğün son katındaki Altın Dağ’da oturduğunu düşünmüşlerdir. Sahalarda da Tanrı, yedi katlı bir dağın üzerinde yaşamaktadır. (Ergun, 2019, s. 99).

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli kült ise kurt kültüdür. Kurt, Türklerde oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk destanlarında ve efsanelerinde her zaman kendisine yer bulan, kutsal bir ruh ile ilgisi olan bir hayvandır. Kurt Türklerin atası, kurtarıcısı, yol göstericisi, soyları tehlikeye girdiğinde onlara yardım eden bir figür olarak Türk mitolojisinde karşımıza çıkmaktadır. Kurttan türeme efsaneleri de oldukça yaygındır. Göktürkler, Çinlilerin Hsiung-nu dedikleri Hunların soyundan gelmekte olduklarına inanırlardı. Hunlar da atalarını A-shih-na (Âşına, Asena) adlı dişi kurttan türeyen bir kabileye dayandırılırlardı (Ögel, 2014a, s. 24). Yine aynı şekilde Göktürklerin kurttan türedikleri bir efsanede, en büyük kardeş kurttan doğmuştur ve buluş çağına gelince Yaz ve Kış Tanrıları ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan ilk çocuk leylek olup uçup gitmiş, ikinci çocuğun adı Kırgız,

dördüncü çocuğun adı ise Türk'tür. Üçüncü çocuk hakkında ise bir bilgi yoktur (Ögel, 2014a, s. 30-31). Kurdu yanında köpek, kuş ve at kültürleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır (Çobanoğlu, 2011, s. 54). Türklerde köpekten türeme efsanesi yoktur, daha çok Moğollarda görülen bir efsanedir. Ancak Türkler için sürülerini, evlerini ve avcılarını vahşi hayvanlardan koruyan önemli bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Türklerde kuş, Gök Tanrı inancı ile alakalı bir hayvandır, kutsaldır (Sever, 1999, s. 86). Bazı Türk toplumlarında kuştan türeme efsaneleri de bulunmaktadır (Ögel, 2014a, s. 38-41). Oğuz Boylarının kendilerine ait kuş ongonları bulunmaktadır. Buradaki amaç, o kuşa tapmak veya soyunu o kuşa dayandırmaktansa, bir sembol olarak kullanmak ve onu totemleştirmek olabilir. Özellikle İslamiyet ile birlikte kuş donuna girme motifleri görülmektedir. Türk mitolojisindeki kuşların hiçbiri leş yiyen kuşlar değildir, aksine kartal ve doğan gibi yırtıcı ve güçlü kuşlardır (Sever, 1999, s. 87).

Avcı- çoban- tarım döneminde ele alınacak son ve belki de en önemli kültürlerden birisi de at kültürüdür. Türkler, at çobanlarıydı. Tarihçiler at yetiştiren kavimlere "Atlı Nomad (atlı göçebe)" demiştir (Ögel, 2014a, s.295). Atın evcilleştirilmesi ile hareket anlamında sınırlar ortadan kalkmış, at süren Türkler, dünyanın dört bir yanına yayılmışlardır. At, Türklerin hayatına hareket getirmiştir. Yarı göçebe şeklinde hayatlarını sürdüren Türkler, atın kılı, sütü, eti başta olmak üzere her şeyden yararlanmış ve onları kutsal kabul etmiştir. Atlar, destanlarda kahramanların yegâne yoldaşlarıdır, genellikle yeraltından veya gökyüzünden dünyaya gelirler, olağanüstü özellikleri vardır. Ak, kara, boz, alaca gibi renklerine göre kutsallıkları ve yücelikleri sınıflandırılır, ruhlara adak olarak sunulurlar.

1.3.3. Kamlık Dini ve Gök Tanrı

Türkler, tarih boyunca pek çok farklı dine inanmış ve inandıkları dinin ritüellerini, kurallarını toplumsal hayatlarına entegre etmişlerdir. Ancak mitolojinin anaerkiel döneminde ortaya çıkan yer-su inancının toplumsal hayata tesirini binlerce yıl

sonra bile görmek mümkündür. Bu bölümde Şamanizm ve Gök Tanrı inançlarına kısaca değinilecektir⁴.

Yer-su, destan ve folklor dilinde anavatanın karşılığıdır. Bu anavatanı sadece coğrafi olarak düşünmek yanlış olur, yer-su duygusal olarak algılanan bir mekândır (Lvova vd., 2013a, s. 39). Yer- su kavramına Orhun Abidelerinde Tonyukuk yazıtının ikinci taş kuzey yönünde rastlanmaktadır (Ergin, 2018, s. 109). Yer- su kavramı burada vatan toprakları olarak kabul edilmiş ve kutsal sayılmıştır, Göktürklerin kutsal yer-su diye adlandırdıkları yerler hem vatan hem de vatanda bulunan suların, dağların, ağaçların vs. iyelerdir (İnan, 2023b, s. 38). Geleneksel Türk dünya görüşüne göre gözün görebildiği her şeyin bir koruyucu ruhu vardır. Yer-su ruhları da Orta Dünya'daki koruyucu ruhlardır (Bayat, 2022, s. 196). Yer- su inancı, Türk mitolojisinin anaerkil döneminde gelişmeye başlamış ve kutsallık kazanmıştır. Bu dönemde özellikle doğada görülen her unsurun bir ruhu olduğu inancı yaygındır. Bu ruhlarla olan iletişimi de kamlar sağlamaktadır.

Yer-su inancı çevresinde de Kamlık Dini ortaya çıkmıştır. Kamlık dininin temelleri anaerkil çağda, insanlar mağaralarda soydaşları ile yaşamaya başladıkları zaman, kadın liderler tarafından atılmıştır. Bu açıklamadan yola çıkarak, ilk kamların kadınlar olduğu sonucuna varılır. Bundan dolayıdır ki kadın kamlar daha güçlü kamlar olarak kabul edilir. Kamlar için ritüel cübbeleri oldukça önem taşıyan bir unsurdur, erkek kamların cübbeleri olmadığı zaman kadın kıyafeti giymeleri bir önceki cümle ile açıklanabilir. (Çobanoğlu, 2001, s. 37-41). Kamların hastaları iyileştirme, ritüellere liderlik etme gibi bazı görevleri vardır. Şamanizm, dünyanın çeşitli yerlerinde var olan bir inançlar bütünüdür, ancak Türklerde oldukça komplike bir yapıya bürünmüştür. Bundan dolayı Çobanoğlu, "Kamlık Dini" terimini kullanmanın çok daha isabetli olacağını öne sürmüştür (2001, s. 39). Kamlık dini temellerinin atıldığı dönemde erkeklerin daha da ikinci plana atılmaları, kendilerine daha da özgürlük alanı tanıyan avcılığa yönelmelerine ve erkek dayanışması örneği olarak avcı grupların oluşmasına neden olmuştur

---

⁴ Daha fazla bilgi için bkz;

İnan, Abdulkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2023.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi Cilt I-II*. Ankara: TTK Yayınevi, 2014.

Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

(Çobanoğlu, 2011, s. 41) . Köpek başta olmak üzere diğer hayvanların da evcilleştirilmesiyle, bu avcı gruplar daha da özgürlük kazanmış ve sonunda çobanlık dönemiyle birlikte kadın himayesinden kurtulmuştur. Böylelikle de kadınların tekelinde olan kamlık, erkeklere geçmiş ve topluluğun önemli konularına erkekler geçmiştir.

Kamlık dininin kökeni her bakımdan arkaik zamanlara, yani annenin yönetici olduğu soy birliği olan küçük ailelere/ boylara dayanmaktadır (Çobanoğlu, 2011, s. 42). Bu bağlamda, Bahaeddin Ögel'e göre, Şamanizm için bir devlet dinidir demek yanlış olur. Şamanizm daha çok kişiler veya aileler/kabileler içinde kabul edilmiş bir sistemdir (2014a, s.21). Aynı şekilde Roux'a göre imparatorluk zayıflamaya ve kabileler tekrar güçlenmeye başladığında Tengri de zayıflar veya parçalara bölünerek yerini çok sayıda Tengri'ye bırakır (2021, s. 112). Bu durumda Tengri, daha komplike bir dinin yüce varlığıdır, tek olduğuna inanılır. Fakat imparatorluklar yerini kabilelere bırakmaya başladığında tarih adeta tekerrür eder ve yüce olan Tengri, yerini kutsal ruhlara bırakır. Türklerde çok tanrıcılık olmadığı için "çok sayıda Tengri" ithamı yanlıştır. Geleneksel Türk dünya görüşünde her şeyin bir sahibi olduğu bilinmekle birlikte bütün dünyanın da tek sahibi vardır; O da Tanrı'dır. Sibiryaya Türklerinde Tanrı kelimesinin çoğulu dahi yoktur (Ergun, 2019, s. 9). Bu durum da bizlere Türklerin çok tanrılı bir dinleri olmadığını kanıtlar niteliktedir. Türklerdeki Şamanizm inancının diğer topluluklara göre daha komplike bir yapıda olduğu açıktır. Çıkış noktasına bakılarak Şamanizm sadece kabile dinidir demek pek de doğru olmayan bir yorum olabilir. Göktürklerin Orhun Abideleri'nde Gök Tanrı'nın yanında, çıkış noktası kamlık dini ile aynı zamanlara tekabül eden ve kamlık dininin temellerini oluşturan Yersu'dan da bahsetmeleri, bu inancın hâlâ var olduğunu ve ona hürmet edildiğini gösterir niteliktedir.

Tengri kelimesi bilinen en eski Türkçe-Moğolca kelimedir. Yazıtlarda önemli bir yer tutar ve Tengri'den bahsederken "Türk'ün Tanrısı" şeklinde bahsedilmiştir (Roux, 2021, s. 110). Türk inanç sistemindeki bazı varlıklardan dolayı Türklerin çoktanrılı olduğuna inanılmıştır. Bu durumun nedenlerinden biri, Altay yaratılış efsanelerinde saklıdır. Altay yaratılış efsanelerinde evrenin başlangıcında Tanrı

Ülgen ve Erlik (Kişioğlu) tek başlarındadır. Erlik ilk başta insan olarak yaratılmıştır ve daha sonradan Şeytan olmuştur (Ögel, 2014a, s. 453).

“... yeri göğü yaratan bir tane Tanrı vardı. Türkler ne kadar göğe Tengri deseler de, gök kendi kendine bir tane değildi. Belki de Tanrı gök yönünde olduğu için öyle denmişti. Yaratılış sırasında önce gök, sonra yer, daha sonra da insanoğlu geliyordu...” (Ögel, 2014a, s.304)

Türk inanç sisteminin belki de en çok tartışılan konularından biri, Ülgen tanrı mıdır, ruh mudur olsa gerek. Tanrı Ülgen'in en büyük tanrı olmadığı açıktır. O ikinci dereceden, yardımcı bir tanrıdır. Altay Yaratılış Destanı'nda Tanrı Ülgen, uçsuz bıçaksız sudan çıkan Ak-Ana sayesinde dünyayı yaratmıştır (Ögel, 2014a, s. 459). Yani ona akıl veren başka varlıklar vardır. En yüce Tanrı da Ülgen'e dünyayı yaratma izni vermiştir. En Yüce Tanrı, büyük ihtimalle Gök Tanrı'ydı. Her zaman var olan ve var olmaya da devam edecek, Ülgen'i ve Erlik'i, göğü ve suyu yaratmış olan. Ülgen ismi sadece Altay Türklerinde bulunan bir isimdir. Yakut Türklerinin Ürüng Ayı Toyon adını verdikleri yüce varlıkla işlevsel bakımdan aynı olmaları muhtemeldir. Verbitsky'nin derlediği Altay Yaratılış Destanı'nda Tanrı Ülgen'e göklerden bir yaratma emri geldiği görülür. Yani Tanrı Ülgen, daha büyük bir sistemin ya da daha büyük bir varlığın bir uzantısı şeklindedir. Evreni o yaratmıştır ama onun da bir yaratıcısı vardır ve onun izni ve ilham vermesiyle evren yaratılmıştır. Verbitsky'nin derlediği Altay Yaratılış Destanı'nda Tanrı Ülgen dünyayı yaratıp onu üç tane balık ile sabitlemiştir. İki balık yanda, bir büyük balık altta dünyayı taşımaktadır. Balıklarla ilgilenme görevini de Mandı- Şire adlı kutsal ruha vermiştir (Ögel, 2014a, s. 465- 467).

Erlik, yani Kişioğlu, dünyanın yaratılmasından da önce Tanrı Ülgen'le birlikteydi. Eğer Tanrı Ülgen'e ihanet etmeseydi (suyun altından aldığı toprak parçasından kendine de saklamasaydı) dünya yaratıldıktan sonra da Ülgen'le birlikte olacaktı. Erlik, kötülüğün ta kendisidir. Yıkımı, bilgisizliği öğütler. Kuzeydeki karanlık diyarlar onun yurdu. (ama yeraltında yaşıyordu ?) Kendine ait ruhlara yaratmıştır ve bu yaratılan ruhlara kötü ve savaştan ruhlardır. Ülgen'in halkını ve bir nevi tahtını da ister ve onunla durmadan bir savaş içerisindedir. Ülgen'in

yarattığı iyi şeyleri kötülüğe sürüklemek ister, melek Mandı-Şire'ye ateş püskürtmüş ve onu yakıp kaçırmıştır (Ögel, 2014a, s. 461).

Türk mitolojisindeki düalizm anlayışını burada da görüyoruz. Erlik, ilk başta bir insandı ve kendi nefesine yenilerek Ülgen'e ihanet etmiş ve kötülüğü seçmiş oldu. İyiliğin karşısına güç bakımından eşit olan kötülüğün gelmesi gerekiyordu, çünkü dünya zıtlıklar üzerine inşa edilecekti. Yani belki de Erlik'in yaratılış nedeni en başından beri buydu: kötülük.

Türklerin kadim inançlarının oluşumunda komşu kültürler ve onların dinleri de etkili olmuştur. Maniheizm, Budizm, Hinduizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri savaşlar, göçler, fetihler, ticaret gibi pek çok yollarla Türkler arasında yayılmıştır. Çeşitli yeni dinleri kabul eden Türklerin kadim inançlarının hâlâ hayatta olduklarını belirtmek pek de yanlış olmayan bir yorum olur. Çünkü bu inançlar, yeni dinin içerisine entegre edilmiş, isim ve köken değişikliği yaşamış olsalar da işlevleri bakımından aynı kalmışlardır. Anadolu Türklerindeki cin inancı bunun en önemli örneklerinden biridir. Cin, İslam inancı ile Türk kültürüne girmiş bir kavram olmasına karşın, eski Türk dinindeki kötü ruhlara yüklenen işlevlerin cinlere yüklendikleri ve onları def etmek için yapılan ritüellerin hâlâ arkaik şekillerde gerçekleştiği görülür. Bu durum, kültürel belleğin bir gecede kesilip atılamayacağını, yüzlerce hatta binlerce yıl geçse bile toplumun, belirli inançlarına bağlamından ve kökeninden haberi olmaksızın sadık kaldığını gözler önüne sermektedir.

1.4. KORE MİTOLOJİSİ

Kore mitolojisi, Türk mitolojisinden farklı bir şekilde gelişme göstermiştir yorumunu yapmak yanlış olmaz. Elbette mitolojinin her toplumdaki çıkış noktası aynıdır, evrenseldir. Ancak mitler üretildiği toplumun çevresine göre şekillenir.

Kore mitolojisi, Şamanizm, Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm gibi dinlerden alınan parçalar ile oluşmuş bir mitolojidir. Şamanizm Ural-Altay merkezlidir ve belki de Kore mitolojisini besleyen en kadim ana hatlardan biridir. İlkel Kore kültürü, her ne kadar Çin kültürü ile süslenmiş olsa da tamamen Korelidir; ve gelişimini Sibirya

ile Orta Asya'ya borçludur (Grayson, 2002, s. 19). Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm gibi dinler ise Mançurya- Çin merkezli dinlerdir. Kore Mitolojisi böylelikle üç farklı dönemden geçmiştir: İlk çağ, yani Şamanizm'in etkisi altında oluşan "Şamanizm Çağı", ikinci çağ Çin dinlerinin yükselmeye başladığı "Geleneksel Dinler Çağı", üçüncü çağ ise Kore'nin batıdan etkilendiği ve özellikle Hristiyanlık ile tanıştığı "Dini Çoğulculuk Çağı" (Kim, 2010, s. 30). Kore mitolojisi, bahsi geçen dinlerin birbirleri ile kaynaştırılarak oluşturulduğu bir mitolojidir. Ancak anlatılarda Şamanizm öğelerinin özellikle öne çıktığı görülmektedir.

Kore mitolojisindeki Şamanizm Çağı, hem eski Sibiry şamanizminden soyunu hem de bu öncü dinin tarım toplumunun yerleşik koşullarına yaptığı uyarlamayı yansıttığı bir çağ olarak kabul edilebilir (Grayson, 2002, s. 19). Kore mitolojisi, Şamanizm'den çok etkilendiği için bu bölümde özellikle Kore Şamanizmi üzerinde durulacaktır.

"Hananim" yani Büyük Olan, ruhların en yücesidir, Gök Tanrı'dır. O ne evlenmiştir ne de çocuk sahibidir. Bütün dünyayı ve evreni en ince ayrıntısına kadar evrime programlayan O'dur. O'nun yapamayacağı hiçbir şey yoktur (Gale, 1900, s. 326-327). Evrende yaratılmış olan her şey, insanların yaşamları ve uygulamaları, tüm doğa olayları "Hananim" sayesinde gerçekleşir. O, her şeyin görünmez ve nihai nedenidir. Yönetme yetkisini daha sonra yarattığı kutsal ruhlara devretmiştir (Grayson, 2002, s. 221). Gale, 1900 yılında yayımlanan *Korean Beliefs* adlı kitabında Kore'ye yaptığı gezilerden derlediği anılarına da yer vermiştir:

"Atını sürdüğüm, küçük at sahibi çocuk bir keresinde "Üzerimde ceketim olmadığını Hananim biliyor ve o yüzden güneşin üzerimde parlamasına izin veriyor bugün" demişti. Yol boyunca karşılaştığımız her ağacın önünde, her tapınağın karşısında büyük saygı ve dindarlıkla eğildi. Ben de dedim ki "Madem Hananim sana bugün bu kadar iyi davranıyor, neden direkt ona eğilmek yerine ağaçlara eğiliyorsun?" bu sözlerim karşısında "Ama" dedi; "Hananim çok uzakta; Onu göremiyorum ve onun yerine ağaçlara eğiliyorum" (Gale, 1900, s. 326).

Hananim, göklerde, gözün göremeyeceği ve insan beyninin algılayamayacağı bir yerde yaşamaktadır. Ancak yarattıkları sayesinde O'na ibadet edilebilir, çünkü yarattığı her şeyin bir ruhu vardır ve bu ruh, Hananim'e bilgi vermektedir.

Hananım, tüm hayatın kaynağı olduğu gibi ondan korkulmaktadır da. Koreliler yıldırım ve gök gürültüsünde korkarlar ve “Hananım” çok sinirli, öfkeli” diye çıkarımlarda bulunurlar (Gale, 1900, s. 326). Çin’de şimşek ve gök gürültüsünden korkulur. Şimşek tanrıları iyi ve kötü arasındaki sorgulamayı yapar ve kötü bulunan kişileri şimşekle çarparak hayatlarını alır inancı vardır (Choi, 1984, s. 45). Şamanizm inancının temelleri Orta Asya, Sibiry coğrafyaları olduğu kabul edilirse bu görüşün Çin’den Kore Şamanizmi’ne geçmiş olması çok muhtemeldir çünkü Orta Asya’da yıldırım ve gök gürültüsünden korkulmaz, aksine mutluluk duyulurdu.

Şamanizm, Gök Tanrı ve diğer ruhlarla şamanlar vasıtasıyla iletişim kurulan bir dindir. Kore Şamanizmi’nde de yaşayan her şeyin bir ruhu olduğu inancı bulunmaktadır. Böylelikle ortaya belki de en önemli kült olan dağ kültü çıkmıştır.

Dağ Kültü, ataerkil döneme ait bir kùltür. San-sin'in (Dağ Ruhu) benzersiz özelliği, belirli bir dağın tanrısı değil, tüm dağların tanrısı ve ilk Kore devletinin kurucusu olmasıdır. Efsaneye göre Dangun bir dağda doğmuş, yeryüzündeki saltanatını tamamladıktan sonra Dağların Ruhu olmuştur. Tarihsel olarak San-sin'e tapınma çok eskidir (Grayson, 2002, 223), ancak Mago Kültü kadar eski değildir. Bu durum da toplumda anaerkil ve ataerkil dönemlerin görülmesini sağlamaktadır. San- Sin ile birlikte önemli olan bir diğer kült de kaplan kùltüdür. San- Sin'in bir kaplana binerek seyahat ettiği düşünülür. Kaplan, San- Sin tarafından kontrol edilir ve dağın koruyucusudur. Bu çıkarımı kanıtlar nitelikteki Gale'in bir anısı şu şekildedir:

"Ağlayan kale" (U-nan-sung) adı verilen muhteşem bir dağdan geçiyordum. Hancı, bana bu dağda Kral Xung-ye'nin mağlup edildiğini [MS 918] ve o zamandan beri et ve diğer yiyeceklerle oruç tutmayan kimsenin oraya çıkamayacağını söyledi. Kung-ye'nin kaseleri ve kaşıkları inanca göre hâlâ oradaydı. Ne cevap vereceğini görmek için ona beni oraya götürmesini ve onları satın alacağımı söyledim. Cevabı ise şuydu: “Böyle bir şey olan herhangi biri Gök Gürültüsü Tanrısı tarafından anında vurulur” ... Birkaç ay önce dağlarda bir avcı ile tanışma fırsatım oldu. Bana bütün avlarını gece avladığını söylediğinde ona dağda pek çok kaplan olduğunu ve korkup korkmadığını sordum. “Hayır” dedi; “Ben bu dağın ruhunun bekçisiyim ve güvendeyim... (Gale, 1900, s. 328)”

Kore 6/5'i dağlarla kaplı olan bir ülkedir. Özellikle Kuzey'e doğru gidildikçe yer şekillerindeki engebe artar ve dağların yüksekliği de doğru orantıda artış gösterir. En yüksek nokta, Kuzey sınırında bulunan Baekdu Dağı'dır (Keir, 1914, s. 758). Kore'de dağlar o kadar önemlidir ki, Kore'nin eski Başbakanlarından Sin Ki Sun, Kore'nin hiçbir zaman bağımsız olamayacağını çünkü çok fazla dağı olduğunu söylemiştir: "Dağlar" dedi, "birbirlerine bağlı olmaları bağımlılığı ifade eder." (Gale, 1900, s. 330). Bu durum, mitolojiye de yansımış, dağlar (Dağ Ruhü) ülkenin ve halkın koruyucusu olarak görülmüştür.

Dağ ruhu genellikle erkek olarak tasvir edilirken, arka planda kalmış olan kadın dağ ruhları da bulunmaktadır. Kadın dağ ruhları, belirli bir dağın ya da tepenin koruyucusu konumundadır. Sansin kadar büyük güçleri yoktur, Üç Krallık döneminden beri inanılmaktadır. Kore'de feminen dağ isimleri oldukça yaygın olmasına rağmen maskülen isme sahip dağ yoktur. Bu durum da dişi dağ ruhlarının müstakil dağları koruduğunun, San- Sin'in ise genel olarak ülkeyi koruduğu tezini doğrular niteliktedir (Grayson, 1996, s. 120-125).

Kore'de kadın ve erkek şamanlar olmak üzere iki farklı şaman türü vardır. Kadınlara "Mudang", erkeklere ise "Paksu" denmektedir. Kadın şamanların erkek şamanlardan daha güçlü olduğuna inanılır. Kadın şamanlarda daha saygılı bir terim olarak "Mansin" de kullanılır. Mansin (On bin Ruh), kadın şamanın ruhların sayısını ifade eden bir terimdir (Grayson, 2002, s. 218). Mudang kelimesi, kadın şamana "utagan" veya "utakan" adını veren Ural-Altay halkından türetilmiş olabilir. Ancak "utagan" ismine "M" harfinin nasıl eklendiği tartışmalıdır. Dolayısıyla "Mudang" kelimesinin kökeninin Ural-Altay dilindeki kadın şaman kavramından geldiği yönündeki teori kesin değildir ancak oldukça mantıklı bir hipotezdir. Paksu kelimesi ise , yine Ural-Altay'da "baksı, balsi, bahsih" gibi farklı isimlerle anılan erkek şamanın isminden gelmektedir; bu hipotez de oldukça mantıklıdır. Eğer bu teoriyi kabul etmiş olursak, Paksu kelimesinin Çince sesin taklidinden (Paksa) Kore diline geçtiğine şüphe yoktur. Başka bir deyişle, Mudang ve Paksu kelimeleri etimolojik olarak Çince değil (zaten Çin kültürü, Kore kültürünü Şamanizm'den çok daha sonraları etkilemeye başlamıştır), Ural- Altay kökenli öz Korece isimlerdir (Hakutori akt. Lee, 1973, s. 137-138) Aynı şekilde

şamanların ritüelleri anlamına gelen “gut” kelimesi de Ural -Altay kökenli “Kut” kelimesinden gelmektedir.

Kore şamanizmi, eski dönemlerde sadece “Mudanglar” tarafından gerçekleştirilen ritüellerle yani “gut”lar ile tanınmaktadır (Oh, 2016, s.71). Konfüçyanizm ile birlikte kadınlar toplumda ikinci sınıf konumuna düşmüşlerdir. Öyle ki, ataları anma ritüeli olan “Chesa” ritüellerine kadınların katılıp, atalarına saygı göstermeleri bile yasaktı (Choi, 1984, s. 228). Konfüçyanizm ile Şamanizm’in normlar açısından bu denli zıt oluşu da kadınları kendilerine ait bir dini yaşatmaları konusunda motive etmiştir. Burada dikkat edilmesi nokta, toplumun sosyal hayatta Konfüçyanizm ilkelerine uyuyor oluşudur (Oh, 2016, s. 73). Ancak Şamanizm, halkın kültürüne o denli işlemiştir ki, belirli uygulamalar ve inançlardan asla vazgeçilmedi. Günümüzde erkek şamanlar da bulunmasına rağmen, hala kadın şamanlar daha güçlü kabul edilirler. Erkek şamanların, tıpkı Türklerde olduğu gibi kadın kıyafeti giyerek gut yapması (Choi, 1974, s. 230), aslında dinin hala kadınların etkisinde olduğunun büyük bir kanıtıdır.

“Ritüeller, tapınaklar, rahiplik ve mezhepler söz konusu olduğunda Koreliler genel olarak putlara tapar ve batıl inançlara inanırlar”. Bu tanım, 1653 yılında Joseon’a gelen Alman seyyah Hendrick Homel’a aittir (Kim, 2010, s. 24). Batı bakış açısıyla bakıldığında böyle bir tanımın yapılması hata olarak görülemez. Batıdaki sistematik, doktrini olan dinlere karşılık Kore şamanizminin sabit bir doktrini, peygamberleri, rahip örgütleri, evrensel erdemleri ve derin felsefi ideolojisi yoktu (Oh, 2016, s. 81), bu nedenlerden ötürü de yönetici kesim tarafından da resmi olarak kabul görmemiştir.

Kore şamanizmi ülkenin yönetici kesimi tarafından asla ülkenin dini olarak kabul görmemiştir, bu yüzden daha çok halk ve geleneksel kültür ile beslenmiş bir dindir. Özellikle Üç Krallık döneminden itibaren Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm gibi dinler yöneticiler ve aristokrat kesim tarafından kabul edilmiş ve Kore şamanizmi halkın inandığı, kadınlar tarafından devam ettirilen bir din haline gelmiştir. Aristokrat kesim tarafından “Geleneksel din, kadınlar ve barbarlar içindir” anlayışı vardır. İyilik ve iyi geleceğin, korunmanın, çeşitli ruhlar tarafından gerçekleştirilmesi temelinde Şamanizm, kişilere asil idealler ve yüce hayaller

sağlayan bir din değildir (Oh, 2016, s. 80). Bu yönü ile Şamanizm hiçbir şekilde ataerkil toplum yapısına hizmet etmez, ataerkil yapısı yönetimi meşrulaştırmak ve dini kendi lehine kullanarak toplumsal ve politik anlamda güçlenmeyi gerektiren bir toplum yapısıdır. 1960 ve 1970 yılları arasında Konfüçyanizm ile temellendirilmiş bir Batılılaşma adı altında Kore Cumhuriyeti'nde Kore şamanizmi "hurafe" olarak kabul edilmiş ve devlet politikaları ile bu din yasaklanmaya çalışılmıştır (Oh, 2016, s. 71-74). Elbette tüm bu çalışmalar hiçbir şekilde sonuç vermemiş, halkın kültürel kodlarına işlemiş vaziyette olan Kore şamanizmi sadece form değiştirmiş ve yaşamaya devam etmiştir.

Kore mitolojisi, Kore Yarımadası'nın farklı noktalarında, farklı şekillerde belleklerde yer etmiştir. Bu durumun nedenlerinden olarak geleneğe bağlılık ve demografik ve coğrafik yapıdaki farklılıklar ele alınabilir. Kore yarımadasının en güney ucunun yaklaşık elli mil aşağısında bulunan volkanik bir ada olan Jeju Adası (başlangıçta yerli bir kral tarafından yönetilen, Tam-Ra denilen bir kabile krallığıydı), coğrafi ve siyasi izolasyonu nedeniyle yerli kültürel ve dini mirasını Kore anakarasından farklı tutmuştur, eski gelenekleri çoğunlukla muhafaza etmiştir. (Kim, 2004, s. 55). Ana karadan uzakta ve göreceli olarak izole bir konumda bulunan Jeju Adası'ndaki mitolojik anlatıların yoğun şekilde yaşatılıyor oluşu, bahsi geçen çıkarımın doğru olabileceğini kanıtlar niteliktedir..

Kore mitolojisi de Türk mitolojisi gibi düalist bir zemine oturmuştur. İyilik ve kötülük, karanlık ve aydınlık, güç ve güçsüzlük gibi pek çok ikilik, mitlerde karşımıza çıkmaktadır. Kore mitolojisinde de dünya üç kısma ayrılmıştır: Gök, Yeryüzü ve Yeraltı. Bu katmanlarda çeşitli kutsal ruhlar ve tanrılar yaşamaktadır. Gök ata, yer ise ana konumundadır. Gök, tıpkı Türk mitolojisinde olduğu gibi daha kutsaldır. Yeraltı ise ölülerin mekânıdır. İnsanların içinde yaşadıkları ve yeryüzünü barındıran dünyaya "Bu Dünya" (İseung) adı verilir (나무위키, 한국신화, Erişim: 01.01.2024) . Bu dünya gerçek evrendir, her türlü olayın merkezi konumundadır.

Mitolojinin temel yapı taşları olan mitler, başlangıçta sözlü olarak aktarılırken daha sonra yazıya geçirilmişlerdir. Bu eserlerden "Samgukyusa" (Üç Krallık Yıllıkları), Budist rahip İl Yon tarafından 1270 yılları dolayında Goryeo Krallığı

döneminde yazılmış, Kore'nin en eski iki tarihi kaydından biridir. Bu dönemde Budizm'in etki alanı Goryeo Krallığında zirveye ulaşmış durumdadır. Eser içindeki bölümler esas olarak, şu anda kaybolmuş olan çeşitli eski kaynaklardan yapılan alıntılardan oluşmaktadır. İkinci ve daha eski olan Kore tarihi eseri ise Kim Bu-sik tarafından yazılan "Samguksagi" (Üç Krallık Tarihi), İl Yon'un çalışmasından birkaç yüz yıl önce Goryeo Hanedanlığı döneminde Kim Busik tarafından yazılan önceki hanedanların resmi tarihidir (Kim, 1948/1949, s. 47)

Kore mitolojisini anlamak için mitleri incelemek önemlidir. Araştırmanın kapsamı dışında kaldığı için kapsamlı bir inceleme bu çalışmada mümkün değildir ancak mitler hakkında bilgi sahibi olabilmek için birkaç örnek verilecektir. Bu mitlerden belki de en çok tanınanı Dangun Miti'dir. Dangun, Kore ulusunun mitolojik atası ve Kore ülkesinin kurucusudur. Mit kısaca şöyledir:

"Uzun zaman önce Hwanin (Cennetin Yöneticisi), oğlu Hwanung'un cennetin altında bulunan insan dünyasına oldukça ilgi duyduğunu fark eder. Hwanin, insan dünyasında Taebaek Dağı civarında dolaşırken bölgenin bir krallık için çok uygun olduğunu görür ve oğlu Hwanung'u orada bir krallık kurması için Cennetin Üç Mührü (Cheonbuin) ile dünyaya gönderir. Hwanung, Rüzgar Tanrısı, Yağmur Tanrısı ve Bulut Tanrısı başta olmak üzere üç bin kişilik bir gruba liderlik eder ve Taebaek Dağı'nın zirvesine iner. Yeryüzündeki tahıl, yaşam, hastalık, ceza, iyilik ve kötülük de dahil olmak üzere insan dünyasının yaklaşık üç yüz altmış işini denetlemeye başlar. Bu sırada aynı mağarada yaşayan bir ayı ve kaplan, insan olma istekleri için Hwanung'a dua eder. Hwanung onlara ilahi pelin otu ve yirmi diş sarımsak verir ve şöyle açıklar: "Eğer bunları yiyerek yaşarsanız ve yüz gün boyunca güneş ışığından uzak durarsanız, insan görünümüne kavuşacaksınız." Ayı, yirmi bir gün boyunca tabulara uyduktan sonra kadına dönüşür ancak kaplan tabulara (kaplan yaratılışı nedeniyle sarımsak ve otlarla beslenemez) uymayı başaramadığı için insan vücuduna sahip olamaz. Ungnyeo (Ayı Kadın) her gün Sindansu'nun (Kutsal Sunak Ağacı) altında bir çocuk sahibi olmak için dua eder ama onunla evlenecek kimseyi bulamaz, bu yüzden Hwanung bir erkeğe dönüşür ve Ungnyeo ile evlenir. Bu evlilikten de Dangun Wanggeom adında bir erkek çocuk doğar. Dangun, Pyeongyang Kalesi'nde bir başkent kurar ve krallığına Joseon (Gojoseon) adını verir. Başkent Baekak Dağı'na, ardından Asadal'a ve ardından tekrar Pyeongyang Kalesi'ne taşınır. Dangun'un yönetiminin bin beş yüz yılında, Çin'in Zhou hanedanından Jizi'yi Joseon'u yönetmesi için atar ve bunun üzerine Dangun önce Jangdanggyeong'a, ardından da 1908 yaşında Sansin (Dağ Tanrısı) olarak tanrılaştırıldığı Asadal'a taşınır (Chung, 2014, s. 31)."

Kore mitolojisinde kuruluş mitlerinin yanı sıra evrenin ve doğal varlıkların yaratılışlarını anlatan mitler de bulunmaktadır. Bu mitler, daha çok “bonpuri” adı verilen şaman ayinlerinde söylenen şarkılar içinde geçen anlatılardır. Yaratılış mitlerinden birisi Mago Halmi (Büyükanne Mago) mitidir. Mitin küçük bir parçası aşağıdaki gibidir:

“...Dev tanrıça Mago Halmi eteğinin içinde çamur taşıyarak dağlar ve adalar yarattı. İdrarı ve dışkısı tepeleri ve nehirleri oluşturdu. Çeşitli köylerdeki büyük kayalar, Magohalmi'nin elleriyle ve kırbaçlarıyla oraya yerleştirildi. Magohalmi'nin vücudu o kadar büyüktü ki 90.000 yığın kenevir onu giydirmeye yetmedi. O kadar uzundu ki, Wando adasının açıklarındaki denizleri aştı ve ayakları Wando'nun kıyısındaki kayaların üzerinde ve elleri Osipigogase'nin (Elli İki Geçit) üzerinde durarak, Chujado'nun uzak adacıklarındaki Yongdeumbeong Göleti'nden su içti. O kadar güçlüydü ki, Yangju'daki Nogo Dağı ve Bulguk Dağı'na bacaklarını uzatarak idrarını yaptığında, idrar spreyi Munhakjae Geçidi'ndeki büyük bir kayayı çatlattı ...(Chung, 2014, s. 27-28).”

Mago Halmi Miti , Kore mitolojisi için oldukça önemli bir mittir. Yaratılış miti olan Mago Halmi Miti, Kore mitolojisinin ve dolayısıyla da Kore toplumunun anaerkil dönemine ışık tutmaktadır. Yaratma eyleminin dişi bir varlığa özel olması, toplumda yönetimin kadınların elinde olduğunun ve kadınların üstün varlıklar olarak kabul edildiğinin bir göstergesidir. Yaratıcının başka bir dişi varlık olduğu bir başka mit ise Jeju Adası'nın oluşumunu anlatan Seolmundae Halmang mitidir:

“Evrenin başlangıcında, Tamna'da, dünyadaki en büyük ve en güçlü varlık olan Seolmundaealmang yaşıyordu. Bir gün büyükanne uyurken doğruldu ve evrenin yaratılışını başlatan gaz çıkardı; Alev adaları gök gürültüsü gibi seslerle sarsıldı ve ateş sütunları gökyüzüne fırladı. Büyükanne deniz suyunu ve çamuru kürekleyerek yangını söndürdü ve eteğine çamur taşıyarak Jeju dağlarını inşa etti, bir etek dolusu toprak Halla Dağı'nı oluşturdu ve eteğindeki deliklerden damlayan çamur adanın Oreum adı verilen birçok volkanik konisini oluşturdu. . Büyükannenin idrarı Seongsan Limanı'ndan bir toprak parçasını kopardı ve Soseom Adası'nı oluşturdu. Büyükanne Seolmundae'nin vücudu zengin ve verimliydi, her şeyi içinde taşıyordu: Tamna halkı onun yumuşak etini tarlalarda sürüyordu; saçları çimenlere ve ağaçlara dönüştü; idrarının güçlü çizgileri her tür deniz yosunu ve balık, ahtapot, deniz kulağı ve deniz kabuğunu doğurdu, denizi zenginleştirdi ve Jeju'nun kadın dalgıçlarının mesleğinin yolunu açtı... (Chung, 2014, s. 28)”

Her iki mitte de idrar, dışkı, gaz gibi bedensel atıkların oluşu kadın bedeninden atılan atık maddelerin bile aslında oldukça kutsal kabul edildiklerini gösterir niteliktedir.

Kore mitolojisinde yukarıda zetleri verilen mitlerden ziyade çok sayıda farklı mit daha bulunmaktadır. Ancak araştırmanın kapsamı dışında oldukları için diğer mitler burada incelenmeyecektir.

2. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE İYE

İnsanlar için doğa besleyen, koruyan, yaşatan ve öldüren; anlaşılması zor olandır. Tarih boyu gizem dolu doğa, insanları etkilemiş ve bilimin yokluğunda açıklanamayan olaylar, nerden ve nasıl geldiği belli olmayan nesnelere tanrılaştırılmışlardır. Doğada var olan bütün nesnelere bir ruh bahşedildiğine ve bu ruhların da insan dünyasını koruyup kolladığına, dualarını kabul ettiğine, kötü davranan insanları da cezalandırdığına inanılmıştır.

Türk kültüründe de durum böyledir. Canlı ve cansız her varlığın bir sahibi, koruyucusu bulunur. Bu sahiplerin gönülleri hoş tutulursa insanların dualarını kabul ederler ya da onları kötülöklere karşı korurlar; onlara hürmet gösterilmez ve korudukları nesnelere karşı saygılı davranılmazsa da insanları hastalıklarla, kötülöklere ve ölümlerle cezalandırabilirler. Türklerin, özellikle gündelik hayatlarında en çok karşılaştıkları varlıkların ve onların hayatlarına kolaylık sağladığına inandıkları nesnelere sahipli olduğuna inandıkları görülür. Doğayla iç içe yaşayan Türklere, onun her bir parçası kutsaldır; ufak bir taşta, yüce bir dağa kadar... Türkiye coğrafyasında iyeler hakkında yapılan en kapsamlı çalışma Prof. Dr. Pervin Ergun tarafından yapılmıştır. Prof. Dr. Pervin Ergun, Sibiryada yaptığı alan araştırmalarının sonucunda, halkbilimi literatürüne iyeler hakkında bir baş ucu kitabı armağan etmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, Prof. Dr. Pervin Ergun'un "Sibiryada Türklerinin Destanlarında İyeler" adlı çalışmasında yapmış olduğu iye sınıflandırması baz alınarak Türk kültüründeki iyeler hakkında bilgi verilecektir.

2.1. AĞAÇ İYESİ

İlk çağlarda ormanlarda avcı toplayıcı olarak hayatlarını sürdüren Türkler, yiyeceklerini ağaçlardan toplamış ve ağaç kovuklarında barınmışlardır. Ağacın somut faydalarının yanında zamanla ona soyut anlamlar da yüklemişler ve böylelikle ağacı bir kült haline getirmişlerdir. Ağaçların gövdeleri, dalları, yaprakları kadar yeraltında gizlenen kökleri de kutsal kabul edilmiş ve ağacın üç

bölümden oluşması onu dünyalar arasında bir köprü olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Ağaç denilince akla ilk olarak hayat ağacı gelmektedir. Er-Sogotoh Destanı'nda geçtiği gibi ağaç, ata/ ana olarak kabul edilmiştir. Ağaç, yaratılışı sağlayan ve yediren içirendir; büyüten ve koruyup kollayandır (Ergun, 2019, s. 53). Hayat ağacı üç dünyayı birbirine bağlar ve dünyanın tam ortasında olduğuna inanılır (axis mundi). Hayat ağacının eşi ve benzeri yoktur, daima yeşil kalır ve dallarından süt (veya süte benzeyen bir sıvı) akar. Bu sıvı ile insanları doyurur, onları korur, her şeyi duyar ve görür. Bu inanış, çadırların orta direklerinin ve at kazıklarının hayat ağacını temsil etmesiyle somutlaştırılmıştır. Yakut Türklerinde Aan Doydu İççite adı verilen ruhun hayat ağacında yaşadığına inanılmaktadır. Aan Alahsın Hotun, Aan Darhan Hotun gibi farklı isimlerle de anılır. Emelyanov'a göre bu ruh, yer iyesisidir. Destanlarda kahraman alplere tavsiyelerde bulunan ve bazen de sütü ile güç veren, saygın ve güzel giyimli bir kadın olarak tasvir edilen bir iyedir. Kırgız Türklerine göre de hayat ağacının adı Bayterek'tir ve bu ağacın dişi bir iyesi vardır. Bu iyenin, ağacın öz suyunu kullanarak (kutsal su) ölüleri dirilttiğine, güçten düşenlerin güçlerini tekrar kazanmasına yardımcı olduğuna inanılır. Emelyanov'un "yer iyesi" düşüncesi Hayat ağacı ve bu ağacın iyesinin her seferinde koruyan, kollayan, besleyen, yol gösteren gibi sıfatlarla karşımıza çıkması, ağaç kültürünün anaerkil dönemde oluştuğunu kanıtlar niteliktedir (Ergun, 2019, s. 41- 44).

Ağaçlar, anaerkil dönemde yerle göğü birbirine bağlayan varlıklardır. Ağaçlar sayesinde ruhlar göğe yükselebilir. Türk kültüründeki mezarların başına ağaç dikme geleneği de ağaç kültürü ile ilgilidir. Ağacın dalları vasıtasıyla ölen kişinin ruhu göğe gidebilir, Tanrı ile iletişim kurabilir (Ergun, 2019, s. 46). Mezar başına ağaç dikmek, mezardaki kişiyi kötü ruhlardan korumak için de yapılan bir eylem olabilir. Türk kültüründe her şeyin bir koruyucusu vardır, ağaçlar da istisna değildir. Ağaç iyeleri, oldukça önemli, saygı gösterilen iyelerdir. Mezar başına bir ağaç dikmek, ağacı ve dolayısıyla da mezarı ve çevresini koruyan bir iye olmasını sağlamaktır.

Türlere göre ağaç ezeli ve ebedidir (Ergun, 2019, s. 43). Gündelik hayatta böylesine önemli bir varlığın zamanla kutsallaştırılması kadar doğal bir süreç daha yoktur. Ağaçlardan elde edilen odunlar ile ok ve yay, çadır direkleri, at

kazıkları ve daha pek çok Türkler için önemli olan nesnelere yaratılmıştır. İnsanları koruyan, kollayan, besleyen, onlara alet yapmaları için hammadde sunan bu kutsal ağaçlar, ölümden sonra da onlarla ilgilenmeyi bırakmamıştır. İlk ağacın yeryüzüne inişi ile ilgili anlatılar mevcuttur ancak ne zaman indiği tam bir muammadır, yani ezeldir. Hayatın başlangıcı da sonu da bedensel yok oluştan sonrası da ağaçlardır; ağaç ebedidir.

Saha Türklerine göre özellikle yaşlı ağaçlarda iyeler yaşamaktadır (Ergun, 2019, s. 58). Ağaçların hepsi kutsaldır ancak ulu ağaçlar, yaşlı ağaçlar, yalnız ağaçlar, bazı mezarların yakınında bulunan ağaçlara biraz daha fazla kutsallık yüklenmiştir. Aynı şekilde yıldırım düşen ağaçlar da daha kutlu kabul edilirler, ondan bir parça alınıp saklanılırsa o yere kötü ruhun girmeyeceğine inanılır. Ağacın çarpılmasına ağaç neden olmaz, onu kullanarak göğe çıkmaya çalışan kötü ruhları cezalandırmak için tanrı ağacı bir yıldırımla çarpar (Ergun, 2019, s. 35).

Ağaçlar, çevrelerindeki dünya ile bağlantılıdır. Üst dünya iyeleri ve alt dünya iyeleri ile insanların iletişimini sağlarlar (özellikle hayat ağacı iyesi). Ağaç iyelerinin doğa ile bu denli ilişkili oluşu nedeni ile hayatın her alanındaki zorluklarda ya da yeni karşılaşılan durumlarda ağaç iyelerinden yardım istenir veya onların korumasına erişmek için onlara sunular sunulur, dualar edilir. Saha inancında otlar ve çalılırların da iyeleri olduğuna ve bu iyelerin ağaç iyelerinin çocukları olduğuna inanılır. Bu iyelere “yeşillik ruhu” ya da toprak ananın çocukları” isimleri de verilmektedir. “Ereka Cereka” diye bilinen bu iyeler ufak rüzgârlar oluştururlar. Çiçekler ve yapraklar onların kıyafetleridir, yeşillikler ise onların nefeslerinden yaratılmıştır. Sadece otları ve ağaçları koruduğuna inanılan bir iye daha vardır ve bu iyeye “Aan Doydu Ot- Ma İççite” denilir. Bu iye kadın olarak tasvir edilir (Ergun, 2019, s. 62). Hayvanların otlandıkları geniş bozkır, yüzlerce çeşit bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Baharda açan çiçekler, yağmurlarla yeşeren otlar, meyve veren çalılar da doğanın birer parçası olarak canlı kabul edilmiştir. Türklerin yaşadıkları doğayı derinlemesine gözlemlenmeleri, kültürlerinde doğa unsurlarının canlı varlıklar olduğu ve her canlıya iyi davranılması gerektiği düşüncesini şekillendirmiş ve bu düşünce çerçevesinde de çeşitli kültler oluşturulmuştur.

Ağaç iyeleri için genellikle saçı şeklinde adaklar ya da alkışlar sunulur:

“Sibiryalı avcılar avlanmak için dağa gittiklerinde önce bir avcı kulübesi yaparlar. Bunun için ormana gelir gelmez ilk olarak büyük dallı bir sedir veya ladin ağacı seçilir. O, evin direği olarak kabul edilmektedir. Seçilen ağaca kurbanlar adanıp alkışlar ve dualar söylenir. Ağaçtan kendilerini korumasını ve avın başarılı geçmesi dilenir” (Ergun, 2019: s. 52).

Ağaçların şamanlar ile de bağlantıları vardır. Mesela kişi, ağacın dalında doğal olmayan bir nesne bulursa bunu ruhlardan bir işaret olarak algılar. Tuvalarda, bir ağaçta bıçak veya çingirak bulan bir kişinin ruhlardan tarafından seçildiği ve şaman olabileceği inancı vardır. Sibiryalı Türklerine göre şamanların kutları kutsal şaman ağacında eğitilmektedir. Her şamanın yetiştirildiği özel bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın kuzey göğünde köknar, kayın gibi ağaçlar olduğu ve şamanın ruhunun kuş donuna girerek bu ağaçlara ulaşarak orada eğitim aldığına inanılır. Ağaçlarda yuvalara yerleşen kuşların da arasında yuvaların buldukları yüksekliğe göre bir hiyerarşi vardır: yüksekteki yuvalar güçlü şamanların, ortadaki yuvalar orta şamanların, alçaktakiler ise kötü şamanların yuvalarıdır (Ergun, 2019, s. 48).

Sibiryalı Türklerinde şamanlar göğün katlarına yaptıkları yolculuğu sembolik olarak kutsal hayat ağacının dalları ile yapar. Ayınlar, kutsal hayat ağacını sembol eden bir ağacın yanında yapılır (kayın, köknar gibi ağaçlar) (Ergun, 2019, s. 50). Şamanlar ağacın dallarını kullanarak göğe, köklerini de kullanarak yer altına yolculuk yapabilirler. Böylelikle göğün ve yer altının ruhlarıyla iletişime geçip hastalıkları iyileştirebilir ya da geleceği öngörerek kişiler veya kabile üzerinde koruma talep edip, kötü ruhları uzaklaştırabilirler.

2.2. ORMAN İYESİ

İyelerin en fazla buldukları yerlerin ormanlar olduğuna inanılır. Türk kültüründe ormanlar aydınlık ve karanlık olmak üzere ikiye ayrılırlar. Aydınlık ve karanlık sıfatları, ağaçların sıklığına ve cinslerine bağlı olarak (kayın, kızılçam) aldıkları sıfatlardır. Aydınlık ormanlar seyrek ağaçlı olurlar, gün ışığı orman zeminine rahatlıkla ulaşabildiği için karanlık değildir. Böyle ormanlar kutsal sayılırlar ve bu

ormanlar ata ruhları ile kutlu hayvanların yaşadıkları ormanlardır. Karanlık ormanlar ise sık, gün ışığını çok az alan ormanlardır ve lanetli yerler olarak kabul edilirler. Bu ormanlarda her türlü kötü ruh yaşamaktadır. Ormanlar, bu halleriyle kaosu temsil ederler ve yeraltı dünyası ile orta dünya arasında bir geçit görevi üstlenirler (Ergun, 2019, s. 27). Türklere aydınlık ve karanlık kavramları düalist görüşün birer yansımasıdır. Aydınlık kutsaldır, iyi olandır. Karanlık ise lanetli ve kötülük temsilidir. Ormanların özellikle anaerki döneminde toplum için barınma, beslenme alanları olduğu göz önünde bulundurulursa, ormanları lanetli ya da korkutucu bölgeler olarak görme ve bu doğrultuda inançlar ve anlatılar üretilmesi anaerki dönemin bir çalışması olabilir. Elbette, karanlık ormanlar görünüşleri ve içinde barındırdığı yırtıcı hayvanlar gereği anaerki toplumda dikkat edilen bölgeler olmuş olabilir ancak lanetli olmaktan ziyade, korkudan ötürü saygı duyulan mekânlar olmalarının olasılığı daha yüksektir.

Türk kültüründe yış, bük, koru, tayga gibi ormanlar kutsal kabul edilirler ve içlerinde iyelerin yaşadıklarına inanılır. Özellikle yışlar oldukça kutsaldır ve devletin kutunun kutsal dağ ile kutsal yış ve onların iyeleri arasındaki bağ sayesinde var olduğuna inanılmıştır. Yışlar, tanrı kutu taşırlar ve cennetin bir temsili olarak doğu tarafında bulunurlar. Bu yışlar genellikle kayın ve kızılçamlardan oluşur ve iyi iyeler ile ata ruhları bu yışlarda bulunur, ata ruhlarının orman iyelerine dönüşmeleri de mümkündür (Ergun, 2019, s. 28-29).

Korular, küçük ve bakımlı ormanlardır (TDK Sözlük, Erişim: 24.03.2024). Bu küçük ormanlarda da iyelerin yaşadıklarına inanılır. Aynı zamanda korular "korunan yer" anlamına da gelmektedir (Ergun, 2019, s. 32).

Bükler ise akarsu veya göl kenarlarında bulunan verimli araziler, çalı ve diken topluluklarıdır (TDK Sözlük, Erişim: 24.03.2024). İnanışa göre gün doğusunda bulunan su kenarındaki büke yerleşen insanlar kut sahibidir (Ergun, 2019, s. 34). Yışlarda da görüldüğü gibi ormanların buldukları yönler de önemlidir. Kuzeydeki ormanlar daha çok kötü üne sahip ormanlarken kutsal kabul edilen doğu yönündeki ormanlar iyi ve kut sahibi ormanlardır.

Eski Türklerin inançlarına göre her oba ve kabilenin kendine ait, içinde avlandıkları bir orman bulunmaktadır. Bu ormanın iyeleri o kabileye âşına

oldukları için, başka kabilelerden kişiler bu ormanlarda avlanamaz, yasaktır. Av için ormana çıkan avcılar, ormanın iyisine dua eder ve ona adaklar sunarlar. Böylece avlarının başarılı geçeceğine ve ormandaki yırtıcı hayvanlardan korunacaklarına inanırlar (Ergun, 2019, s. 30-31). Bu duaları ederken şamanlara ihtiyaç yoktur, avcılar direkt olarak iyenin kendisine dua edebilirler. Yakutlara göre dokuz tane orman ruhu bulunmaktadır. Bu ruhların en büyüğü Bay Bayanay denilen ruhtur. Bu ruhlar avcıları korurlar, onlara bereketli avlar sağlarlar (İnan, 2023, s. 45). Bayanay'a ateş vasıtasıyla dua ederler ve avın iyi geçmesini dilerler. Yakutlara göre Bay Bayanay, bedeni beyaz tüylerle kaplı olan yaşlı bir adamdır, avcının gözüne hayvan donuna girmiş olarak görülür. Beydili'ne göre ise Bayanay ile birlikte orman ruhlarının sayısı yedidir (2004, s. 87).

Günümüz Anadolu coğrafyasında ormanlarda cinlerin, perilerin yaşadıklarına ve geceleri buralarda düşünler, eğlenceler yaptıklarına inanılır (Ergun, 2019, s. 34). Özellikle akşam ezanından sonra bu yerlere gidilmemesi ya da ormandayken çalgı sesleri duyulursa hemen oradan uzaklaşılması gerektiğine inanılır, yoksa kişi cinler tarafından ele geçirilebilir hatta öldürülebilir inancı oldukça yaygındır. Eğer bu bölgelerden geçmek zorunda kalınırsa da "destur" çekerek veya dua okuyarak geçilmesi gerekmektedir.

2.3. DAĞ İYESİ

Türk kültüründeki en önemli yer- su iyesi dağ iyesidir. Dağlar, yükseklikleri ve çetin kayalıkları nedeni ile gök ile bağlantılı, mistik kabul edilmiştir. Dağların bütün bu özellikleri Türklerin dağlarda kurbanlar adamalarına ve onlara saygı göstermelerine neden olmuştur. Özellikle dağ zirvelerinde Gök Tanrı'ya kurbanlar sunulmuş ve dağlar, tanrı mekânı olarak kabul edilmiştir (İnan, 2023a, s. 39).

Dağların üç dünya arasında bir geçit olduğun ve bu dünyaları birleştirdiğine (Demirkazık) inanılır. Türk geleneksel dünya görüşünde dağlar merkezin simgesi konumundadır: "*Dağlar, yalnızca dünyanın en yüksek noktası olarak kalmaz; aynı zamanda dünyanın göbeği ve yaratılışın başladığı yerdir. Altaylılara göre dağların ideal prototipi göklerde dir.*" (Eliade, akt. Ergun, 2019, s. 99). "*Dünyayı yaratırken Ülgen ay güneş dokunan Altın Dağ üzerine oturdu. Bu dağ gökle yer*

arasında idi. Yere o kadar yakındı ki ancak bir adam boyu kadar aralık bulunuyordu..." (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018, s. 166). Anaerkil dönemde axis mundi ve hayatın kaynağı olarak kabul edilen hayat ağacının yerini ataerkil dönemde dağlar almıştır. Dağlar ululukları ile maskülenliği, tanrıyı sembol etmektedir. Yerin ana ve göğün de ata olduğu dönemde, gök ile yerin birleşmesinin "Altın Dağ" ile gerçekleştiği görülmektedir.

İnsanların çevrelerinde sıklıkla gördüğü doğal unsurları zamanla kutsal saymaları oldukça olağandır. İnsanlara faydası olan su kaynakları hem onlara hayat verirken hem de can almaktadır. Dağlar ise insanların avlanabilecekleri eteklerindeki ormanlar ile, çadır veya evlerden önce hava olaylarından saklanabilecekleri mağaraları ile, kayalardan çıkan ve hayat veren suları ile insan hayatında oldukça önemli bir unsurdur ve tüm bu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda dağı da kutsal ve koruyucu kabul etmişlerdir.

Altaylılar, günlük yaşamın büyük bir kısmının dağ ve su iyeleri tarafından şekillendirildiğine inanırlar. Bu iyelerin yarattığı afetler yani "faaliyetleri" yaz mevsiminde daha şiddetli olur, kışın ise mağarada uydukları için bu faaliyetler daha az gerçekleşir (Lvova, vd., 2013, s. 104-105).

Altaylılara göre dağ ruhları tek başlarına özel bir zümredir yani ne Erlik ile ne de Ülgen ile bir ilgisi yoktur. Dağ ruhları insanlara iyilik yapar, refah ve saadet verir, saygısızlığa karşı da cezalandırır. Hayvanların çoğalması, sağlıkları, emniyetleri dağ ruhlarının elindedir. İnan'a göre dağ ruhlarından kasıt, tüm yer-su ruhları olmalıdır (2023a, s. 78). İnan'ın bu düşüncüyü öne sürmesinin nedeni, Türklerin yer ruhlarının hepsine "yer-su ruhları" demesinden kaynaklanıyor olabilir. Orhun Yazıtları'ndaki bilgilerden yola çıkarak yer-suyun, kutsal ruhlar yanında vatan olarak da kabul gördüğü yorumu yapılır. Böylelikle dağ ruhları, kutsal olan vatanın tüm oluşumlarının koruyucusudur. Bu görüş, Uygurlarda da korunmuştur. Geleneksel Türk dünya görüşünde, her soyun kendine ait bir dağı bulunmaktadır. Bu dağlar hem boyun hem de soyun iyesi konumundadır, böylelikle de tüm vatan, dağlar tarafından korunmaktadır. Hakasların bir alt grubu olan Kaçınlerde kutsal boy dağlarının iyelerinin aynı zamanda şamanların da koruyucu ruhları olduğuna inanılır ve bu ruhların başında da Karasın Dağları'ndaki Karatag iyesi

gelmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, soy dağları iyelerinin tek etki alanlarının orta dünya ile sınırlı olmadığı görülmektedir. Şamanların hayatları boyunca kaç tane tef kullanacaklarını da (şamanlar her yıl yeni bir tef kullanırlar) soy dağlarının iyeleri belirlemektedir (Ergun, 2019, s. 101-102) Dağ iyesi hariç, her iyenin kendine ait bir mekânı vardır ve sadece kendi mekânlarını koruyabilirler, diğer bölgelerde güçleri geçerli değildir. (İnan, 2023a, s. 78).

Dağ iyeleri bazen erkek bazen de kadın olarak betimlenmiştir. Hakaslara göre dağ iyeleri güzel kıyafetleri olan atlı bir Hakas'a benzer. Onu insandan ayıran en önemli özellik, bazen kaşlarının bazen de kirpiklerinin olmayışıdır. Aynı zamanda paltosu da at derisinden yapılmadır. Kuzey Hakaslarda ise dağ iyesi çıplak, kızıl saçlı, genç ve büyük memeli bir kadındır. Ava çıkan avcılarının eşleri olur ve avlarının kolay geçmesini sağlar. Dağ iyelerinin aileleri olduğuna, erkek ve kız kardeşlerin mağaralarda yaşadıklarına inanılır . (Lvova, vd., 2013, s. 105- 106). Sayan- Altaylarda dağ ruhu genelde sarı saçlı ve iri memeli çıplak bir kadın olarak, bazen erkek bazen de kurt olarak tasvir edilir, Şorlarda ise alkarısına benzediğine inanılır. Sibiry Türklerinde de dağ iyесinin kör olduğu inancı vardır. Türklerde genelde ormanlardaki hayvanların sahibi olarak görülen dağ ruhu, Hakaslarda tüm canlıların sahibidir. (Ergun, 2019, s.104-105). Dağ iyelerinin erkek ve kadın şeklinde belirtilmesi, aslında iyelerin kesin bir cinsiyetlerinin olmadığına bir göstergesidir. Kesin olarak bilinen bir şey vardır: Bu iyeler dağların sahibidir. Dağları korurlar, dağda yapılan aktivitelere katılıp şans getirirler. Dağa karşı saygısızlık yapıldığında ise cezalandırırlar. İnsanlar gibi görme duyusuna sahip olmalarına gerek yoktur, onlar göremese de kutsal varlıklar oldukları için içlerindeki kut yeterlidir.

Dağ iyeleri her ne kadar koruyucu ve kutsal olsalar da, insanlar kendilerine seslendiklerinde onlara dönüp bakmamalıdır:

“Dağ Ruhu, birini çağırdığında dönüp bakmak yasaktır. İnanışa göre Dağ Ruhu, çağrısına dönüp bakanın canını alıp götürür. Bu insan, aklını yitirip ölür. Tofalarda ise bütün ruhların Dağ Sahibi'nin hükmünde olduğuna inanılırdı. Altayların animistik (ruhu yamanın temeli kabul eden, ölümlerin ruhlannın canlanabileceği ne inanan bir yaklaşım) görüşlerine göre, normal ölümlüler Dağ Ruhu'nu sadece uykularında görebilirler” (Beydili, 2004, s. 148).

Kutsala saygı duyulmalıdır, kutsal varlıklara bakmak onlara karşı yapılan bir saygısızlık olarak kabul edilir. Aynı şekilde kutsal olanın adının söylenmemesi gereklidir. Dağ iyisi olarak bilinen Bozkurt'a adıyla seslenilmesi bu yüzden tabudur, ondan bahsederken lakap olarak "Tanrıoğlu" denilir. Güney Sibirya Türklerinde dağ iyisi o kadar önemli bir iyedir ki kendinden başka varlıklara karşı yapılan saygısızlıklara bile sinirlenip, insanlara ceza verebilir (Ergun, 2019, s. 105- 106).

Dağlara ava giden avcılar, dağ iyisi müzik ve destan dinlemeyi çok sevdiği için, yanlarında bir destancı götürürlerdi. Dağ iyisi bu destanları anlatan kişiye âşık olduğu ve sarışın bir kadın donuna girerek o kişilerle birlikte yaşadığını anlatan pek çok anlatı bulunmaktadır. Şorlara göre dağ iye geceleri insanların yanına gelmektedir:

"... Dağ Sahibi, geceleri insanın yanına gelir, kendini koca yapmak istediği erkeğin yanına uzanıp onu kucaklar. Adam, onun Dağ Ruhunu olduğunu çınlarsa hemen sallanan iri göğüslerini tutup, başının üstünden geri atar. Böyle yapıldığında, Dağ Sahibi, "senden bana, koca olmaz" deyip çeker gider. Eğer ona karşı böyle yapılmazsa, Dağ Sahibi, bu adamın canını alır götürür. Ondaki sonra o adam, aklını yitirip, "kamlık" etmeye başlar. Gezer dolaşır, sonunda da ölür" (Beydili, 2004, s. 148).

Adamın canını almak, ruhunu kaçırmak anlamındadır. Hastalıklar veya deli olma durumu, kişinin ruhunun bedeninden ayrıldığında başına gelen talihsizliklerdir. Kamlık da bir esrime hali olduğu için ruhu çalınan kişinin kamlık yaptığına inanılması muhtemeldir. Ancak çalınan veya kaybolan ruh, bir şaman tarafından yerine konmaz ise kişi eninde sonunda ölür.

2.4. SU İYESİ

Türk dünyası yaratılış efsaneleri su ile başlar, su kaostur. Altay Yaratılış Efsanesi'ne göre zamanın başlangıcında sadece su ve suyun üzerinde kara kaz donuna girmiş olan Tanrı ile Kişioğlu uçardı. Aynı şekilde Ulu Han Ata Bitiği'ne göre aşırı yağan yağmurlar bir sele sebep olmuş ve Kara Dağ adı verilen dağdaki mağaralardan birine balçık taşımış, ilk insan ve ilk Türk olan Ay Ata, dokuz ay sonunda bu balçıktan doğmuştur (Necati, 2017, s. 14). Su her şeyin kaynağıdır.

Yaşamın temel yapı taşlarından biridir ve hayat verendir. Arınma, temizleme ve yenileme gücü vardır. Yeryüzü, suların içinden yükselerek yaratılmıştır, balçıktan yaratılma kültüründe de dolaylı bir bileşendir. İnsan hayatında böylesine önemli bir rolü olan suyun kutsallaştırılmış olması oldukça doğaldır.

Yaratılış destanlarında sudan çıkan Ak Ana sayesinde Tanrı Ülgen dünyayı yaratmıştır. Ona yaratma ilhamını veren Ak Ana'dır. Türklerde, göğün üçüncü katında "Süt Ak Köl" adında tüm insanların ruhunun bulunduğu bir göl olduğu inancı vardır. Tanrı Ülgen, bir çocuk dünyaya geleceği zaman Yayuçı denen yaratıcı ruhlardan birine bu görevi verir. Yayuçı da kepçeyle ruhu alır ve doğacak olan çocuğa verir. Bu efsanenin farklı bir versiyonunda Enem Yayuçı yani Anam Yaratıcı adında göğün beşinci katında yaşayan bu kutsal ruh Süt Ak Göl'ün işlerine bakardı. Türkler ona Kan Enem Yayuçı (Han Anam Yaratıcı) derlerdi (Ögel, 2014a, s. 620- 621).

Su, bilinmeyene açılan kapıdır ve iyelerin mekânıdır. Yabancıdır ve düşmanla özdeşleştirilir, alt dünyaya açılan bir kapı konumundadır (Beydili, 2004, s. 504). Su hayat verdiği kadar, can alır da. Hızla akan nehirler, dibi görülmeyen göllerden korkulmuş ve saygıyla yaklaşmıştır. Molçanova'nın derlediği bilgilere göre, Türklerde adında "kara" geçen bölge sayısı, adında "ak" geçen bölge sayısından iki kat daha fazladır ve çoğunluğu su kaynakları oluşturmaktadır (akt. Lvova, vd., 2013, s. 90). Kara ve ak kavramları üzerinde daha önce durulmuştu durulmuştu. Ak, iyi ve gökle bağdaştırılırken kara, yeraltı ve kötü ile bağdaştırılır. Su kaynaklarına duyulan saygı korkutucu olduklarından, yeraltına bağlanan bir geçit oluşundandır.

Bugün Türk dünyasında su iyeleri oldukça farklı şekillerde adlandırılırlar: Ulu Çonkuruun, Uukun, Ukula, Küeh Bolloh Toyon, Uu İççite, Uhun Ecen, Garan, Höbbi, Sug Eezi, Su İyase, Su Atası, Su Anası, Su İyesi, Su Issı, Su Perisi, İlyas, Çay Ninesi gibi (Ergun, 2019, s. 84)... Farklı isimlerle adlandırıldıkları gibi farklı şekillerde de tasvir edilirler. Ancak işlev bakımından aynıdırlar.

Türkler, suya da dağa karşı gösterdikleri saygıyı gösterirlerdi. Suyun dışkıyla kirlenmesi, bazen suda yıkanılması ve kap-kacakların yıkanılması da yasaktır. Suyun insan bedeni ile kirlendiğine inanmışlardır. İlkbahar ve yazın kimse

akarsulara girmez ve tabaklarını yıkamazdı (Roux, 2021: 137). Suyu kirletmeme ise Cengiz Han zamanında yasalaştırılmıştır (İnan, 2023, s. 46). Bu yasaklamaların nedeni elbette suyun ruhunu kızdırmamak ve onun öfkelenmemesini sağlamak içindir. Tatarlarda sakince duran suyun huzuru bozulunca Su Ata'nın insanları suya çekerek boğacağına inanılır. Burada farklı olan nokta, su iyesinin bir kadın değil de erkek olarak tasvir edilmesidir. Ahıska Türklerine göre su iyeleri nehirden gelip geçenleri seyrederek. Nehirden geçen insanların dönüp suya bakmamaları gereklidir, çünkü insanlar su iyelerini görürlerse çarpılırlar (Ergun, 2019, s. 86). Su iyeleri ne kadar iyi ve güzel olarak betimlenirlerse betimlensinler, onları görmemek gerekmektedir. Bu yasağın/korunmanın kutsalı ve saf olanı korumak isteğiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Dede Korkut hikâyelerinde Tepegöz de kutsal su perisine tecavüz eden bir çobanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çoban, kutsal olanı kirlettiği için Tepegöz insanlara bir ceza olarak dünya gelmiştir. Burada iyelerin cezalandırma işlevleri de devreye girmektedir. Altaylılarda da su iyesinden korkulmaktadır. Mümkünse güneş battıktan sonra nehirden su alınmaz, mecbur kalırsa da sessiz ve suyun aktığı yönde dua okunarak alınması önerilir. Tuvalılarda su kirletildiğinde, iye tarafından suyu kirleten kişilerin kollarının ve bacaklarının sakatlanarak onları cezalandırdığına inanılır. Azerbaycan Türklerinde sabah erkenden suya gidildiğine su iyesine selam verilmelidir. Su hiçbir şekilde kirletilmemelidir, aksi takdirde iye insanlara zarar verebilir. Saha Türklerinde suların kirletilmesi, balığın ateşe atılması, göllerin kurutulması ve yakını yeni ölenlerin balığa çıkmaları yasaktır. Bu kurallara uyulmazsa iye kızar ve insanları susuz bırakabilir (Ergun, 2019, s. 89-90).

Kaşgarlı Mahmud'a göre "Evren" ya da eski deyişle "Luu", su ve bolluk simgesidir. Hem su kaynaklarını hem de yağmur bulutlarını temsil eder (Kalafat, Abdurrezzak, 2020a, s. 73). Evren, dev bir sürüngendir. Genellikle ejderha şeklinde tasvir edilir ve su kaynaklarında yaşar. Evren, su iyesinin girdiği donlardan biri olarak kabul edilebilir. Yaratılış efsanesinde denizin dibinden çıkarak Ülgen'e dünyanın yaratılışı hakkında ilham veren Ak Ana başta olmak üzere Dalay Han ile Yayık Han, dünya üzerindeki tüm suların koruyucusu olarak algılanmaktadır. Bu koruyucu ruhlar gökte yaşarlar, Yayık Han aynı zamanda da

bir aracı ruhtur. Dalay Han ve Yayık Han, sadece suların koruyucusu değil aynı zamanda zalimlerin de cezalandırıcısıdır (Ergun, 2019, s. 83).

Hakaslarda su iyesi, uzun saçlarını altın bir tarakla tarayan çıplak bir kadın olarak tasvir edilir. Bu tarağı bulan kişinin hayatı boyunca şanslı olacağına inanılır. Hakas bölgesinin Taştinskiy ilçesinde anlatılan efsanelere göre de su iyeleri çıplak şekilde birlikte yaşayan kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Kışın buz tutmuş olan nehrin ilkbaharda boynuzlarını kullanarak buzunu kırarlar ve suyun altına inerler. Sonbaharda havalar soğumaya başladığında da sudan çıkarlar ve nehir donduğunda buzun üzerinde yaşarlar. Su iyeleri aynı zamanda turna balığı donuna da girebildikleri için bu balık kutsaldır, yenmez (Lvova, vd., 2013, s. 107). Türk dünyasında su iyeleri de tıpkı diğer iyeler gibi aileleri olan iyelerdir. Su iyeleri genellikle kadın olarak tasvir edilir. Kazakistan'da yaşayan Ahıska Türklerine göre su iyeleri ırmaklarda yaşayan, yarısı balık olan kusursuz güzellikteki kızlardır (Ergun, 2019, s. 84-85).

“Su kavramı, mitolojik Ulu Ana'yı (Ak Ana) olduğu gibi temsil etmiştir. Bu nedenle su, ölüm motifiyle birlikte doğum, üreme ve hatta bu anlamsal grupta yer alan ölümsüzlük kavramını de kendinde birleştirir. Suyun hayat verici bir güç olmasına dair inanç ... ölenin üstüne su dökerek diriltme motifinde de görülür. Altay destan kahramanlarının parça parça olmuş bedenlerini birleştirip, hayat veren de Dede Korkut Kitabı'ndaki deyimle “hakkı görmüş” olan da kutsal sudur (Beydili, 2004, s. 504)”

Su, Türk kültüründe her ne kadar korkulan bir kavram olsa da bir o kadar da kutsaldır. Kötü varlıkların (Türk- İslam coğrafyasında cinlerin) su birikintileri, arklar ve karıklardan geçemediğine, kişilere ya da eşyalara (Çobanoğlu, 2021, s. 52) yapılan büyülerin su ile temizlendiğine, hastalıklara şifalı suların iyi geldiğine inanılır. Tuvalılarda yolculuğa çıkanların kutsal sayılan sudan üç yudum içerek su iyesine dua etmeleri halinde yolculuklarının iyi geçeceğine, Türkmenistan'da çocuğu olmayan kadınların kayıkla Amuderya Irmağı'ndan geçerek su iyesinin onlara yardımcı olacağına ve böylece çocuk sahibi olacaklarına inanılır (Ergun, 2019, s. 89- 90). Su ve su kaynaklarının sağaltım görevleri olduğu gibi halk inancında da oldukça önemli bir yeri vardır.

2.5. ATEŞ VE OCAK İYESİ

Eski Orta Asya Şamanizm'inin esasları Gök Tengri, güneş, ay, yer-su ve ateş kültleri idi (İnan, 2023a, s. 18). Ateş, sadece Orta Asya toplumlarında değil, dünyanın farklı köşelerinde yaşayan diğer toplumlar için de oldukça önemli bir elementtir.

Karanlık ve uzun geceleri aydınlatan, soğuğa karşı koruma sağlayan ateşin Türk mitolojisinde nasıl bulunduğu ile ilgili pek çok farklı anlatı bulunmaktadır. Yakut Türklerine göre, ateş göğün üçüncü katında bulunan Ürüng Ayı Toyon'un oğlu tarafından bulunmuştur. Ulu Toyon, ateş kuzgunu vasıtasıyla yeryüzüne ateşi indirmiştir. Ateş kuzgunu ise şimşektir. Altay Türklerine göre, Ülgen, ak ve kara iki taşı birbirine sürterek gökyüzünden yeryüzüne bir kıvılcım sıçratmış ve bu kıvılcımla da kuru otlar alev almıştır. Ateş böylelikle insanlara gökten gelmiştir (Harva, 2022, s. 183-184). Göktürklere göre ateşin yaratılışı ise şöyledir:

“... Göktürklerin ataları Hunların kuzeyinde bulunan Sou ülkesinden çıkmışlardır. Bu atalar yedi kardeş idiler... En küçük kardeşleri kurttan doğmuş idi... Bu küçük kardeş tabiat üstü bir güce ve özelliklere sahip idi. Rüzgarın esmesi ve yağmurun yağması için emirler verebiliyordu. Onun iki karısı vardı, bunlar yaz ve kış tanrılarının kızları idiler... Bunun dört tane oğlu vardı. En büyüğünün oymağı, bir yenilgiden sonra dağların üzerinde yaşıyorlardı. Onun oymağı soğuktan çok sıkıntı çekiyordu. Bu dört çocuğun en büyüğü ateşi bulmuş ve oymağı ısıtmıştı... Bunun üzerine diğer üç kardeş toplanarak onu başkan seçmişler ve ona “Türk” unvanını vermişlerdi...” (Ögel, 2014b, s. 636).

Göktürklerde ateşin bulunması tamamen insan sayesinde olmuştur. Bu yönüyle Yakutların ve Altaylıların anlatılarından ayrılmaktadır. Ancak ateşi her ne kadar bir insan bulmuş olsa da ateşe verilen değer değişmemiştir. Çin vesikalarında Göktürklerin Bizans'tan gelen elçileri, iki ateşin arasından geçirek “arındırdıktan” sonra ülkeye soktukları yazmaktadır (Ögel, 2014b, s. 633, Çoruhlu, 2000, s. 50).

Ateş, Türk toplumunda farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Öncelikle ateş ve dumanının temizleyici ve arındırıcı özellikleri olduğuna inanıldığından avcılar sıklıkla av aletlerini ve avladıkları hayvanları dumanda temizlemişlerdir. Yakutlar gölde balık avlamadan önce eğer gölün kutsallığını kaybettiğini düşünüyorsa

yıldırım düşmüş bir ağaçtan birkaç parça toplayarak onları yakar ve tütsüler; böylelikle gölü arındırdıklarını düşünmüşlerdir. Ölü birine dokunulduğunda insan kirlenmiş sayılırdı ve iki ateşin arasından geçtiğinde arınmış olurdu. Ateş, hastalıklara karşı da kötü ruhlara karşı da koruyucu kabul edilirdi. Zaten, hastalıkların kaynağı da kötü ruhlar olarak kabul edilmiştir. Salgın hastalık dönemlerinde Yakutlar, mümkünse yıldırım düşmüş olan bir ağacın kıymıklarından ateş yakıp bu ateşle evleri ve insanları arındırmışlardır. Ateş, yemin edilirken şahit olarak da gösterilmektedir. Eğer ateş kişi konuşurken çtırdamaya başlıyorsa doğruyu söylüyor demektir. Çünkü insanların ateşin yanında yalan söyleyemeyeceğine, ateşin onları doğruyu söylemeye zorladığına inanılır (Ögel, 2014b, s. 647).

Ateşe bakarak geleceği tahmin etmek de mümkündür. Mesela ateşten fırlayan bir kömür parçası ateşin yanında oturan bir kişinin kucağına düşerse o kişinin başına hayırlı bir iş geleceğine inanılır. Kucağına kömür düşen kişi bunu alıp öper ve başının üstünden fırlatır Yakutlar, ocaktaki külün kıpırdadığını görürlerse ateşin ailede bir çocuk doğacağını haber verdiğine inanır. Ateş ıslık çalar veya ses çıkarırsa da aile ile iletişime geçtiğine ve onlara bir şey anlatmak istediğine inanılır (İnan, 2023a, s. 47). Alevlerin rengine göre de geleceğin nasıl olacağı öngörülür. Alevler yeşil renkte ise o senenin bol yağışlı ve bereketli olacağına, alevler açık renkli ise mahsulün kötü olacağına, kırmızı ise savaş çıkacağına ve sarı ise salgın hastalık, hakanın ölümü ya da uzun bir yola çıkılacağına yorulurdu (Harva, 2022, s. 187-189).

Şamanlar için de ateş çok önemlidir. Şamanların yaptığı her törende ateş bulunur. Tören hangi ruh için yapılırsa yapılsın, ilk önce her zaman ateşin ruhuna adak sunulur (İnan, 2023, s.49). Ritüeller sırasında yakılan ateş ve onun dumanı ile ruhlarla iletişim kurarlar ve dualarını Tanrı'ya iletilirler (Ergun, 2019, s. 125).

Aynı şekilde ateş, demirciler için de oldukça kutsaldır. Yakutların en büyük demircilerinden birisinin adı Ağlıs'tır. Ağlı, Yakut Türkçesinde "kutsal koruyucu-muhafız" anlamına gelmektedir. Kutsal ateş, aile ocağı için de aynı kelime kullanılmıştır. Yakutlar için, aile ocağı sönmemesi gereken kutsal bir ateşti ve bu ocağı koruyan kutsal bir ruh bulunmaktaydı (Ögel, 2014a, s.77)

Ocak da ateşin kendisi kadar önemli ve kutsaldır. Evdeki ocakta yanan ateş aileyi korur ve soyun devamı demektir. “*Atamızın (çakmak taşıyla) yaktığı alevli ateş! / Anamızın gömdüğü taş ocak!*” Bazı Altay Türklerinde ateş için yapılan duanın bu kısmında da görüldüğü üzere ateşi ata yakar, ocağı da ana kurar (Ögel, 2014b, s.638). Anadolu’da halen devam etmekte olan “baba ocağı”, “ocağın tütmesi” gibi deyimler bu inanişin bir uzantısı olmalıdır. Aile ocağı o denli önemlidir ki Altay Tatarlarında başka bir aileden gelen gelinlerin ateşin başında ağırılanmaları yasaktır (Harva, 2022, s. 189). Çünkü gelin başka bir ailenin ateşi tarafından tanınmaktadır. Bu inaniş aynı zamanda ataerkil dönemin bir inanişi olan soy ağacı inanişinde de görülmektedir. Başka bir aileden gelin gelen kadın, gelin geldiği ailenin soy dağının adını söyleyemez, yasaktır. Ancak bazı bölgelerde eve yeni gelen gelinin evin ocağına saygı göstermesi ve ona saçı olarak “yağ” sunması gerekmektedir. Eve yeni gelen gelinin bir koyun kuyruğunun üç yağlı parçasını eline alıp ateşin önünde diz çökerek o parçaları ateşe atması ve yakması önemli bir uygulamadır (Roux, 2021, s. 230). Yağ türü yiyecekler, ateşe atılarak ateş iyisi mutlu olur (Kalafat, Abdurrezzak, 2020a, s. 34). Bu uygulama günümüzde Anadolu’daki düğünlerde de görülmektedir.

Teleütler, Ateş Tanrısına “Üç Ocağın İyesi” adını vermişlerdir. Üç ocak, halk arasında “üç ayak” veya “sac ayağı” şeklinde bilinir. Sac ayağı, ateş iyisinin en önemli sembollerinden biridir. Evin en saygın aletidir, yaklaşan bir felaketi ses ile haber verme özelliğine sahip olduğuna inanılır (Lvova vd., 2013, s. 161-162).

Ateşe ve ocağa karşı eski Arap kaynaklarının Türklerin ateşe taptıklarını yazmalarına neden olacak kadar katı saygı kuralları bulunmaktaydı (Harva, 2022, s. 185). Öncelikle ateşin asla sönmemesi gerekmekteydi. Ateşin sönmesi demek felaketlerin ve kötü ruhların aileye ve eve doluşacağı anlamındaydı. Ateşin sönmesi, ailenin yok olması demektir (Ögel, 2014b, s. 640). Ateş, insan dilinden anlamaktadır. Bu yüzden ateşe kötü sözler söylemek, azarlamak ya da küfür etmek yasaktır, yapılırsa ateş ve ocağın iyisi tarafından kişi cezalandırılır. Öyle ki Yakutlarda ateşe kötü davranan çocukların “ateş öfkesi” adı verilen bir hastalığa yakalanacağına inanılır (Harva, 2022, s. 186-187). Ruhların sıralanmasında ateşin önemli bir yeri vardır. Bu öneme paralel olarak da ateşe yönelik bir dizi dua ve sungular mevcuttur (Roux, 2021, s. 218). Ev sahipleri her

gün pişen yemekten -özellikle akşam yemeklerinde (Harva, 2022, s. 193) - bir parça ateşe sunmak zorundadır (Potapov, akt. Ergun, 2019, s. 118). Yakutlarda ateş iyесinin insanların rüyalarına girdiklerine, saygı gösterilen ve beslenen iyelerin sağlıklı ve mutlu olduğu; sunu yapılmayan iyelerin ise zayıf, hasta ve mutsuz olduğu inancı vardır. Aynı şekilde ateşe az odun atıp onu harlamayan ev sahiplerinin lanetlendiğine inanılmaktadır:

“Efsaneye göre bir adam girdiği bir evde, evin hanımının geleneklere riayet etmeyip, ateşi hiç beslemediğini görür. Bu sebeple adam, yemek sırasında bir kaşık da ateşe atar. Akşam yemeği yenip, herkes yatmaya gittikten sonra adam bir ara uyanır ve ocağın başında zayıf, çelimsiz bir erkek çocuğunun durduğunu görür. Çocuk kendisine kaderinden şikayet ederek; ‘burada çok güçten düştüm, hep aç kaldım, sen bana yemek veren ilk kişisin. Seni ödüllendirmek istiyorum, bir an önce buradan ayrıl ve neler olacağına bak’ demesi üzerine adam korkuyla evdekilerle vedalaşp hemen ayrılır. Geri dönüp eve baktığında evin alevler içinde yandığını görür” (Grohov, akt. Harva, 2022, s.198).

Ateş iyeleri hem erkek hem de dişi şekilde tasvir edilmektedir. Hakaslarda bağışlayıcı bir nine (Ergun, 2019, s. 118), Telütlerde “Od Ana”-Ateş Annesi- (Harva, 2022, s, 197), Yakutlarda bu iyenin kesin bir cinsiyeti yoktur ama yangın çıkmadan önce uyarıcı olarak görülen yaşlı bir gri adam ya da yukarıdaki efsanede geçtiği üzere bir çocuk (Harva, 2022, s. 199) gibi oldukça farklı şekillerde ateş iyесinin görüldüğü söylenebilir.

Ateş iyeleri aileyi ve çocukları koruyan iyi kalpli bir iyedir(Kalafat, akt, Ergun, 2019, s. 118) ancak ona gereken saygı gösterilmezse korkutucu olabilir. Ateşe su asla dökülmez, evden çıkarken ve akşam olmadan yağ, yiyecek ya da ufak kumaş parçaları ile onu beslemek gerekir, ev temiz tutulmamalı ve bulaşıklar hemen yıkanmalıdır çünkü ateş iyesi dağınıklığı ve pis ortamlardan rahatsız olur (Ergun, 2019, s. 118).

2.6. TAŞ İYESİ

Türklerde küçük taşlarla birlikte dağ olarak adlandırılabilen bazı ulu kayalar da kutsal sayılmıştır. Radloff’un derlediği Altay Yaratılış Destanı’nda katı bir zeminin yaratılması suyun dibinden çıkan bir taş ile olmuştur:

“... Bu ‘kişi’ kendisinin Tanrı’dan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi. Su içinde boğulacak gibi oldu; ‘Tanrı, bana yardım et’ diye bağırmaya başladı. Tanrı: ‘Yukarı çık!’ dedi. O da sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu: ‘Sağlam bir taş olsun!’ Suyun dibinden taş çıktı. Tanrı ile kişi taşın üzerine oturdular...” (İnan, 2023a, s. 14).

Verbitski’nin derlediği Altay Yaratılış Efsanesi de Radloff’un derlediği ile benzerlik göstermektedir:

“... Gök ve yer yoktu. Uçsuz bucaksız deniz vardı, Tanrı Ülgen bu deniz üzerinde uçuyor, konacak bir yer arıyordu. Fakat bulamıyordu. O zaman gönlüne bir ilham oldu: ‘Önündeki nesneyi yakala!’ Ülgen bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne uzattı; birden bire su yüzüne çıkıveren bir taşı yakaladı ve bunun üzerine oturdu. Böylece oturacak yer bulduktan sonra dünyayı yaratmak istedi...” (İnan, 2023a, s. 19).

Bu iki efsanede de görüldüğü üzere Dünya’nın yaratılışı, bir taşın sudan çıkması sayesinde olmuştur. Radloff’un derlediği efsanede taşın sudan çıkmasının nedeni bir nevi Kişi iken, Verbitski’nin derlediği efsanede tamamen tanrı iradesine bağlıdır. Her iki efsanede de ortak olan unsur, taşın sudan çıkması ve Tanrı’nın bu taşın üzerine oturarak Dünya’yı yaratmaya karar vermesidir.

Taşın kutsallığına Dokuz Oğuzların türeyişi ile ilgili olan efsanede de rastlanılır. Bugu Kağan, Kutsal yer su ruhlarının koruması altında olan Kutlu Dağ adındaki bir kayaya Oğuzların saygı göstermeye devam ettikleri sürece iktidarın ve topraklarının onların olacağını söyleyen bir rüya görmüştür. Buğu Kağan’ın dokuzuncu kuşaktan torunu iktidara geçtikten sonra Kutlu Dağı Çin’e kalın olarak vermiş ve Çinliler de bu dağı parçalayarak kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Bu yüzden dağlardan, taşlardan, memedeki çocuklardan, vahşi hayvanlardan tek bir nida gelmiştir :” Göç, göç, kaç!”. Topraklarına kıtlık ve kuraklık gelen Oğuzlar, ıduk yer su ruhlarının artık onları bu topraklarda istemediklerini anlamış ve sonunda göç etmek zorunda kalmışlardır. Benzer bir efsane Uygurlarda da görülmektedir. Uygurların efsanelerine göre Bugu Kağan’a rüyasında ak sakallı bir adam tarafından “yu taşı” verilmiş ve bu taş sayesinde büyük devlet sahibi olmuşlardır (Tanyu, 1968, s. 34- 36).

Türklerde taş kültü ile alakalı en önemli ve yaygın ritüellerden “yada taşı” ile ilgilidir. Yağmur, su, taş gibi inançlar çevresinde gelişen ritüeller bütün dünyada büyük bir yer tutmakla birlikte, yada taşı uygulamalarının Türklere has olduğu söylenebilir (Ergun, 2019, s. 157).

Kaşgarlı Mahmud, Divan-ü Lugat-it Türk adlı eserinde “yat/yad” hakkında bilgiler vermiştir. Kaşgarlı'nın aktardıklarına göre “yat” bir türlü kahinliktir. Belli başlı taşlar ile yapılır, rüzgar estirir ve yağmur yağdırır. Kaşgarlı, bu maddeye ek olarak kendi rastladığı bir olayı da ekler: “Bu Türkler arasında yaygın olan bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü” (Kaşgarlı, haz. Bozkurt, 2017, s. 614). Kaşgarlı Mahmud'un bu ritüel ve taş hakkında verdiği bilgiden sonra bizzat şahit olduğu bir olayı örnek göstermesi, okuyucu tarafından bakıldığında inanılabilirliği arttırmaktadır.

Yada taşının kökeni ile ilgili farklı hikayeler anlatılmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un çağdaşı olan Gardizi'nin “Zeyn-ül Ahbar” adlı eserinde yad taşının kökeni hakkında şöyle bir rivayet aktarılmaktadır:

“Peygamber Nuh Aleyhisselam cihanı dört oğlu arasında taksim ettiği zaman Türklerin atası olan Yafes'e de Şark diyarlarını vermişti. Nuh Peygamber Tanrı'ya, oğlu Yafes'e istediği zaman yağmur yağdırabilmesi mümkün kılacak bir dua öğretmesini niyaz ediyor. Cenabı Hak sevgili Peygamberi'nin duasını kabul ederek Yafes'e bir dua öğretiyor. Yafes duayı unutmamak için bir taş yazıyor. Ve bunu muska gibi boynuna asıyor. Türkistan'a gelen Yafes, bu taşla istediği zaman yağmur yağdırıyor ve suları taşıyordu. Yafes öldükten sonra taş Türkiye Türklerinin ataları olan Oğuzlara intikal ediyor. Lakin diğer Türk kavimleri de Yafes'in evladı oldukları için taş üzerinde hak iddia ediyorlardı...” (Tanyu, akt. Ayan, 2002, s. 1133-1134).

Bir başka anlatıya göre de yada taşı bir dut ağacına aşık olan şimşeğin ona sınıksı sarılması ile ortaya çıkmıştır. (Tanyu, 1968, s. 52, 68). Roux, yada taşının günümüzde ineklerin, domuzların, atların midesinde bulunan bir salgı olduğunu kesin olarak kabul eder (Roux, 2021, s. 98). “Kesin” şeklindeki yorumlar, sosyal bilimler açısından oldukça sıkıntılı yorumlardır. Özellikle Türk kültür ve dini incelemelerinde elde olan kaynakların sadece belirli bir tarihe kadar ışık tutması,

Türk kültür ve dininin tarihsel açıdan karanlık kalmasına neden olmuştur. Bu ve bu gibi durumlar da kesin şekilde iddialı yorumlar yapılmasını zor kılmaktadır.

Şekil olarak yada taşı farklı formlarda ve renklerde tasvir edilmiştir. “Kül renginde, beyaz ve kırmızı benekleri bulunan yumurta iriliğinde bir taş”, “kalınlığı ve rengi değişen; bunların sarı, kırmızı, mavi, yeşil, kahverengi olanları mevcuttur”, “bir sülün yumurtası büyüklüğünde beyaz ve yuvarlak” şeklinde farklı yorumlar bulunmanın yanı sıra gökten geldiğini belirten yorumlar da bulunmaktadır (Roux, 2021, s. 98).

Ögel'e göre Yada taşı, kendine özgü ısı ve sesi olan, kendine göre şekillenen, canlanan ve ölen bir taştır. Üç sene sonra kullanıldıkça gücü azalır. Bu taşların en iyileri kuş veya hayvan şeklinde olanlarıdır (2014b, s. 358).

Yakutlar yada taşına sata derler. Sata inek, at, ayı, kurt gibi hayvanların karınlarında bulunur, en güçlüsü kurt karnından çıkandır. Yakutlara göre sata taşı insan kafasına benzer; yüzü, gözü, ağızı açıkça seçilebilmektedir. Kadın veya bir yabancı tarafından dokunulursa gücünü kaybedeceğine inanılır (İnan, 2023a, s. 165, 166). Yada taşının kadınların eline değmemesi gerektiği inancı, bir zamanlar kamların kadın olduğu anaerkil mitolojik döneme tepki olarak ataerkil mitolojik dönemde kendine yer edinmiş bir inanç gibi görünmektedir. Böylesine güçlü, kudretli bir taşın erkeklerin elinde oluşu toplumsal cinsiyet bağlamında erkek egemenliğini destekleyen bir uygulamadır.

Geleneksel Türk dünya görüşünde taşlar koruma aracı olarak da kullanılmaktadır. Türbelerden, yatırlardan, kutsal ağaçların diplerinden ufak taşlar alıp nazara iyi geldiğine inanan kişiler tarafından kullanılır. Gelin Kayaları ya da İnsan Kayalar olarak bilinen, insan şeklini andıran kayaların Anadolu'da cinler tarafından korunduğuna ve oralara özellikle akşamları gidilmemesi gerektiğine inanılır. Taş kültü dünyanın yaratılışından, doğa olaylarını düzenleme, iktidar ve güç sahibi olma, sağaltma gibi pek çok alanda karşımıza çıkan halen yaşayan bir kültür.

2.7. DOĞA OLAYLARI İYESİ

İnsanoğlu, dünya sahnesine adım attığı ilk andan itibaren doğanın her türlü etkisine maruz kalmış ve yaşamını doğaya göre düzenlemiştir. Özellikle meteorolojik doğa olayları yaşam koşullarının oluşmasında oldukça etkili olmuşlardır. Bu olayların varoluş nedenlerini açıklamaya çalışmak için çeşitli mitler ortaya çıkmış ve yağmur gibi, diğer doğa olaylarına nazaran daha hayati olan olayların gerçekleşmesini sağlamak veya tam tersi, olumsuz olayların durmasını sağlamak için çeşitli ritüeller oluşturulmuştur.

İnsanlar tarih boyunca doğaya hükmetmeye ve özellikle de havayı etkilemeye çalışmışlardır. Türkler, Yada Taşı sayesinde havayı kontrol edebilmişlerdir (Ergun, 2019, s. 197). Türklerin havayı kontrol edebilme güçleri özellikle Çin vesikalarında bulunan kayıtlar ile takip edilebilir:

“... yetmiş kardeşten biri olan Nişandu, olağanüstü özelliklere sahipti. O rüzgâr çıkarabiliyor ve yağmur (yağmur bulutları) yağdırabiliyordu. O iki kadınla evlenmişti. Kadınlardan birisi yaz tanrısının, diğeri ise kış tanrısının kızıymış. İlk eşinden doğan büyük oğlu da bu yeteneğe sahipti. O, dağlık bölgede sıcaklık yaratarak herkesi kurtarmış; bu nedenle de onu devletlileri olarak seçerek Tukyü devletinin başına geçirdiler. Görüldüğü gibi Türk devletinin kurulmasında önyak olan Türk boyunun yükselişini direkt olarak havayı etkileme yeteneği ile ilişkilendirilmektedir.” (Lvova vd., 2013, s. 47).

Yada Taşı'na sahip olmak aynı zamanda iktidara da sahip olmak demektir. doğayı istedikleri gibi yönlendirmenin hayalini kuran insanlara nazaran bu durum Türkler için bir hayal değil, gerçeklikti. Böylesine eşsiz bir taş ve bu taşı kullanabilen insanların yetenekleri sayesinde Türkler oldukça büyük toprak parçalarına sahip olmuşlar ve oldukça güçlü devletler kurabilmişlerdir.

Geleneksel Türk dünya görüşüne göre rüzgar, yağmur, kar, fırtına, yıldırım gibi olayların birer iyeleri bulunmaktadır. Rüzgarın sahibi Tanrı'dır. Eski bir Göktürk efsanesine göre Türklerin başkanı İdi- Nisibu, istediğı zaman rüzgarlar ve fırtınalar çıkarabiliyordu (Ögel, 2014b, s. 389). Türklerin geleneksel dünya görüşünün temelinde, yaratılmış olan her şeyin Tanrı'nın olduğu yatmaktadır. Yaratıcı olan Tanrı, koruyuculuk görevi için çeşitli ruhları görevlendirmiştir.

Türk geleneksel kültüründen iki çeşit rüzgar olduğuna inanılmaktadır. Bunlardan birincisi gök menşeli olan; hayat, canlılık, bahar ve ışık getiren, ikincisi ise Alt dünyadan gelen; ölüm, acı, ıstırap, soğuk getiren rüzgarlardır. Felaketlere neden olan büyük rüzgarlar, yeller; bilinmez bir varlığın nefesi olarak düşünülür ve kaosu temsil etmektedir (Ergun, 2019, s. 199, 200).

Divan-ü Lugat'it Türk'te Kaşgarlı Mahmud, yel kelimesini ilk olarak "esinti" şeklinde tanımlamış ve bir sonraki maddede "Er yelpindi (Adamı cin çarptı)" cümlesini örnek göstererek yel kelimesinin "cin" yani kötü ruh anlamına geldiğini de vurgulamıştır (Kaşgarlı, haz. Bozkurt, 2017, s. 622). Yel kelimesinin kötü ruh/cin şeklinde olan anlamının günümüzde Anadolu'da hala büyü yapılan insanlara "cinin yeli değdi" şeklinde ya da vücuda giren bir ağrıyı "yel girdi" şeklinde yaşatıldığı görülmektedir.

Türklerde coğrafik yönlerin kendine has anlamları ve kutsallıkları bulunmaktadır. Altay bölgesinde yaşayan Türkler için doğudan esen rüzgarlar kutsaldır. Bu rüzgarlar uğur, iyilik getirmenin yanı sıra baharı da getirirler. Batıdan esen rüzgarların kışı getirdiğine inanılır. Anadolu'da batıdan gelen rüzgarlar genellikle kışı getirirler ve "Batı kara yeli" şeklinde adlandırılırlar. Kuzeyden gelen rüzgarlar da soğuğu ve kötülüğü getirmektedir. "Kara Yel" şeklinde adlandırılan bu rüzgarlar kışı getirirler ve uğursuzlardır (Ögel, 2014b, s. 395, 396). Benzer bir bakış açısına da Saha Türklerinde de rastlanmaktadır. Saha Türklerine göre biri rüzgar ve diğeri fırtına olmak üzere iki çeşit hava iyesi vardır. Yeryüzünün dört ana dört de ara olmak üzere bütün yönlerinin birer iyesi bulunmaktadır ancak hiyerarşik olarak ana yönlerin iyeleri daha üstündür. Güneyden esen rüzgarlar kurutucu, sıcak, sıkıntı verici rüzgarlardır. Doğu rüzgarı en kutsal olanıdır; bereket, ılık ve hafif yağmur getiricidir. Batı rüzgarları bitkilere iyi gelmeyen, dolu ve kötü yağmur getiren rüzgarlardır. Son olarak da Kuzey rüzgarları soğuk, uğursuzluk, hasta edici ve kar getiren rüzgarlardır. Altay Türklerine göre saat yönünün tersine esen rüzgarlar kötüye alamettir. Böyle bir günde insanların uzaklara yolculuk yapmamaları ve dikkatli olmaları gerektiğine inanılır çünkü bu rüzgar, kötü bir ruhtur ve insanın kutunu kaçırabilir (Yıldırım- Kalkan, Potapov, akt. Ergun, 2019, s. 201).

Ögel'e göre Yel, başlı başına bir iyedir. Geleneksel inançta korkulan ve doğanın parçası olan bir ruhtur. Kıyamette kötü insanları birbirine düşüreceğine ve sonunda törenin bozulacağına inanılır (akt. Ergun, 2019, s. 202).

Yel'e nazaran Türk dünyasında daha spesifik isimlerle anılan rüzgar iyeleri de vardır. Bunlardan ilki Azerbaycan coğrafyasında görülen Yel Baba/ Ana'dır. Bu iye kaos temsil eder ve rüzgar estirmek, kasırga çıkartmak gibi görevleri vardır. Özbeklerde Çal Mama adındaki rüzgar iyesi dişi şeklinde tasvir edilmiştir ve Yel Baba/ Ana ile aynı görevlere sahiptir. Hakas Türklerinde rüzgar iyesi Çil eezi, Karaçay Malkarlar'da Erirey, Sibiryta Tatarlarında Yalman (Bayat, 2021, s. 162-166), Sibiryta Türklerinde şamanı yöneten Yelgen ve Yelbü (Potapov, akt. Ergun, 2019, s. 202) şeklinde adlandırılmaktadır.

Karaçay/ Malkarlarda görülen bir başka rüzgar iyesi ise Himmiki'dir. Himmiki'nin Gılan adında bir oğlu vardır ve ona hayırlı rüzgarlar estirmesi için beyaz bir boğa kurban edilir. Azerbaycan Türklerinde rüzgar iyesi olarak kabul edilen Yel Baba/ Ana, harman kaldırılırken alkışlar söylenir ve güzel bir rüzgar ile yağmursuz bir gün dilerler (Bayat, 2021, s. 164, 165).

Sahaların inancına göre Ereke Cereke küçük fırtınaların iyesidir (Yıldırım- Kalkan, akt. Ergun, 2019, s. 203). Sahalarda rüzgar iyelerinin yüksek dağların zirvelerinde bulunduğuna inanılır, bu yüzden bu dağlarda gürültü yapılmaz (Ögel, 2014b, s. 391). Altay Türklerinde rüzgar iyesi olarak kabul edilen iye ise Yelkin'dir. Yelkin, Erlik'in hizmetkarıdır ve insanın bedenine girerek onu hastalandırmaktadır (Ergun, 2019, s. 202). Bu iyenin insanların bedenine girip onları hasta etmesi, mitolojik belleğin halen canlı olduğunu ispatlar niteliktedir. Bağlam ve neden tamamen unutulmuş olsa da inançlar unutulmamıştır.

Ögel'e göre, insanlar yıldızları göğe açılan birer delik gibi düşünmüşler ve buradan yeryüzüne soğuk rüzgarların estiğine inanmışlardır. Ülker yıldızı soğuk rüzgarların ve havaların bir simgesi olmuştur (Ögel, 2014b, s. 397). Bu bağlamda Ülker yıldızı da rüzgar iyesi olarak kabul edilebilir.

Türkler için yağmur, gök gürültüsü ve şimşekler de önemli bir doğa olayıdır. Sürülerini besleyen otların gelişimi tamamen yağmurlara bağlıdır, şimşek,

yıldırım ve gök gürültüleri de yağmurların habercisidir. Altaylılara göre dişi ve erkek olmak üzere iki çeşit yağmur bulutu bulunmaktadır:

“Altaylılar, ilk yıldırımlar düştüğü zaman, çadırın dışına çıkıp çevreyi incelerlerdi. Yıldırımların çadırların hangi yönüne düştükleri onlar için önemli idi. Yıldırımların düştüğü taraftaki bulutlara yaygın olarak dişi bulutlar derlerdi. Eğer o yönde çok bulut olursa o sene sütlerin çok olacağına inanırlardı. Yıldırım düşmeyen yöne ise erkek tarafı derlerdi. O yönde çok miktarda bulut dolaşıyorsa, o sene de av hayvanlarının bol olacağına inanırlardı” (Potanin, akt. Ögel, 2014b, s. 351)

Görüldüğü üzere yağmurun yanında özellikle şimşek ve yıldırımların geleneksel Türk dünya görüşünde ayrı bir yeri vardır. Yıldırım ve şimşek, Tanrı'nın iradesine bağlı olaylar olarak kabul edilmişlerdir. Yakutların yere çok sayıda yıldırım düştüğü zamanlar kap kacaklarını alıp dışarı çıkararak gürültü yaptıklarına dair anlatılar mevcuttur. Bazı araştırmacılar bu eylemleri kötü ruhları korkutup kaçırmak için yapılan eylemler olarak korku faktörü ile açıklamaya çalışmışlardır ancak Ögel'e göre bu açıklamalar yanlıştır. Ögel, Yakutların yıldırımları Tanrı'dan gelen mesajlar olarak kabul ettiklerini ve kap kacakları birbirine çarparak da Tanrı'nın mesajını karşıladıklarını aktarmaktadır (Ögel, 2014b, s. 366).

Türklere göre yıldırım ve şimşekler aracılığı ile kötü ruhlar yeryüzünden kovulmaktadır. Özellikle baharın habercisi olan şimşek ve yıldırımlar düştüğünde Moğollar gibi korkmaz, atlarına binerek Tanrı'yı selamlamak için göğe ok atarlardı (Bayat, akt. Ergun, 2019, s. 216)

İnsanlar elbette şimşek ve yıldırımlardan korkmuşlardır. Doğanın yıkıcı güçleri arasında kabul edilen şimşek ve yıldırımlar Türklere korkunun yanında hayranlık ve saygı da uyandırmıştır.

Türkler, yıldırım ve şimşegın oluşumunu farklı mitolojik unsurlar ile açıklamaya da çalışmışlardır. Yakutlara göre Dünya Ağacı'nın tepesinde oturan bir çift başlı kartal bulunmaktaydı. Bu kartalın görevi gökleri korumaktı. Bu kartal zaman zaman kanatlarını vuruyor ve ses çıkarıyordu, böylelikle bütün tabiat olayları meydana geliyordu. Tunguzlarda da “Yıldırım Kuşu”nun kanatlarını birbirine vurarak yıldırım ve şimşekleri yarattığına inanılmaktaydı. Bu kuş göğün on ikinci katında yaşamaktaydı. Bir iddiaya göre, Altay Türklerine göre gökte yaşayan

büyük bir ejderha bulunmaktaydı ve bu ejderha biri kuyruğunda ve biri de ağzında olmak üzere iki tane çakmak taşına sahipti. Canı istediği zaman bu çakmak taşlarını birbirine sürterek yıldırım ve şimşekleri yaratır ve kükremesi de gök gürültüsünü oluştururdu. Bu düşünce tamamen Çin mitolojisi kaynaklı bir düşünce olup Altaylar tarafından yerelleştirilmiş ve Çin mitolojisinden uzaklaşmıştır (Ögel, 2014b, s. 378, 379).

Saha Türkleri, gök gürültüsü ruhu için Eting İççite ismini kullanmaktadır. Bu iye aynı zamanda yıldırımların da iyesisdir. Üst dünya iyelerinden olan Oroy Buuray Or Caasin, Saha mitolojisinde hem gök gürültüsü hem de yıldırım iyesisdir. Süge Toyon, yıldırım iyesisdir. O'nun gücünü ve dehşetini belli etmek için Saha alongholarında adının başına "sürdeeh (dehşetli)" sıfatı eklenir. Saha alongholarındaki mitolojik bir gök varlığı olan Üller Eting sadece gök gürültüsü iyesisdir. Süng Caahın Saha inancında şimşek iyesi olarak kabul edilir. Göğün altıncı katında yaşayan bu iye çok güçlüdür ve Tanrısal ışık ile yeryüzünü pislikten ve kötülükten temizlemektedir. Hotoy Ayı ile birlikte insanlara yardım eder ve onların intikamını alır (Ergun, 2019, s. 220, 221).

Yıldırım ve şimşek iyelerine kurbanlar verilir ve saçılar saçılırdı. Baharın habercisi olan yıldırımlar ve şimşekler başladığı zaman Altay dağlarına yakın oturan Kırgızlar çadırın dışına çıkarlar ve ellerine aldıkları süt kabı ile "Eski sene geçti, yeni sene geldi!" diye bağırırlardı. Aynı şekilde Altay Türkleri yılın ilk yıldırımları başlar başlamaz yüksek bir dağın tepesine çıkarak dualar ederler ve göğün dört yönüne süt saçarlardı. Yakut Türkleri zaman zaman bu iyelere canlı kurban olarak at sürülerini doğuya doğru sürerlerdi (Ögel, 2014b, s. 356, 373).

Türklerin benimsedikleri yaşam tarzı, doğa ile iç içe ve uyumlu olmalarını gerektirmiştir. Hayvanlarının ve kendilerinin hayatlarının doğa olaylarına bağlı olduğunu anlayan Türkler, doğayı gözlemlemiş ve onu kontrol etmeyi başarmış bir millettir. Gözlem ve adaptasyon yetenekleri sayesinde bozkır kültürlerinde pek de rastlanılmayan oldukça güçlü devletler kurmuşlardır.

2.8. EV İYESİ

Dünyayı koca bir kaos ortamı olarak kabul edersek, evler bu kaosun içindeki mikro kozmoslardır. Yabancı olan, kötü olan demektir ve evler yabancı olanı dışarıda tutar. Her nesnenin bir koruyucusu olduğu gibi her evin de koruyucu bir ruhu vardır. Ev temiz tutulmalıdır yoksa ruh gücenir ve koruma görevini yerine getirmez ya da ev sahiplerini cezalandırır (Gökalp, ? : 43). Ev ruhu eğer koruma görevini yerine getirmezse, ev ve içindeki aile kötü ruhların saldırılarına açık bir hedef haline gelir.

Ev iyeleri, hem evleri hem de içinde yaşayan ev sahiplerini korurlar. Genellikle gözle görünmeyen bu iyeler bazen kısa boylu bir erkek şeklinde tasavvur edilir (Beydili, 2004, s. 205). Azerbaycan ve Türkiye Türklerine göre ev iyesinin gözle görülmemesinin nedeni onun bir melek oluşundan kaynaklıdır. Özellikle Anadolu'daki eski evlerde görülen kara yılanlar, o evin sahibi olarak kabul edilir. Ona hiçbir şekilde zarar verilmez. Öldürüldüğü takdirde evde yaşayanların başına türlü belalar gelir ve yılanın eşi mutlaka intikam almaya gelir inancı vardır. (Ergun, 2019, s. 112). Yılanların ev iyesi olarak kabul edilmesinin nedeni, fare gibi zararlı haşeratları avlamalarından kaynaklanıyor olmalıdır.

Eve her girildiğinde, boş bile olsa selam verilmelidir. Bu selam, ev iyesine verilen selamdır. Evin bereketli olması ve evin içinde yaşayan insanlara zarar gelmemesi için iyeye selam vermek asla unutulmamalıdır. Ev iyesi her zaman evin içindedir, selam verilmediği takdirde küsüp gider ve onun gitmesiyle ev kötülöklere karşı korunmasız kalmış olur (Beydili, 2004, s. 205). İslamiyet'le birlikte evdeki iyeye selam verme inancı, "Allah'ın selamını evdeki meleklerle verme" şekline bürünmüştür.

Kazan Tatarlarına göre at iyelerinden olan Abzar iyesinin evi, ahır ve bahçeyi de koruduğuna inanılır. Hakaslar, hem evi hem de kendilerini koruyan ev iyesine İb eezi derler. Sahalarda kışlık ve yazlık evler ile çardakların koruyucusu Balagan iççite adlı bir iye bulunmaktadır (Ergun, 2019, s. 112). Genel olarak ev iyeleri evi ve halkını koruyan iyi iyeler olarak kabul görsele de Türk dünyasının bazı coğrafyalarında açgözlü, kötü, ev sahiplerini cezalandıran çirkin ve suratsız varlıklar olarak tasvir edilirler. Örneğin Batı Sibirya Tatarlarının tasvirlerine göre

öy iyesi, suratsız, çirkin ve fesat bir kadın görünümündedir (Ergun, 2019, s. 113). Batı Sibiryaya Tatarlarında eğer bir evde ev iyesi varsa, o evde yaşayan herkes hastalanacak veya ölecektir inancı vardır (Beydili, 2004, s. 206). Nogaylarda, “Uy İyesi” denilen ev iyeler, kötü, zararlı ve insanlara düşman olan bir ruhtur. Boş yerlerde olduğu gibi, insanların yaşadığı yerlerde de barınabilen bu ruhlardır:

“Zayıflıktan kemikleri görünen bu ihtiyar kadın, karanlık bir köşede oturur, akşam olduğu zaman, hayatta (evin en çok kullanılan odası) ne varsa hepsinin yerini değiştirir ve dünyayı karıştırır. Hiç beklenmediği bir zamanda bağırarak evdeki insanları korkutur. Onunla karşılaşmanın, sınırları bozacağına ve deliliğe yal açacağına inanılır (Beydili, 2004, s. 206).”

Yeni bir ev alındığında o ev için kurban kesmek gereklidir görüşü Türk dünyasında oldukça yaygın bir inanıştır. Eğer kurban kesilmezse evin iyesi sinirlenir ve evin temel taşlarını oynatarak eve zarar verir, hatta yıkabilir (Ergun, 2019, s. 114).

Kazak Tatarları ve Başkurtlarda ev iyeleri oldukça iyi ruhlar olarak kabul edilirler. Öy iyesi denilen bu ev iyesinin aileyi himaye edeceğine ve gelebilecek kötülükleri, belaları aile fertlerine bildireceğine inanılır (Beydili, 2004, s.206).

Etnik kökenin aynı olması, inanılan inançların da aynı olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Görüldüğü üzere farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları, deneyimlerine göre farklı inanışlar geliştirmiş onları kuşaktan kuşağa aktarmıştır.

2.9. EŞİK İYESİ

Eşik “içeri ve dışarı”, “yeni ve eski”, “tanıdık ve yabancı” gibi bulunulan durum ve mekânın dışında olanları, dışarıda tutan sembolik bir sınır gibi düşünülebilir. Her ne kadar sembolik bir sınır şeklinde düşünülse de eşik ile ilgili inançlar oldukça canlı olarak hayatına devam etmektedir.

Geleneksel görüşte göğün de bir eşiği bulunmaktadır ve bu eşik “Demirkazık” yani kutup yıldızıdır. Onun bekçisi ise kartaldır (Ögel, 2014b, s. 374). Eşikler, kötü ruhları dışarıda tutan yapılardır ve onların da iyeleri bulunmaktadır. Tuvalara göre çadırın eşiğinde çadırın koruyucu iyesi yaşar. Bu yüzden eşiklere basılmaz, saygı

gösterilmesi gerekir. Aynı şekilde Altay inançlarına göre de eşik önemlidir. Eşik iyesinin oldukça sınırlı bir yapısı olduğunu ve ona saygısızlık edenleri ağır şekilde cezalandıracağı inanışı vardır (Lvova, vd. 2013, s. 78). Anadolu'da da eşik ile ilgili inanışlar günümüzde de korunmuştur. Eşikten geçerken besmele çekmek, lohusa kadınların odanın eşiğinden geçmemesi, kucağında bebekle eşikten geçerken besmele çekmek, eşiğe basmadan geçmek bu inanışlardan birkaçıdır. Folklorunda eşik üzerine çokça çalışmalar yapılmıştır. Eşik, bir yerden başka bir yere açılan geçiş, sınır konumundadır. Eşik ne orası ne de burasıdır, araftır. Bundan dolayı olmalıdır ki eşiğe derin anlamlar yüklenmiştir ve onu sahiplenen ve koruyan bir iyesi bile vardır.

Azerbaycan Türklerine göre bir evliya olan, "Kara Çuha", evin eşiğinde durur ama göze görünmez, eşikten geçerken ona selam vermek gerekir yoksa kişi cezalandırılabilir (Beydili, 2004, s. 204).

Altay Türklerine göre kötü ruhlar her an evin içine sızmaya çalışırlar ancak eşik iyeleri evi bu ruhlara karşı daima korur. Eşik iyesi görünmezdir ancak onun varlığı ani çıkan bir gürültü ile varlığı anlaşılır (Lvova vd., akt. Ergun, 2019, s. 143). Altay Kijilerde, Cayık (Yayı) aracı ruh olduğu gibi aynı zamanda eşik iyesidir. Cayık, ateş ve eşik iyeleri ile birlikte insanları kötü ruhlardan korumaktadır. Ayrıca başka bir inanışa göre Altay çadırlarının eşiğinde "Altay'ın İki Ruh" (Yekeler) bulunur ve çadır ile birlikte içindeki insanları kötü ruhlardan korur (Alekseyev, akt. Ergun, 2019, s. 144).

Orta dünyanın bazı eşik iyelerinin Erlik'in oğullarıyla da ilgisi bulunmaktadır. Erlik'in bazı oğulları yeryüzünde yaşamaktadır ve bazıları eşik ve kapı bekçiliği yaparlar. Tıpkı ev iyelerinde olduğu gibi bazı eşik iyeleri eşik altında yaşayan yılanlar olarak tasvir edilirler. Onlara zarar verilmediği müddetçe kişiye herhangi bir zararları dokunmaz (Ergun, 2019, s. 144). Erlik ve oğulları kötülüğün sembolüdür. Yeraltında yaşayan ruhlar bazı eşikleri (mağaralar, su kenarları, ormanlar) kullanarak yeryüzüne çıkabilirler. Erlik'in oğullarının eşik iyeleri olmaları, eşik iyelerinin daha çok yeraltı ile bağlantılı olduklarını düşündürmektedir.

Eşik, bir halden öteki hale geçme durumu olarak da kabul edilebilir. İnsan hayatının geçiş dönemleri aslında birer eşik durumundadır. Örneğin, bekarlık halinden evlilik haline geçerken ya da çocuksuz bir kadından anne haline geçerken, insanın kutu büyük bir eşikten geçmektedir. Kut, koruma altında olmadığı için bu geçiş dönemleri ve onları takip eden kırk günlük sürede kötü ruhların hedefi olabilir.

2.10. AHIR İYESİ

Türkler, hayvancılıkla uğraşan bir toplum oldukları için hayvanlarının sağlığı, çoğalmaları ve verimleri oldukça önemli konular olmuştur. Ahır iyeleri de tam olarak bu konulardan sorumlu olarak ahır ve ağılların koruyucu ruhudur. Hayvanların koruyucu iyelerinin yanı sıra Türk dünyasında hayvan mekânlarının da koruyucu iyeleri olduğuna inanılır, ahır iyesi bu inancın bir ürünüdür (Ergun, 2019, s. 114).

Farklı Türk coğrafyalarında farklı adlarla bilinseler de işlevleri bakımından hepsi aynıdır. Saha Türklerinde “Tiergen İççite” (Ergun, 2019, s. 114), Kazan Tatarlarında “Abzar iyesi” (Beydili, 2004, s. 19) şeklinde adlandırılırsalar da amaçları ahır ve ağılların zarar görmesini engellemek ve barınan hayvanları korumaktır. Ergun’a göre, Sibiry’a da hayvanların koruyucusu Baay Bayanay ve Baay Barılah gibi pek çok özel isim alırken, Türkistan ve Kıpçak coğrafyasında daha genel adlarla anılırlar. Bunun nedeni olarak da , Sibiryadaki olumsuz hava koşullarının olması, üreme mevsiminin ve hayatta kalma oranlarının güneye göre daha az olması olarak görülebilir. Böylesine zorlu bir coğrafya, medet umulacak daha çok iyeye neden olmuştur denilebilir (2019, s.114).

Asıl olarak ahır ve ağıllarda bulunmalarına rağmen altında ahır ya da ağıl bulunan evlerin kilerlerinde de yaşayabilirler. Ahır iyeleri insanların gözlerine asıl formlarında görünmezler. Bazen insan ve hayvan donuna girerek görünebilirler. Anadolu’da ahırda yaşadığına inanılan bu iye, hayvanları korur ve onlara bolluk bereket verir. Bununla beraber öfkeli oldukları zaman hayvanları hasta ederler, hayvanların sütü ya da doğumunu kesebilirler. Ahır ve ağıl iyelerini hoşnut etmek için ahır temiz tutulmalı, ahıra temiz bir şekilde “besmele” çekerek kapısını açmak

ve kapatmak gerekir. Ahır zaman zaman tütsüleyip onu arındırmanın da iyeyi hoşnut edeceğine inanılır (Ergun, 2019, s. 115). Ahır iyelerinin evcil hayvanlardan bazılarını daha çok sevdiğine inanılır. Örneğin, atın kuyruğunu örmek onun sevdiği işlerden biridir. Ancak sevmediği ev hayvanlar da vardır. Mal sahipleri eğer bir hayvanın ahır iyesi tarafından sevilmediğini fark eder ve öldürüleceğini düşünürlerse, onları hemen satmayı tercih ederler (Beydili, 2004, s.20). Atın kuyruğunun ya da yelesinin örülmesi Anadolu'da daha çok alkızı ile ilişkilendirilen ve endişe duyulan bir olaydır. Çalışmanın ilerleyen kısmında alkızı konusu detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.11. HAYVAN İYESİ

Hayvanlar, geleneksel Türk kültürünün vazgeçilmez unsurlarıdır. İnsanlar ve hayvanlar arasında görünmez bir bağ olduğuna inanan Türkler için hayvanlar kozmosun bir parçası konumundadır (Ergun, 2019, s. 227). Türkler ile hayvanlar arasındaki ilişki, Orta Asya bozkırlarında göçebe bir yaşam süren eski Türk topluluklarının yaşam biçimi, inanç sistemi ve toplumsal yapısı ile şekillenmiştir. Türklerin göçebe yaşam tarzı, büyük ölçüde hayvancılığa dayalıydı. Hayvancılık, temel geçim kaynağıydı ve Türklerin ekonomik yapısını belirleyen en önemli unsurdu, bu yüzden de hayvanlar oldukça önemli ve vazgeçilmez unsurlar olarak Türk kültür ve geleneksel dünya görüşünde yer almışlardır.

Radloff'un derlediği Altay Yaratılış Efsanesi'nde Tanrı Ülgen, Şal Yime adlı ruha rakı içip aklını kaybedenleri, körpe çocukları, kısırak yavrularını ve buzağları koruma görevi verilmiştir (Sakaoğlu, Duymaz, 2018, s. 164). Tanrı Ülgen, yaratıcı konumunda olup koruma görevini Şal Yime gibi ruhlara vermiştir. İyeler, Tanrı'nın buyruğu ile koruma görevlerini yerine getirmektedir (Ergun, 2019, s. 228).

Hayvanların koruyucu iyelerinin olması; ekonomik, askeri, sosyo- kültürel gibi alanlarda hayvanların Türkler için ne denli önemli olduğu göz önüne sermekte ve hayvanları kutsallaştırmaktadır.

Eski Türk geleneklerine göre her boyun bir hayvan ongunu bulunmaktadır. Reşideddin'in naklettiği Oğuz menkıbesine göre Oğuz boylarından her birinin

ongonu bulunmaktadır (İnan, 2023a, s. 47). Boylar, ongun olarak kullandıkları hayvanların güçleri ile kendilerini özdeşleştirir. Burada akla “hayvan ata/ana” gelmektedir. Hayvan Ata/ Ana, kamın öldükten sonra hayvan şeklinde görünen ruhudur. İnanişâ göre her kamın bir hayvan atası ya da hayvan anası vardır ve bu hayvan öldüğü zaman kamın da öldüğüne inanılır (Yeşildal, akt. Işık, 2023, s. 513). Bütün bu uygulama ve inanışlar hayvanların sahip oldukları güçlerden manevi olarak istifade etme isteğidir.

Hayvanlara bu denli anlamlar yüklenmesi ile hayvanların korunması elzem olmuş, bu nedenle de hayvanlara iyeler tahsis edilmiştir. Anadolu Türkleri de dahil olmak üzere bütün Türk dünyasında vahşi ve evcil hayvanların birer koruyucuları olduğuna inanılmaktadır:

“Vahşi ve evcil hayvanların iyeli olduklarına dair inancın yansımalarını başta Anadolu Türkleri olmak üzere, bütün Türk boylarında görmek mümkündür. Anadolu Türkleri, Kurt Baba’yı kurtların, Geyikli Baba’yı geyiklerin, Hodul Dede’yi yaban keçilerinin Koyun Baba’yı koyunların, Sarıkız’ı dağların ve kazların piri olarak bilmişlerdir” (Özdemir, akt. Ergun, 2019, s. 228)

Sayalar, Azerbaycan, Anadolu ve Batı Trakya’nın bazı bölgelerinde yapılan, hayvanlığa bağlı, bereket ve üreme odaklı kut törenleridir. Saya, hayvanları ve hayvancılıkla uğraşanları koruyan iyenin adıdır. Sibiryâ Türk halkları arasında “Z’ayalar” denilen bir iyenin malları ve hayvanlarına koruduğuna inanılır. Bu durum Moğollarda da aynıdır. Bu kelime Altay ve Hakaslarda “yayan, yayacı, çayaan, çayakg, d’ayag” şeklinde kullanılıp, “yaratıcı/ yaratan” anlamına gelmektedir (Beydili, 2004, s. 486). Bu bağlamda Anadolu Türklerinde hayvanlar için kullanılan “Allah’ın sessiz kulları” benzetmesi, İslamiyet kökenli olmaktan çok, eski Türk inancı kökenli gibi görünmektedir; çünkü hayvanları Tanrı yaratmıştır ve sahipleri de O’dur.

Kazan ve Sibiryâ Tatarlarının inançlarına göre Döldil (Düldül) Ata ve Kampir Ata atların, Çupan Ata ve Zengi Ata küçük ve büyükbaşların, Enver Baba kanatlı evcil kuşların, Bahtıy Baba, Şugaç Ata ve Hakim Ata sığırlar ve çobanlarının, Gamber Ana kuşların iyesisidir. Aynı zamanda Abzar İyesi de hayvanları koruyan bir iyedir (Gıylmanov ve Urmançı, akt. Ergun, 2019, s. 229). Kırgızlarda iyi bir ruh olarak

kabul edilen “Kayberen” dağlarda yaşar ve hayvanların koruyucusudur. Hayvanların çoğalmasını sağladıkları gibi, kızdıkları zaman hayvanları telef edebilirler. Anadolu da “Kayıp Erenler” şeklinde rastlanmaktadır. Yerli halk tarafından her yaz ve sonbaharda “Kayberenler” için kurban kesilir (Beydili, 2004, s. 303-304).

Çuvaşlara göre kurtların iyesi “Pihambar”dır. Kurtlar ve köpekler sadece onun sözünü dinlerler. Pihambar, hayvanları da kurtlardan ve diğer vahşi hayvanlardan korur (Ergun, 2019, s. 229). Hayvan iyeleri tek bir hayvanın korumasını üstlendiği gibi, aynı zamanda diğer hayvanları da koruyabilirler. Pihambar, hem kurdu korumakta hem de diğer hayvanları kurttan korumaktadır.

Çuvaşlar küçük ve büyükbaş hayvanları koruyan ruha Karta Pisi derler. Evcil hayvanları koruyan bir başka iye de Kartari Tura’dır. Bu iyeler insanlara iyilik yapar ve yardım ederler (Gıylmanov, akt. Ergun, 2019, s. 230). Türkmenler Zengi Baba’yı sığırların, Çoban Ata’yı koyunların, Veysel Kara’yı develerin, Baba Gammar’ı atların koruyucuları olarak kabul ederler. Karaçay Malkarlar, dört kardeş olan Aymuş’un koyunların, Sikun’un keçilerin, Siymuş’un da ineklerin koruyucusu olduğuna inanırlar (Ergun, 2019, s.230).

Sahalara göre İsegey Ayıhıt boynuzlu hayvanların koruyucusudur. Doğu göğünün altında, bazen de yer ve göğün birleştiği yerde yaşayan bu ruh dişi olarak tasvir edilir ve hayvanların üremelerini, çoğalmalarını sağlar. sahalalar baharda buzağılar doğduğunda İsegey Ayıhıt’ı uğurlama merasimi düzenlerler (Gıylmanov, akt. Ergun, 2019, s. 230). Saha mitolojisinde atların koruyucusu Cösögöy adındaki bir ruhtur. Yılık atlarının ve at sürülerinin ve Üst dünyada kanatlı atların koruyucusudur. Cösögöy’den korkulur ve ona saygı duyulur çünkü aksi takdirde verdiği tüm sürüleri geri alabilir. Sahalarda ineklerin koruyucu ruhu İhegey İyehsit, bütün hayvanların koruyucusu da Mogol Toyon’dur (Ergun, 2019, s. 230).

Saha mitolojisinde Inah Ayıhıta sığırların üremesine yardımcı olan, onlara kut getiren ruhtur. Boynuzlu hayvanların koruyucu olan Bosol Toyon’un karısıdır ve yerlatında yaşar. Kocakarı şeklinde tasvir edilen Inahsıt Hotun Mangan Manghalın danaların koruyucu ruhudur. Kün Çömçörüle yetmiş kutsal boz gök

kısrığının koruyucu ruhudur. Milaaday Hotun inek ve buzağuların koruyucu ruhudur. Onun bulunduğu ortamda inek ve buzağular ölmez, ineklerin sütü de çok olur. Alt dünyanın en güzel yerinde yaşamaktadır. Naaray Hotun Emeehsin ev hayvanlarının iyisi olup, iyi kalpli ve güçlü bir iyedir yaşlı bir kadın olarak tasavvur edilir. Nohsol Toyon ise Naaray Hotun Emeehsin'in yaşlı bir erkek şeklinde tasavvur edilmiş halidir (Ergun, 2019, s. 231).

Hayvan iyelerine genel olarak bakıldığında Saha Türklerindeki İhegey İeyehsit, İsegey Ayıhıt, Inah Ayıhıt, Inahsit Hotun Mangan Manghalın, Milaaday Hotun ve Naaray Hotun Emeehsin dışındaki iyelerin ya cinsiyetleri bilinmemektedir ya da erkektir. Bu durum, hayvanların evcilleştirilmesi ile başlayan ataerkil dönemin mitolojik bellekteki izdüşümleridir.

2.12. AT İYESİ

Köpek, keçi ve koyun gibi hayvanların evcilleştirilmesiyle başlayan hayvancılık, atın evcilleştirilmesi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Hayvan sürülerinin taze besine ulaşım sorunu, konar- göçer yaşam tarzının ortaya çıkmasına neden olmuş ve hareket temelli bu yaşam tarzının da en değerli varlığı atlar olmuştur. At, konar-göçer hayatta sadece binek hayvanı değil, aynı zamanda savaş aracı, yiyecek, içecek ve giyecek kaynağıdır. Bu durum, yerleşik topluluklarda görülmemektedir. Yerleşiklerde at, gündelik hayat içinde pek yer almamakta ve daha çok bu toplulukların mitolojilerinde yaşamaktadır (Belek, 2015, s. 114).

Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ü Lugâti't-Türk adlı eserinde "*Kuş kanadı ile Türk atı ile*" atasözüne yer vermesi (Kaşgarlı, haz. Bozkurt, 2017, s.66) Türk kültüründe ve yaşamında atın ne denli bir öneme sahip olduğunun bir göstergesi niteliğindedir; At, Türk'ün kanadıdır. Türkler, sürüler hâlinde yetiştirdikleri atın etini yerler, kıllarından çadır yaparlar, onu kurban olarak sunarlar ve geçimlerini sağlayabilmek için atlarından binlercesini her yıl yabancı ülkelere ihraç ederek iktisadî ve siyasî alanda gelir sağladılar (Mackerras, akt. Belek, 2015, s. 119). Hasılı atçılık, avcılık ve akıncılık, aynı hareket kavramı, eski Türklerin hayatının temelini oluşturuyordu (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018, s. 86). Hayatın her alanında

böylesine büyük bir öneme sahip olan bu hayvanın kutsal kabul edilmesi ve koruyucusunun bulunması beklenen bir durumdur.

Öncelikle atlar, dünyalar arasındaki ulaşımın sağlanmasında kullanılan bir araç olarak kabul edilmiştir. Şamanların teflerine bazen “şaman atı” adı verilmesinin ve Kara Kalpakların tabuta “ağaç at” demesinin nedeni budur (Beydili, 2004, s. 71). Şamanların defleri sayesinde ruhlarla iletişime geçtiği ve dünyalar arasında seyahat edebildiğine inanılır. Kara Kalpaklarda da “ağaç at” söyleminin nedeni kişinin ruhunun taşıdığı bir araç olarak kabul görülmesidir.

Destan ve efsanelerde de atlar önemli yer tutarlar. Köroğlu, Manas, Oğuz Kağan, Er- Sogotoh, Hz. Ali gibi pek çok anlatıda olağanüstü güçlere sahip atlara yer verilir. Atlar kahramanlara zor anlarında yardım eden, onlarla konuşan, onu kötülüklerden koruyan soy sop sahibi, şecereleri bilinen soylu varlıklardır. Destan ve efsanelerdeki atlar gerçek dünyadaki atlardan farklıdır:

“Normal ölümlüler dünyasına özgü anlayıştan habersiz olan destan kahramanlar da görünüş itibarıyla çelimsiz atları seçerler. Atın denizle olan bağlantısı da mitolojide yerini bulmuştur. Altaylar, kahramanın atının göklerden gönderildiğine ve dağ yahut su ruhu tarafından beslendiğine inanırlardı. Şamanlar ayın zamanında dua ederken, ne yapılması gerektiğini öğrenmek için atlardan yardım isterler” (Beydili, 2004, s. 72).

Türklerde atların rengi de oldukça önemlidir. Öyle ki Hunlar, savaşlarında batı cephesine beyaz atlıları, doğu cephesine boz atlıları, kuzey cephesine kara atlıları, güney cephesine ise kızıl atlıları göndermiştir (Caferoğlu, ?) Ak atlar daha kutsal sayılırken kara atlar yeraltı ve Erlik ile ilişkilendirilmiştir. Üst dünya iyeleri için at kurban edileceği zaman genellikle ak renkli bir at seçilir. Bir rivayete göre, Erlik bir zamanlar ak bir ata binerdi. Tanrı, bu ak renkli atı bir kahramanın canına karşılık satın almış ve onun yerine Erlik'e kara bir öküz vermiştir. Bu yüzden Altaylılar Erlik'e kurban sunulacağı zaman at yerine kara öküz veya inek kurban ederler (Sakaoğlu ve Duymaz, 2018, s. 178).

Eski Türk inancında gök ve gökten gelen her şeyin kutsal olduğu kabul edilmiştir. Toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olan ata da böylesine büyük bir kutsallık

atfedilmiş, onlara tıpkı insanmış gibi muamele edilmiştir. Atın göksel olması, onu koruyan iyenin de göksel olması inancını beraberinde getirmiştir.

Saha olongholarında Kürüö Cöhögöy Toyon adında Üst Dünyaya ait bir at iyesinden bahsedilir. Bu iye pek çok ahır ve ağıla sahiptir, normal atlar ve Tanrı'nın kanatlı atlarını koruyan bir iyedir. Gökyüzünün güney doğu kısmında yaşadığına inanılır ve olongholardaki olağanüstü özelliklerdeki atları bahadırlara veren iyenin Kürüö Cöhögöy Toyon olduğuna inanılır. Saygı duyulan bu iyeden aynı zamanda korkulmaktadır da. Çünkü kızdığı zaman verdiği atları geri alacağına, yani öldüreceğine inanılır. Bu iye bazı olongho metinlerinde Ürüng Ayı Toyon'un kardeşi olarak geçmektedir. Atların yanı sıra çocuklar ve kadınların da koruyucuları olarak kabul edilir. Olongholarında kara atların koruyucusu ise üst dünyada bulunan ve batı göğünün alt katlarında yaşayan Uluutuyar Uluu Toyon'dur. Bu iye kara atlar yanında kuzgunlar ve şamanların da koruyucusudur. Bu iyenin aynı zamanda çocuklara kut verdiği ve kötü insanları cezalandırdığına da inanılır. Uluutuyar Uluu Toyon'un kut verdiği çocukların ölümsüz olduğuna inanılmıştır (Ergun, 2019, s. 152).

Kürüö Cöhögöy Toyon, Uluutuyar Uluu Toyon gibi iyelere yüklenen anlamlara bakıldığında atları korumak dışında pek çok farklı görevleri olduğu da görülmektedir. Çocuklara kut verme, onları koruma, kötülere ceza verme gibi görevlere farklı iyelerin sahip olmasının yanında atlarla özdeşleşmiş iyelere de bu görevlerin yükleniyor oluşu onların ne kadar kutsal kabul edildiklerini göstermektedir.

Atların korunmasını ve üremelerini sağlayan Kieli Baalı Toyon ve eşi Kieng Kieli Baalı Toyon ile kutsal yetmiş gök kırsığının iyesi olarak kabul edilen Kün Çömçörüle de üst dünyaya ait at iyelerindedir. Bu isimler Türkistan'ın kuzey bölgelerinde Düldül Ata, Kambar Ata, Cılkışı Ata gibi isimlere bırakmasına rağmen (Ergun, 2019, s. 152) işlevler açısından benzerlerdir.

Kırgızlar, Kambar Ata'nın müziği ile koyun ve yıkları kendine bağladığına inanır. Kambar Ata'nın bir rivayete göre Hz. Ali'nin atına bakarken müziğinin etkisiyle hayvanlar yemeden içmeden kesilmiştir. Bugün onun mezarı olduğuna inanılan yerde nazar değen atlar orada geceletilir ve sağaltım yapılır. (Karasayev, akt.

Orozobaev, 2011, s. 193; Ergun, 2019, s. 153). İslamiyet öncesi inançlardan olan iye inancı, İslamiyet'i kabul eden Türk toplumlarında "pir, baba, ata" şekline bürünerek yaşamaya devam etmektedir.

Kazan, Sibiryaya ve Mişer Tatarlarında at iyisi, kanatlı bir at şeklinde tasvir edilir. Orenburg Tatarlarının inançlarına göre Böyük Atlar Ruhı, ayın yedinci gecesinde yarım ay olduğunda ortaya çıkar ve uzun kara saçlı ve bazen de kanatlı insan şeklinde görülebilir. Onun görüldüğü gecelerde hasta insanlar bozkıra çıkarılır ve gökyüzü ağarana kadar orada tek başlarına bırakılır. Eğer sabah olduğunda kişinin üzerinde at kokusu varsa, ruh gelmiş ve kişiyi iyileştirmiş demektir. Bazen de bu ruhun sürü içindeki bir atın bedeninde yaşadığına ve sürüdeki tüm atların da onu takip ettiğine inanılır (Gıylmanov, akt. Ergun, 2019, s. 153).

2.13. AT KAZIĞI İYESİ

Türk kültüründe atın öneminin ne denli olduğu hakkında bir önceki maddede bilgiler verilmişti. Hareket temelli bir yaşantıya sahip olan Türkler için at ve at ile ilgili hemen her nesnenin büyük bir önemi ve kutsallığı bulunmaktadır. Ancak at kazığının kutsal olmasının altında yatan neden biraz daha farklıdır.

Eski Türk inancına göre kutup yıldızı, göğün kapısı niteliğindedir. Gökte hiç kımıldamadan durur ve bütün gezegenler ile yıldızlar onun etrafında döner inancı hakimdir (Ögel, 2014b, s. 214). Türkler, kutup yıldızının "yeryüzünün göbeği" olduğuna inanmışlar ve ona büyük bir kutsallık ithaf etmişlerdir (Harva, 2022, s. 27). Gökyüzünün merkezi, evrenin merkezi inancının kutup yıldızı çevresinde gelişmesi sadece Türklerde değil, kuzey yarımkürede yaşayan bütün halklarda görülmektedir. Yunan ve Roma kültüründe "Universalis Columna" olarak geçen bu kavram, Ögel'e göre her toplumda farklı kültürel kodlar çerçevesinde isim almış ve Türklerde de "Çadır Direği, Demir Kazık ya da At Kazığı" gibi kavramlarla karşılanmıştır (2014b, s. 213).

Türk at kültürü kapsamında demir kazık, çadırın çevresinde çakılı olan ve atların bağlandığı kazık ile de temsil edilmiştir. Ögel'in aktardığına göre Katanof, Türklerde tanrıların da -bu çalışmaya göre "tanrı"- atları olduğunun ve bu atları

DemirKazık'a yani, Kutup Yıldızı'na bağladığı inancının olduğunu belirtmiştir (2014b, s. 232). Bahsi geçen atların Büyük Ayı ve Küçük Ayı Takımıyıldızları olduğu düşünülmektedir (Harva, 2022, s. 30).

Geleneksel Türk inanç sisteminde at kazığı, dünyaları birbirine bağlayan dünya ağacının, axis mundinin sembolüdür. Hareket etmeyen ve hep sabit kalan, kutsal Üst dünya Tanrı mekânıdır. Bu kazık sayesinde insanların yaşadığı dünya olan Orta dünya ile Erlik'in mekânı olan alt dünya birbirine bağlanır, bu durum da bu kazığın evrenin merkezini sembol etmesinden dolayı kutsal kabul edilmesine ve bir iyesinin olmasına ortam hazırlamıştır. Mitolojik kültüre göre Demir Kazık nasıl dünyaları birbirine bağlayıp düzeni tertip ediyorsa, çadırın önündeki at kazığı da evin ve ailenin işlerini hale vakte sokarak düzenler, sabitler. Bu özelliği ile at kazığı kaosa karşı kozmosu temsil etmektedir. At kazığının boş kalması, sökülmesi ya da kırılması hane ve hane halkı başına kötü şeyler geleceğini bildiren alametler olarak kabul edilir. At kazıklarının, bazı destanlar ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın evinin yağmalanması gibi hikayelerde görüldüğü gibi boş bırakıldığında evin kötü ruhlara ve kötü olaylara açık bir hedef haline geldiği inancı bulunmaktadır (Ergun, 2019, s. 190).

Gelenekte at kazığı çadırın önüne bir kere çakılır ve bir daha asla hareket ettirilmezken, bu gelenek zamanla çözülmelere uğramış ve bazıları bu direkleri göçtükleri yerlere de taşımışlardır. Çakılan at kazığı asla kesilmez, bıçak gibi kesici ve delici şeyler saplanmaz. Kesip odun olarak kullanmak çok büyük bir günah olarak kabul edilir (Ergun, 2019, s. 193). Türk kültüründe her şeyin bir sahibi olduğu düşüncesine göre bu denli önemli olan bir nesnenin iyesiz olması imkânsızdır. İyeler, korudukları nesnelere yapılan saygısızlıklara sinirlenip insanları cezalandırdığı için at kazığı iyesi de yukarıda sayılan saygısızlara sinirlenip, insanlara ceza verebilir.

At kazığı, Harva'nın Hudyakov'dan aktardığına göre çoğu Türk kültürlü halkta "bağlama kazığı" olarak da geçmektedir. Yine bu anlatıya paralel olarak, Yakutların at kazığı iyesine "Bağlama Kazığı Beyi" dediklerini aktarmıştır (2022, s. 31).

At kazığı Sahalarda “serge” şeklinde de görülür. Sergeler inanışa göre Nuh tufanından önce de vardır ve ilk dünya ile bağlantılıdır. Dikildiği yeri Orta dünya merkezi haline getirir. Sahalara göre serge, Tanrı gücünü kendine çeker ve bunu etrafına yayar. Ocağı, ateşi, evi ve bahçeyi korur ve kötü ruhları defeder. Serge iyesi olan Tühümel, Ürüng Ayı Toyon’un doğrudan sembolü olduğu için çok güçlüdür ve insanlara da güç verir. Tühümel sayesinde sergeler insanları duyabilir ve anlayabilir, bu yüzden insanlar sergeye dua edip, insanların ruhlarını gördüklerini ifade etmek için ona gözler çizerler (Yıldırım- Kalkan ve Dilek, akt. Ergun, 2019, s. 195).

Ergun’un Hudyakov’dan yaptığı alıntı, at kazıklarının fal bakma ve geleceği tahmin etme gibi amaçlarla da kullanıldığını göstermektedir:

“Yakutlar, yeni eve taşındıkları gece komşuları uyurken kafalarına bakır kızılı kazanı geçirip sırik şeklindeki baş at kazığına gelirler. Gelip kazığı kucaklayıp derler: -Efendim at kazığı, anlat ve geleceği söyle... Ve böyle iki saat beklerler, daha sonra yedi kuzgun üzerinde (kötü ruh) gelir ve adamın kafasına iner ve kazana vurur: Dob, dob, dob! Ve söyler (kötü ruh), evdekilerden kim ne zaman ölecek, kim zenginleşip, kim fakirleşecek... Ve o sene dedikleri gerçekleşir” (Hudyakov, akt. Ergun, 2013, s. 373)

2.14. DOĞUM İYESİ

Doğum, memeli hayvanların üremelerini ve nesillerini devam ettirmeleri şeklinde rasyonel olarak açıklansa da insanlar için doğumun arkasındaki anlam ve tüm doğum süreci hayatın eşsiz anları arasındadır. Tarihin ilk dönemlerinde kadınların doğum yapmaları büyülü bir olay kabul edilmiş ve üremeyi sağladıklarından dolayı onları tanrıça olarak kabul etmişler ve kadınlara çok değer vermişlerdir.

Türk mitolojisinin anaerkil döneminin birer kalıntıları olan doğum iyelerinin üç tane (Umay, İyehsit ve Ayıısit) olduğuna inanılır. Bu üç iye de hayvanların ve insanların doğum anı ve sonrasında yanlarında bulunur, bebekleri korur ve sağlıkları ile ilgilenir (Ergun, 2019, s. 63). Umay ya da İmay, tüm Türk topluluklarında bereket tanrıçası olarak kabul edilmektedir, O; eski Türk

döneminde ise muhtemelen ilahi Tengri'nin eşi olarak kabul edilmişti (Lvova, vd., 2013, s. 27)

Ayısıt, Saha coğrafyasında çocukların yaratılması, doğumu ve ev hayvanları ile insanların çoğalıp korunmasından sorumlu Üst dünya iyesidir. Kadınlara ve çocuklara iyilik yapan bütün iyelerin ortak adıdır. Kadınların çocuk sahibi olmasına vasıta olan iyedir. O, Ürüng Ayı Toyon tarafından bahşedilen kutu topraktan yaratır ve İyehsit aracılığı ile kutu erkeklere yerleştirir. İyehsit, Saha mitolojisinde insanların, atların, boynuzlu hayvanlar, büyük baş hayvanlar ve köpeklerin koruyucusu olduğuna inanılan, iyi ruhların genel adıdır; aynı zamanda insanlardaki ve havadaki kutu birbirine bağlar. Doğum sırasında İyehsit'e de dualar edilir. Ayısıt, kendisine kurbanlar sunan kadınlara çocuk kutunu yerleştirir. Acıyan, bağışlayan, lütfeden ve yaratan sıfatları ile Ayısıt, Saha kadınlarının en çok müracaat ettikleri iyedir (Ergun, 2019, s. 63, 82). Ayısıt gökyüzünde oturur ve dişi bir ruhtur. Doğum sırasındaki sancıları gidermek ve doğumu kolaylaştırmak için gökten beyaz bir hayat sıvını doğum yapan kadının üzerine döktüğüne inanılır. Ayısıt'ın aynı zamanda kader yazıcılığı ve kısmet getirme gibi işlevleri de bulunmaktadır (Harva, 2022, s. 134, 135). Sahalarda bereket kültürünün temel sahibi kadın formundaki Ayısıt'tır. Üst dünya ruhu olmasına rağmen onun yaşam alanı doğadır. Yaz güneşinin doğduğu yerde insanların Ayısıt'ı, kış güneşinin doğduğu yerde de hayvanların (atların) Ayısıt'ı yaşar. Eski Saha inancına göre, Ayısıt doğum yapan kadının evine ot, toprak ve ağaç iyeleri ile birlikte gelir ve doğumdan sonraki üç gün boyunca da o evde kalır. Onunla birlikte gelen iyeler aynı zamanda çocuğun kaderini Tanrı kitabına yazarlar. Geleneksel görüşte leylek, kuğu ve turna Ayısıt'ın sembolü olduğu için kutsal kabul edilir. (Ergun, 2019, s. 63, 82). Burada Harva'nın aktardığına ek olarak Ayısıt ile birlikte gelen iyeler çocukların kaderini yazmaktadır.

Sahalardaki Ayısıt inancı, Altay sahasında da mevcut olmak birlikte iyenin ismi Umay olmuştur. Günümüzde Humay, İmay, Humay, İmı gibi değişik isimlerle pek çok Türk boyunun kültüründe olan Umay'a ilk olarak Orhun Yazıtları'nda rastlanılır. Tanrı dışında adı geçen tek Üst dünya ruhu Umay'dır. (Avşar, 2012, s. 3). İlk olarak Kül Tigin Yazıtı'nın doğu yüzünde "*Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı*" şeklinde geçerken ikinci olarak

da Tonyukuk Yazıtı'nın 2. taş batı yüzünde "... *Tanrı, Umay İlahe, mukaddes yer su üzerine çöküverdi herhalde*" şeklinde geçmektedir (Ergin, 2018, s. 53, 109). Çocuk ve kadınların koruyucusu olan Umay'ın Kağan'ın eşinden bahsedilirken kullanılması ile; Umay isminin aynı zamanda bir sıfat olarak da kullanıldığı çıkarımı yapılabilir.

Göktürklerde Umay, göklerden inen kanatlı bir varlık olduğuna inanılmış ve kut sahibi olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde O, doğanın hakimi ve tüm canlıların koruyucusu olan, ruhlara yeryüzünde yaşam bahşeden ve öldükten sonra da onları hayat ağacı ile uçmağa gönderen, soy, ulus ve devletin koruyucusu ve yaşamın sonsuzluğunu sağlayan yüce bir ruh olarak kabul edilmiştir (Motov, Gaybullayev, Avşar, akt. Ergun, 2019, s. 65,66). Üreme ile birlikte soy da devam etmekte, soyun devamı ile de devlet baki kalmaktadır. Dolaylı olarak Umay, devletin bir koruyucusu olarak kabul edilebilir.

Umay ile ilgili çeşitli motifler bulunmaktadır ve bunlardan en çok bilinenleri ok ile yay ve deniz kabuklarıdır (Sagalayev, 2017, s. 76) . Yay ve ok motifine özellikle kadın takılarında karşılaşılır. Altay Türklerinde Umay'ın bebekleri altın bir ok ve yay ile koruduğuna inanılır. Aynı zamanda evlerde ufak ok ve yaylar, küçük beşikler, yılanbaşı ve deniz kabukları bulunması evdeki Umay'ın varlığı ile ilgilidir (Avşar, 2012, s. 17). Yay ve ok, Umay'ın devletin koruyuculuğu fonksiyonunu güçlendirir niteliktedir.

Türkler, çocukların anne karnına gelişleri hakkında da mitolojik anlatılar oluşturmuştur. Anohin'e göre Altay Tatarları, çocuk kutlarının gökyüzünde yaşadıklarına ve göğün dördüncü katında yaşayan Yayucu Ana'nın çocuklara ruh verdiğiğine inanırlar. Çocuğun ruhu annenin karnına küçük kırmızı bir böcek suretinde girer ve aynı anda doğum tanrıçası çocuğun ömrünü tespit ederek özel bir kitaba yazar. Bu kitapta kişi hakkındaki yazılar silinmeye başladığında, ölümün yaklaştığına inanılır. Çocuk kutları ile ilgili Verbitski de göğün beşinci katında yaşayan Yayucu'dan bahsetmektedir. Tatar bir şamandan yaptığı derlemeye göre Yayucu kesinlikle dişi bir ruhtur. Radloff'a göre Altaylarda bir çocuk dünyaya geleceği zaman Bay Ülgen oğlu Yayık Han'a emir verir ve o da bu emri yerine getirerek doğumu bir Yayucu'ya devreder. Yayıç, Süt Ak Göl'den çocuğun

kutunu alır ve dünyaya gönderir (akt. Harva, 2022, s. 135, 136). Harva'nın "*Altay Panteonu*" adlı kitabında "Umay" ismi geçmemekle birlikte, Ayıısı, Yayıçi ve May Ene gibi isimler geçmektedir. Ancak isimlerdense bu ruhların işlevsel açıdan birbirleri ile benzer veya aynı olmaları önemlidir.

Altaylılarda Umay dağ iyisi olarak da algılanır ve kutsal mağara motifi ile ilişkilendirilir (Ergun, 2019, s. 68). Mağara motifi Türk mitolojisinde rahim olarak algılanmıştır. Hakaslara göre İmay, Sayan'da İmay Tahsıl Dağı'nda yaşamaktadır. Bu dağın yaşlı bir sahibesi vardır ve bu sahibenin Umay olması oldukça olasıdır. Bu dağdaki bir mağarada inanca göre bebeklerin ruhlarının asılı olduğu beşikler bulunmaktadır (Sagalayev, 2017, s. 66). Kaşgarlı'nın da Divan- ü Lugat- it Türk'de "Çocuğun eşi, plasenta" şeklinde aktardığı "umay" kelimesi, bu bağlamda mitolojik bellekle örtüşmektedir.

Umay, geleneksel görüşte aynı zamanda ateş ve ağaçla da bağlantılıdır (Ergun, 2019, s. 69). Umay, Ülgen tarafından, iki kayın ağacı fidanı ile gökten inmiştir (İnan, 2023, s. 33). Türklerde ağaçlar üç dünyayı birbirine bağlayan nesnelere olarak kabul edilmiş ve Umay da ağaçların üst dünyayı temsil eden dalları ile ilişkilendirilmiştir. Türk kültüründe umay, humay, huma insanlara mutluluk dağıtan bir kuştur. Umay da gökten (ağacın dallarından) kuş suretinde iner. Zor geçen doğumlarda şaman dualar okuyarak Umay'ı yardım için çağırır:

"Aydınlık gökten, süzülerek, kon,
Ubay ene, kuş- ana,
Eteği açık bırak
O, kendi yoluyla çıksın" (Sagalayev, 2017, s. 89)

Aynı motif, Hakaslarda da görülmektedir. Kadının kısırlığını tedavi olması için Umay çağırarak/ çekmek amacıyla çadırın erkek bölümüne bir kayın fidesi dikilir ve ağacın altına bir masa koyulur. Tören başladığında şaman kayına karşı şu duayı eder:

"Ak aydınlıktan gelen,
... Sen beyaz Umay'a dönüşerek geldin!

Küçük beyaz kuşa dönüşerek,
 Vıcır vıcır cıvıdayarak,
 Sen zengin kayına kondun,
 Altın yapraklara sahip olan!
 ...
 Sen zengin kayına kondun,
 Gümüş gövdeye sahip olan!
 İmay ice Harahan!" (Sagalayev, 2017, s. 90)

Umay, kadınlara doğum sırasında yardım amaçlı olarak kuş şeklinde yeryüzüne iner. Aynı şekilde çocuk sahibi olmak isteyen insanların çadırlarına kayın dikmeleri, Umay'ın kuş formunda kayın ağacına konduğunu veya kayın ağacında yaşadığını göstermektedir.

Umay aynı zamanda ateşle de bağlantılı bir ruhtur. Hakaslara göre Od İce (ateş iyesi) Umay'ın kız kardeşidir. Şamanlar, Umay için bir ritüel düzenlediğinde hem Umay'a hem de ateş iyesine saçılar saçar (Sagalayev, 2017, s. 60). Umay'ın ağaç, dağ, ateş gibi kültlerle olan yakın bağlantısı nedeniyle, Paleolitik çağın anaerkil toplum kültüründeki bir inanış olan ana tanrıçadan türemiş olabileceği düşünülmektedir (Avşar, 2012, s. 1).

Umay'ın tasvirlerine de tıpkı isimlerinde olduğu gibi oldukça farklı şekillerde rastlanılmaktadır. Kanatlı bir şekilde tasvir edilir. Geleneksel dünya görüşüne göre boynuz kutsal sayılır ve Umay, Erlik, Dağ İyesi gibi ruhların boynuzları olduğuna inanılır (Ergun, 2019, s. 14, 73). Hakaslara göre Umay (Ak Ene) tamamen gümüş saçlı, ihtiyar bir kadın şeklindedir, asası ile dolaşır. Teleütler, Şorlar ve Sagaylara göre de Umay uzun beyaz, kızılımsı saçlı, uzun beyaz elbiseli bir kadın olduğu fikri yaygındır. (Sagalayev, 2017, s. 67, 69). Şamanist Türklerin inançlarına göre altın, gümüş saç güneş ışınlarını sembolize etmektedir (Ergun, 2019, s. 71). Teleütler, Umay'ı beyaz, ipek giysili, dalgalı gümüş saçlı ve güzel bir genç kadın olarak tasvir etmektedir. Özbekler onun uzun sarı saçlı olduğuna, Altay Türkleri ise kızıl saçlı olduğuna inanmışlardır. Her iki tasvir de

Umay'ın güneşle olan ilişkisini göstermektedir (Dlujenskaya, Yeşilyurt, akt. Park, 2024, s. 195) Bu durum da Umay'ın üst dünyadan bir ruh olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Her ne kadar farklı alanlarla da bağdaştırılsa da Umay gelenekte daha çok doğum ve çocukların iyisi olarak kabul edilir. Altaylıların inanişına göre bebek kutu yeryüzüne indiğinde oldukça savunmasız olduğundan Umay da onunla birlikte iner, kutu anne karnına yerleştirir ve koruma altına alır. Umay, göbek bağının iyi kesilmesinden ve bebeğin temizlenmesinden de sorumludur. Bebeğin yüzünü yıkar ve kirpiklerini temizlediğine, bebekle ilgilendiğine, onu eğlendirip ve güldürdüğüne inanılır. Yeni doğan bebeklerin gülmelerinin nedeni Umay'dır. Aynı şekilde durduk yere rahatsızlanıp ağlayan bebekler de Umay onları terk ettiği için ağlamaktadır (Potapov, akt. Ergun, 2019, s. 73).

Umay, doğum anında doğuma engel olan ve onu kendine çeken kötü bir ruh olan aza ile mücadele eder ve bebeğin doğumunu güvenli kılmaya çalışır (Ergun, 2019, s. 73). Aktarılan bu bilgilerden, Umay'ın savaşçı bir ruh olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durum da hem devleti korumasının hem de motif olarak ok ve yay kullanılmasını destekler niteliktedir.

Umay, da tıpkı diğer iyeler gibi insanlara karşı hem iyilik hem de kötülük yapabilir. Buradaki fark, Umay'ın kötü halinin kendine has bir adı olmasıdır. Kara, Türklerde olumsuz anlamda bir renktir. Beyaz Umay'ın karşıtı olarak da Kara Umay vardır. Kara Umay, çocukların ölmeleriyle kendisini göstermektedir (Ergun, 2019, s. 72). Verbitski'ye göre Umay iki görünüşte, Ak ve Kara şeklinde mitolojide yer almaktadır. Kara Umay, ölüm meleği işlevine sahiptir. Hakaslarda Kara Umay'ın, kendini çocuk ölümleri ile belli ettiğine inanılmaktadır. Kara Umay, ölen çocuğun ruhunun "kara" kısmı olarak kabul edilir. Eğer bir ailede durmadan doğan çocuklar ölüyorsa şaman tarafından ayin yapılmalıdır. Şaman Ak Umay'ı çekebilirse o ailede doğacak olan çocuklar güvende olmuş olur. Kara Umay'ı kandırmak bir kukla yapıp onu beşiğin içine koyarlar ve kaos durumundan çıkar çıkmaz da o kuklayı dışarı atarlar (Sagalayev, 2017, s. 77). Kötü ruhları kandırmak günümüzde hala devam eden bir uygulamadır. Durmuş, Satılmış, Duran, Durak

gibi isimlerin çocuklara koyulması ile her ne kadar asıl bağlamından uzaklaşmış olsa da gelenek devam ettirilmektedir.

Umay için en iyi kurban kahkahadır. Bu durum, bütün Türk coğrafyalarında geçerli bir inanıştır. Hakaslar, plasenta gömme törenlerinde Umay' çocuklarını koruması için dualar ederler ve ardından kadınlar ve erkekler hep birlikte tören yemeği yerler. Bütün bu tören boyunca herkes gülümsemek veya kahkaha atmak zorundadır. Yakutlarda toplanan kadınlar, beyaz at kılı ile süslenmiş kaşıklar ile birbirlerini ıslatırlar ve erimiş yağı yüzlerine sürerek kontrolsüzce gülerler. Bazılarının bayılana kadar güldükleri aktarılmaktadır. Bunun nedeni, Ayıısı'tın en gayretli gülen kişiye çocuk vereceği inancıdır (Sagalayev, 2017, s. 73). Bu ritüellerde kahkaha mutluluğu sembol etmektedir. Kadınların birbirlerini su ile ıslatması kutsal Süt Gölü'nü veya spermi temsil ediyor olabilir. Yağın, Türklerde özellikle ocak ve ateş iyisi başta olmak üzere iyelere sunulan saçı oluşu onu önemli kılmaktadır. Kadınların yüzlerine yağ sürmesi, kendilerini Umay'a adadıklarını/ sundukları anlamı taşıyabilir.

2.15. YOL İYESİ

Türk mitolojisinde yol, bir yerden başka bir yere gitmeyi sağlayan fiziksel bir güzergah olmasının yanında bazı inanışların da merkezi konumundadır. Aslında yol, eşik gibidir. Kişinin evinden, memleketinden çıkıp bilinmezliğe doğru olan yolculuğunun büyük bir kısmını oluşturulan yollar, tekin değildir. Evinin ve "yer-su"yun koruması altında olmayan kişi, yollarda kötü ruhların açık hedefi haline gelmektedir. Bu nedenden ötürü Türk mitolojisinde yol korku, endişe, hüznün duyguları ile bağdaşmıştır (Ergun, 2019, s. 165). Bu olumsuz duygular ve belirsizlik, yol ve yolcunun korunması gerektiği inancını doğurmuş ve böylelikle yol iyeleri doğmuştur.

Türklerde yol kavramı, ruhun ölümden sonra öteki dünyaya gitmek için çıktığı ve ruhun karşılaştığı engeller ve ona yardımcı olan ruhların bulunduğu bir yolculuk olarak mitolojik anlatılarda karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın yolculuğu bağlamında mitolojik hikâyelerde kahramanların belirli bir görevi yerine getirmek için çıktıkları yolculuklar sırasında kahramanlar, çeşitli sınavlardan geçer ve

bilgelik, cesaret gibi erdemleri kazanırlar. Bu süreç, kahramanın ruhsal ve ahlaki gelişimini temsil eder. Yol kavramı aynı zamanda toplumsal ve ahlaki düzeni de temsil eder. "Yoldan çıkmak" yanlış ve ahlak dışı davranışları ifade ederken, "yola dönmek" doğru ve erdemli yaşamı simgeler. İşlerin "yolunda gitmesi" hayatın istenilen şekilde devam ettiğine, "bütün yolların kapalı olması" hayatın kötü gittiği anlamındadır. "Gidişin olsun, dönüşün olmasın", "Gidecek yolun olsun, geriye dönecek yolun olmasın" şeklindeki kargışlar da Türk kültüründe bulunmaktadır (Ergun, 2019, s. 165). Bu kargışlardan anlaşıldığı üzere, yola çıkıp da geri dönememek Türkler için oldukça büyük bir korkuydu. Güvenli vatanlarını terk edip bilinmezliğe doğru yolculuğa çıkmak, kendilerini tanıyan ve koruyan yer su ruhlarının himayesinden ayrılıp, onu tanımayan yer su ruhlarının koruduğu bölgelere gitmek korkutucu bir durumdu. Bütün bu yolculuk sırasında korunmak ve güvende olduğunu hissetmek için belirli inançlar ortaya çıkmıştır ve yol iyeleri bunların başında gelmektedir.

Yol iyeleri ile ilgili en eski kayıt dokuzuncu yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Irk Bitig'dir (Ergun, 2019, s. 166). Ala Atlı Yol Tengri ile Karı (Yaşlı) Yol Tengri ile ilgili rüya tabirleri bulunmaktadır. Ala Atlı Yol Tengri, "Alaca atlı yol tanrısıyım. Sabah akşam atımla giderim. Bu yol tanrısı güler yüzlü iki insana rastlamış. Yol Tanrısı 'Korkmayın, size kut vereceğim, öyle bilin: Bu fal iyidir'" (Tekin, 1993, s. 9) ifadesinde görüldüğü üzere yol iyelerinin kut verdikleri (Ergun, 2019, s. 166) ve atları ile seyahat ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda yol iyesinin insan dilini anladığı ve insanlarla konuşabildiği de görülmektedir.

Karı (Yaşlı) Yol Tengrisi ise "Yaşlı yol tanrısıyım. Senin kırıklarını onarırım, çıkıklarını yerine oturturum. Nitekim ülkeyi de düzene sokmuşum. Hayırlısı olsun, der" (Tekin, 1993, s. 21) ifadesinde görüldüğü gibi kırık ve çıkıkları onarma, ülkeyi düzene sokma gibi özelliklere sahip olduğu görülür (Ergun, 2019, s. 166). Yolculukların geçmişte at sırtında veya yayan yapıldığı göz önüne alınırsa, yollarda yaralanmaların olması da oldukça muhtemeldir. Özellikle kırık veya çıkık gibi sorunlar, kişilerin günlerce hareket edememesine veya kısıtlı hareket etmesine neden oldukları için yolcuların oldukça korktuğu yaralanmalar olarak kabul edilebilir; bu durum da yol iyesinde kırık ve çıkıkları onarma gücünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Geleneksel dünya görüşüne göre kavşak ve yol ayrımları sınırlardır. Orta dünya ile diğer dünyaları birbirine bağlayan bu hatlar Erlik ile Ülgen'in iletişime geçtikleri yerler olarak da bilinir. Alt dünya ile Üst dünyanın birbirine bağlandığı bu yollarda Ülgen ve Erlik'in aracısı olarak bilinen Kagır Han yaşamaktadır. Kagır Han'ın yaşadığı bu yol ayrımlarında insanların kaderi belirlenir ve her türlü mahkeme kurulur, insanın cezası belirlenir (Lvova vd. 2013, s. 94-85). Mireli Seyidov' a göre Uğur, eski bir yol iyesisidir ve başlıca fonksiyonu yol ve yer hakimi olmasıdır (Bayat, 2021, s. 142). Uğur, şans ve bereket anlamındadır. Anadolu'da halen kullanılmakta olan "uğurlar olsun, uğurlar ola" sözleri giden kişinin gittiği yolda korunmasını ve iyiliklerle karşılaşmasını temenni etmektir (Ergun, 2019, s. 168). Bu alkışlar ile yola çıkan kişi için yol iyisinin koruması istenmiş olur.

Yol iyelerine adak olarak, Türk dünyasında oboo/ obo/ ovoo/ ovaa adı verilen küme halinde taş topluluklarında saçılar sunulmaktadır (Ergun, 2019, s. 169). İyelere duyulan saygının maddi bir kanıtı olan oboolar, geleneksel Türk inanç sisteminin önemli kavramlarından biridir. Oboolara genellikle yol kenarlarında ve geçitlerde rastlanılır. Türk kültüründe yol ve geçitlerin birer sınır olduğu kabul edilmektedir. Bu sınırlardan zarar görmeden geçebilmek, iyelerin koruması altına girmekle mümkündür. Bu korumaya erişebilmek de oboolar etrafında belirli ritüeller yapılmasına bağlıdır:

"Moğolistan'da ve Sibirya'da geleneksel inanç sistemine mensup kişiler ya da Budistler seyahat ederken, bir obooya rastladıklarında daha güvenli bir yolculuk için dururlar ve sonra da en az üç kez saat yönünde daire çizerek oboonun etrafında dönerler. Eğer araçla seyahat ediyorlarsa ve zamanları kısıtlıysa yine saat yönünde hareket ederek, korna çalarak obooyu selamlayarak geçerler. Genellikle, kayalardan yapılan bu yığınların etrafına daha sonraları kazıklardan bir çeşit çit eklendiği de olmuştur. Buralara saçı olarak para, süt ya da votka gibi oboonun iyesi olan ruhun hoşlanabileceği şeyler hediye olarak sunulur" (Mert, 2018, s. 6).

Oboolar, bir iyeyi temsil etmektense, yapıldığı bölgedeki iyeye sunular sunmak için yapılan kutsal yapılardır. Yolcu tarafından obooya konulan bir taş parçası bile yol iyesi için bir adak niteliğinde olup, yolcuyu belalardan ve kazalardan korumaktadır (Ergun, 2019, s. 169). Bugün hâlâ varlıklarını sürdüren

oboo/ovoolar yol iyesi inancının birer kalıntılarıdır. Yola çıkacak insanlar bu ufak taş tepeciklerine birer taş koyarak yolculuğun iyi geçmesi için dua ederler (Kalafat, Abdurrezzak, 2020, s. 107).

Yol iyesi, farklı Türk topluluklarında farklı isimlerle anılırlar. Teleütlerde dişi olduğuna inanılan Yer Yol Payana, ağzı demir bir kapakla örtülü olan “yer yolu”nun koruyucusudur. Payanalar genellikle insanlara karşı iyi olmalarına rağmen bazen onlara hastalık ve ölüm verebilirler. Saha olongholarında yol iyeleri olarak Suol İççite veya Aartık İççite karşımıza çıkmaktadır. Bazen bu iyeler aileler şeklini alarak Bohol Toyon ve Buomça Toyon isimlerini almışlardır. Saha Sire'nin kuzey kesimlerinde yol iyeleri için yapılan uygulamalar daha yoğun bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Yolcular, belirli ağaçlara ve oboolara sunular sunup, yolculuğun iyi geçmesini temenni etmektedir (Dilek, akt. Ergun, 2019, s. 171).

Bu iyeler dışında Saha olongholarında Hara Külük Haan Ösö Uot Holuonay, Aan Irby, Cesin Turaagay, Sogotoy Harahtaah Sogurug Kısa Suordaah Kuohtuya Oburgu adındaki yol iyelerine de rastlanılmaktadır. Bu iyeler bazen korudukları yolun adıyla anılırlar. Genel olarak görevleri yolu, yolcuyu ve dünyalar arasındaki mistik yolları ve geçitleri korumaktır. Altay destanlarında Erlik'in yolunu bekleyen üç yol iyesi vardır. bunlardan ilki Yetmiş Yedi Parçalı Yer Gibi Kara Kütük'tür. Bu iye, bir fırtına oluşturarak orta dünyadan gelenlerin Erlik'in dünyasına geçmesine engel olur. Diğer yol iyesi ise Kumu Taşı Parlayan Akıp Giden Kara Kuyu Suyu'dur. Kaygan çamurlu bir bataklığa dönüşerek Orta dünya kahramanlarının Alt dünyaya geçmesine engel olmaya çalışır. Erlik'in yolunun son iyesi ise Kıyısı Olmayan Suyun Üzerinde Kıldan Yapılan Köprü'dür. Bu iye kötülük yapmak istediğinde kıl gibi ince bir köprü olur ve kahramanın geçmesine izin vermezken iyilik yapmak istediğinde geniş bir köprü haline gelerek geçişlere izin vermiş (Ergun, 2019, s. 172-173).

Orta dünyanın yol iyeleri, bilinmezliğe doğru yol alan insanları kendisine saçı saçtıkları zaman koruma eğilimindedir. Koruduğu yollara saygı göstermeyen ve kendisine saçı saçmayan insanları cezalandırırlar. Erlik'in yolunun iyeleri ise daha ziyade kötülerdir, nadir olarak iyilik yaparlar. Erlik'in yolunun son iyesi olan Kıyısı Olmayan Suyun Üzerinde Kıldan Yapılan Köprü, Anadolu Türklerinin

kültürel ve dini belleklerinde bulunan, “Kıldan ince, kılıçtan keskin” şeklinde tasvir edilen Sırat Köprüsü’nü çağrıştırmaktadır. Halk arasında günahkar insanları ahirette üzerinden geçirmeyen, ameli iyi olan insanlar geçerken de genişleyen bir köprü olarak tasavvur edilen bu köprünün Türk mitolojisine dayanıyor olması muhtemel gözükmeyle birlikte tartışmaya ve araştırılmaya açık bir konudur.

2.16. GEÇİT İYESİ

Geçit deyince akla ilk önce dağ geçitleri gelmektedir (Ergun, 2019, 136). Türk mitolojisi ve halk inançlarında dağ geçitleri önemli bir yere sahiptir. Dağ geçitleri, hem fiziksel hem de ruhsal anlamda önemli geçiş noktaları olarak kabul edilir. Bu geçitler, sadece yer değiştirme anlamında değil, aynı zamanda farklı dünyalar arasındaki sınırlar olarak da algılanır. Bu çıkarımlar ışığında yollar ve geçitlerin birbirleri ile bağlantılı ve hemen hemen aynı özelliklere sahip oldukları söylenebilir. Bilinmez dünyalara giden insanlar, tehlikeli geçitlerden geçerken doğa üstü bir varlığın korumasına ihtiyaç duymuşlar ve bu ihtiyaç temelinde de geçit iyeleri ortaya çıkmıştır.

Geleneksel Türk kültüründe yol ve geçit iyeleri hayatın her alanında oldukça önemli sayılan iyelerdendir. Belirsizlik ve belirsizlikle gelen korku nedeniyle ortaya çıkan “ya gelinir, ya gelinmez”, “kaderde dönmek de var dönememek de” gibi söylemler (Ergun, 2019, s. 137) Türklerde yolculuğa çıkma eyleminin ne denli önemli olduğunu ve kutsal bazı ritüeller yapılmasının elzem olduğunu aktaran söylemlerdir.

Geçit iyesi, fiziksel veya metafiziksel geçitlerin, yolların ve sınırların koruyucusu olarak bilinir. Geçitler, sadece fiziksel geçiş yolları değil, aynı zamanda iki farklı dünya (örneğin yaşam dünyası ile ölüm dünyası) arasındaki sınırlar olarak da algılanabilir. Şamanlar, Alt ve Üst dünya ile temasa geçerken çeşitli geçit araçları kullanırlar. Bu geçit araçlarının başında mağaralar gelmektedir. Bu üç âlemi birbirine bağlayan dağlarda yer alan mağaralar, diğer âlemlere açılan bir kapı, geçit vazifesi görürler (Eliade, 1999, s. 34). Şamanların âlemler arası yolculuklarının yanı sıra akla “eşik iyeleri” ve onların işlevleri de gelmektedir. Bir halden başka bir hale geçme evresinde insanların içinde buldukları kaygılı ruh

hali, kötü ruhlara karşı adeta bir mıknaş görevi görmektedir. Bu durumda da kişi belirli ritüeller ve kurbanlarla iyelerin yardımını ister.

Geçit iyelerine adak olarak, tıpkı yol iyesinde olduğu gibi oboolar oluşturulmaktadır. Oboo kelimesi Moğolca kökenli olup, Altay Türkçesinde “Yığın ve dağ ruhuna adanan taş yığını”, Kırgız Türkçesinde “gök, gök kubbe, sema, yüksek kaya ve göç edenler tarafından dağ geçidine yığılan taş kümesi; oboo taş haliylese taş yığını; oboco haliyle de tepecik, tümsek” anlamlarında kullanıldığı görülür (Eroğlu, 2020, s. 48). Kırgız Türkçesindeki anlamında “göç edenler” kavramı dikkat çekicidir ve bilinmezliğe çıkılan yolculuğun ne kadar korkutucu olduğu hipotezini destekler niteliktedir. Aynı zamanda dağ, geçit ve yol unsurlarının da geleneksel Türk dünya görüşünde ayrılmaz unsurlar oldukları görülmektedir.

Altaylılar, yola çıkarken Altay iyesiyle vedalaşır, kutsal ağaçlara çalama bağlar, obooların etrafında döner ve onlara taş bırakıp süt gibi saçılar saçarlar. Yol boyunca da karşılaştıkları her iyeye saçı saçmayı ihmal etmezler (Güner Dilek, akt. Ergun, 2019, s. 138).

Geleneksel dünya görüşünde yol ayrımları, kavşaklar, yol kenarlarındaki veya ayrımlarında ulu ağaç veya kayalar, deforme olmuş farklı şekillere bürünmüş ağaç veya kayalar, eski mezarlar vs. iyelerin mekânları olarak kabul edilir ve buralarda dualar edilir, saçılar saçılır. Geçit iyelerinin göze hayvan, nesne veya insan gibi pek çok formda görüldüğüne dair anlatılar bulunmaktadır. Türk İslam inancında, geçit iyeleri daha çok evliya, eren ve şehitlere dönüşmüştür (Ergun, 2019, s. 138) ancak işlev bakımından (yolculuk sırasında koruma, hastalıklar karşısında sağaltım gibi) geçit iyelerinden hiçbir farkları yoktur.

Dağ geçitlerinden geçerken sessiz olunması gerektiği Türk dünyasında oldukça yaygın bir inançtır. Sessiz olunarak iyelere saygı duyulduğu düşünülür (Dilek, akt. Ergun, 2019, s. 143). Dağ geçitleri gibi bölgeler yabani hayvanların da yaşam alanlarıdır, insanlar açısından sessiz olmak yabani hayvanlardan da korunmayı sağlar. Aynı şekilde karlı dağ geçitlerinde de sessizlik içinde geçilmesi gerekir. Bunun nedeni olarak da çığ düşmesi gibi afetler verilebilir (Yolcu, akt. Ergun, 2019, s. 143). Doğa ile olan derin bağ, insanların doğayı anlamalarını, ona

saygı göstermelerini ve onunla uyum içinde yaşamalarını sağlamıştır. İnsan, tabiat ile ne kadar iç içe yaşarsa geleneksel inançlar o denli canlılığını korumaktadır.

2.17. AŞIT İYESİ

TDK Güncel Sözlük'te "Dağ ve tepelerin üzerinden arka kısma aşılacak yer. Kuytu yer" (TDK Sözlük, erişim: 03.04.2024) şeklinde açıklanan aşit kelimesi, Ergun'a göre mitolojik bellekteki anlamı yansıtmamaktadır. Mitolojik bellekte aşit, Tanrı mekânına giden yoldaki son zorluktur; onun arkası huzur, bereket, güven ve barıştır (2019, s. 222). Aşit kelimesinin sözlük anlamı ile mitolojik bellekteki anlamı aslında birbirleri ile bağlantılıdır. Aşit, mitolojik bellekte adeta bir metafor görevi görmektedir. Çünkü dağların en üst noktasına çıkmak her zaman zorludur, son bir yokuşu da aştıktan sonra artık dağdan inme yolculuğu başlar, bu iniş yolculuğu da elbette tırmanmaya nazaran oldukça kolaydır. Mitolojik bellekte de yol boyunca bütün zorluklara katlanan kahramanın son bir güçlüğü de geçmesi ile kurtuluşa ermesi aşıtın gerçek anlamı ile bağdaşır niteliktedir.

Aşit, toplumsal bellekte kutsaldır. Ona karşı yapılması ve uyulması zorunlu bazı uygulamalar/ yasaklar vardır. Tıpkı yol, geçit ve diğer tüm iyelerde olduğu gibi bu uygulamalar yapılmaz ve yasaklara uyulmazsa kişiyi belalar ve cezalar beklemektedir (Ergun, 2019, s. 222).

Türklerin geleneksel dünya görüşünde her nesnenin ve mekânın bir iyesi olduğu gibi aşitler da iyelidir. Bu iyelerin, kutsal dağların zirvelerine yakın olan aşitlerde bulduklarına inanılmaktadır. Ergun'a göre aşit iyesi yol ve dağ iyeleri içinde değerlendirilmektense müstakil bir şekilde değerlendirilmelidir çünkü halk edebiyatı ürünlerinde yol ve dağ iyeleri ile bir iç içe geçmişlik görülse de toplumsal hafızada bu geçirgenlik görülmez (Ergun, 2019, s. 223). Aşit iyeleri yol ve dağ iyeleri kapsamında değerlendirilebileceği gibi geçit iyeleri kısmında da değerlendirilebilir. Çünkü hem dağ hem de yol iyeleri dağ iyeleri ile de bağlantılıdır.

Mitolojik anlamda aşitlerin özellikle kutsal dağlarda buldukları görülmektedir. Aşit iyelerinin dilini destanlardaki kutsal bahadırlar bilmektedir. Bu bahadırlar aşit iyelerine alkışlar söyler ve saçılar saçarlar; böylece iyelerin gönüllerini hoş tutmuş olurlar. Bu iyeler de tıpkı diğer iyeler gibi kut, bereket ve düzeni sağlama vazifelerine sahiptir (Ergun, 2019, s. 224, 225).

Pek çok dağın zirvesinde bir evliya mezarı yani yatır bulunur (Boratav, 2016, s. 59). Ergun'a göre bu mezarlar zamanla kişileşmiş ve ata ruhları tarafından sahiplenilmiş, aşit iyesi fonksiyonunu üstlenmişlerdir (2019, s. 227).

Aşit iyeleri dağ, yol ve geçit iyeleri ile aynı fonksiyonlara sahipken, fark şeklinde ele alınabilecek olan tek özellik konum gibi görünmektedir. Yol iyeleri kavşaklar, yollar, ayrımlar gibi bölgelerde bulunurken dağ iyelerinin etki alanları daha geniştir. Aşitler ise bir iyesi olan kutsal bir dağın zirvesine en yakın noktadaki "geçit" olarak ele alınabilir.

2.18. GÖMÜ (DEFİNE) İYESİ

Savaşlarda, kıtlıklarda veya diğer nedenlerden ötürü bir yerden başka bir yere gitmek, göçmek zorunda kalan insanların yer altına, kuyulara, mezarlara veya mağaralara gömdüğü değerli eşyalara gömü denir. Sulak alanlara yakın, ulu ağaç altları (ağaçlar işaret olarak daha sonra define üzerine de dikilebilir), ulu kaya altları, değirmenler, pınar ve çeşmeler, kuyular (kuyu içine ayrı bir bölme yapılabilir), kavşaklar, eski yapılar, höyükler, köprü ayakları vs. gibi bölgeler, muhtemel define alanları olarak kabul edilir (Yolcu, Karakaya, 2017, s. 119).

Bu definelerin yerlerini gösteren bazı ipuçları ve haritalar bulunmaktadır. Mesela yağmur yağdıktan sonra topraktan bir ışık çıkıyorsa, ışığın çıktığı yerde define var demektir. "Para, parayı çeker" mantığı ile defineciler ceplerinden bir bozuk parayı attıklarında bozuk paranın yere düştüğü noktada define olduğuna inanılır ve orası kazılır. İnsanlar bir definenin yerini rüyalarında da görebilirler. Eğer kişi üç kere arka arkaya aynı rüyayı görürse, gördüğü yerde define var demektir (Şenesen, 2016, s. 288-289).

Türklerde rüya motifi destanlarda, efsanelerde oldukça fazla görülen bir motiftir. İnsanın uyuduktan sonra ruhunun bedeninden ayrıldığı ve bulunduğu alem de dahil olmak üzere farklı alemlere gidip geldiği ve insan gözünün göremeyeceği varlıklarla iletişim kurduğuna inanılır. Defineleri doğaüstü varlıkların koruduğuna inanıldığı için potansiyel define bölgesini insanların rüyalarında görmeleri bu şekilde açıklanabilir. İslamiyet ile birlikte kalbi temiz insanların Allah tarafından mükafatlandırılması inancı kabul görmeye başlanmış ve rüyaların da yine doğaüstü bir güç olan Allah tarafından gönderildiği ve kutsal oldukları kabul edilmiştir.

Definelerin onları bırakan kişiler tarafından atanan ya da kendi kendilerine defineleri korumaya başlayan iyeleri bulunmaktadır (Ergun, 2019, s. 233).

Defineleri bulmak için kullanılan ipuçları arasında civcivleri ile birlikte yürüyen tavuk, yılan, çeşitli ayak figürleri, balta, çekiç, makas, baston, uçları kapalı haç, akrep, çoban ve koyunlar, domuz ve yavruları, doğan ve şahin, gibi hayvan ve nesnelere bulunur (Yolcu, Karakaya, 2017, s. 120- 121). Bu nesnelere ve hayvanların durumları ve konumlarına bakarak çeşitli ölçümler yapılır ve definenin olabileceği yer tahmin edilir, bulunan yer de kazılar başlar.

Çeşitli ayak figürleri defineyi koruyan doğaüstü güçleri, yani iyeleri temsil eder. Define arayan kişiler, muhtemel define yerine kül döküp sabah geldiklerinde külün üzerindeki izlere bakarlar. Eğer kül üzerinde keçi veya koyun gibi bir hayvanın ayak izi varsa o hayvanın kanı akıtılır ve kazılara başlanır. Ancak eğer külün üzerinde bir çocuk ayak izi çıkarsa kazı başlamadan sonlandırılır ve oraya bir daha gidilmez. Çünkü iye, bir insanı kurban olarak talep etmektedir (Şenesen, 2016, 290).

Ateş ve ağaç, dolaylı olarak da kül; Türkler için önemli kùltlerdir. Öyle ki Türk halk inançları arasında küllerin ayak altına dökülmemesi gerektiği, dökülürken kuytu köşelerin seçilmesi ve "besmele" ile dökülmesi tavsiye edilmektedir. Ateş arındırıcı oluşu ile bilinirken kül de define arayışında bu inancın bir uzantısı konumundadır. Kül dökülerek define bulunan yerin arındırılması ve oradaki iyeden izin istenildiği görülmektedir. İyenin gönlünü hoş tutmak için istediği

hayvan kurban edilirken, insan ayak izinin çıkması iyenin bir insan kurban edilmesini istediğini ve oldukça tehlikeli olduğunu göstermektedir.

Definelerin genellikle kötü ruhlara yani cinlere emanet edildiği görülmekle birlikte oldukça nadir olsa da iyi ruhlara yani meleklerle de emanet edildiği görülmektedir (Şenesen, 2016, s. 286- 287). Toplumun oldukça büyük kesimi definelerden ve onları koruyan cinlerde, efsunlardan ve tılsımlardan korkmakta ve adlarını bile söylememektedir. Ancak zengin olma düşüncesi bu korkunun üstesinden gelmiş ve bu defineleri koruyan ruhların (özellikle de kötü ruh olarak kabul edilen cinlerin) çeşitli şekillerde bertaraf edilmesini sağlayan bazı ritüeller oluşturulmuştur. Cinci hoca, çeşitli dualar, çeşitli hayvan kurbanları ile bu ritüellerden bazılarıdır.

Eski Türk inançlarının bel kemiği sayılabilecek olan iye inancının, İslamiyet'in kabulü ile cinlere ve perilere evrimleştiği ancak işlev açısından cinlerin toplum içinde hep kötü kabul edilmesinin dışında pek de bir farkları olmadığı görülmektedir.

2.19. ISSIZ YERLERİN İYESİ

“Kimse bulunmayan veya az kimse bulunan; yaban”, “Kimsesi bulunmayan, yalnız” anlamlarına gelen (TDK Sözlük, erişim: 05.04.2024) ıssız kelimesi, geleneksel Türk inancında “iyesi olmayan” anlamında” anlamında da kullanılmaktadır.

İyesiz olan yerler, alt dünya ruhları tarafından sahiplenilir (Ergun, 2019, s. 239). İnsanların yaşadığı orta dünyada her mekân ve nesnenin bir sahip tarafından korunduğu bilinmektedir. Bu sahiplere iye denir ve insanlar onlara saygı gösterdiği müddetçe onlara zarar vermez. Ancak alt dünya iyelerinin asıl amaçları insanlara zarar vermek ve onların ruhlarını kaçırmaktır.

Destanlarda ve hikâyelerde ev sahibinin evinden ayrılması veya at kazığını atsız bırakması gibi durumlarda ıssız kalan bu yerler kötü ruhları ve kötü amaçlı insanları kendine çeker. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy adlı Dede Korkut hikayesinde de görüldüğü gibi (Ergun, 2019, s. 238), avlanmak için evini

terk eden Salur Kazan'ın evi ve obası Şöklü Melik'in askerleri tarafından yağmalanmış ve oğlu Uruz'u esir almışlardır.

Kötü ruhlar genellikle Alt dünyaya geçit olarak kabul edilen mağaralar ve su kenarları gibi "ıssız" yerlerde bulunurlar. Bu ruhları korkutmak veya kutsalı lekelemek, insanların başına bela olarak dönmektedir. Buna örnek olarak Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy örnek verilebilir (Ergun, 2019, s. 238):

"...Aruz'un bir çobanı vardı. Adına Konur Koca Sarı Çoban derlerdi... Uzun pınar demekle ünlü bir pınar vardı. O pınara periler konmuşlardı. Birden koyun ürktü. Çoban erkeçe kızdı, ileri yürüdü. Gördü ki periler kanat kanada bağlamışlar, uçarlar. Çoban kepeneğini üzerine attı, peri kızının birini tuttu. Tamah edip onunla çiftleşti... Peri kızı kanat vurup gitti: 'Çoban, yıl tamam olunca bende emanetin var, gel al' dedi. 'Oğuzun başına ölüm getirdin' dedi... zamanla Oğuz yine bu pınara geldi. Yine koyun ürktü. Çoban ileri yürüdü, gördü ki bir yığınak yatıyor, yaldır yaldır yaldırıyor. Peri kızı geldi: 'Çoban emanetin al. Ama Oğuzun başına ölüm getirdin' dedi. Çoban bu yığınağı görünce ibret aldı, geri döndü, sapan taşına tuttu. Vurdukça büyüdü. Çoban yığınağı bıraktı, kaçtı... Meğer o sırada Bayındır Han, beyleriyle atlanıp gezmeye çıkmışlardı. Bu pınarın üzerine geldiler. Gördüler ki bir ibret nesne yatıyor, başı götü belli değil... Bu yığınak yarıldı ve içinden bir oğlan çıktı. Gövdesi adam, tepesinde bir gözü var..." (Gökyay, 2016, s. 186, 187).

Ergun'a göre Tepegöz'ün doğumu yaratılışın bir ritim bozukluğudur. Türk mitolojisinde sarı, alacak, boz, kara gibi renkler Alt dünya sembolleridir ve Konur Koca Sarı Çoban isminde açıkça görülmektedir (Ergun, 2019, s. 239).

İslamiyet'in kabulü ile ıssız yerlerdeki ruhlar "cin" kavramı ile karşılanmıştır. Cin kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiştir. Arapçaya da Latince "genius" kelimesinden alınmıştır. Latince "İnsanları, hayvanları koruyan, onların kaderini yöneten ruh" ya da "tanrımsı varlık" anlamındadır (Boratav, 2016, s. 87)

Cinler, insanlarla aynı yerlerde fakat farklı bir boyutta yaşar. Onları kızdıran veya onlara zarar verenleri cezalandırırlar veya öldürürler. Kaynar su, sıcak kül gibi şeyler dökülürken besmele çekilmeli ya da "destur" demek gerekir. Bu gibi sıcak maddelerin cinleri yaralayabildiği düşünülmektedir. Aynı şekilde yılan, oğlak, kara kedi, keçi, teke, köpek, tavşan, tilki, sincap, civciv, tavuk, horoz, eşek

(Çobanoğlu, 2021, s. 93) donlarına çokça girdikleri için de bu hayvanlara zarar vermemek gerekir.

Tekin olmayan yerler şeklinde değerlendirilebilecek çeşmeler, ahırlar, viraneler, su kıyıları, saçak altları, çöplükler, orman kenarları gibi bölgelere insanların ellerinden geldiğince gitmemeleri tavsiye edilmektedir (Boratav, 2016, s. 88). Cinlerin özellikle geceleri daha aktif olduklarına ve bu yüzden özellikle geceleri bu gibi yerlerde dikkatli olmak gerekmektedir.

Bu gibi bölgeler geleneksel dünya görüşünde de kutsal sayılmakta olup, dünyaları birbirine bağlayan geçitler görevi gördüklerinden Alt dünya iyelerine rastlama ihtimalinin olduğu bölgelerdir.

Cin Suresi'nde cinlerin eskiden göğü dinlemek için yokladıkları, fakat artık kim orada dinlemek için oturmak isterse alev huzmeleriyle doldurulmuş sert bekçilerle gözlendikleri belirtilmektedir. Ergun'a göre "Alev huzmeleriyle doldurulmuş sert bekçiler" ifadesi Türk geleneksel dünya görüşündeki göğün bekçileriyle uymaktadır. Aynı şekilde cinlerin göğe çıkmaya çalışmaları da Türk mitolojisi ile uyumaktadır. Hayat Ağacı'nı kullanarak göğe çıkmak isteyen kötü ruhları Tanrı "şimşek" ile öldürmektedir. Bu da alev bekçileri ifadesine benzemektedir (Ergun, 2019: 35, 241) .

İssiz yer ve onları sahiplenen kötü ruh inancı Türklerin mitolojik belleklerinde oldukça güçlü bir yer tutmaktadır. Başka dinlere geçtiklerinde bile var olan bilgiyi yeni bilgilerle sentezlemişler ve ortaya kökleri mitolojiye dayanan ve dinle de desteklenen yeni ritüeller ve inançlar ortaya çıkmıştır.

2.20. ALKARISI/ ALBASTI

Korku, insanlığın en temel ve ilkel duygularından biridir. İnsanlar, yıllar boyunca korku sayesinde tehlikelerden uzak kalmaya çalışmış ve soyunu devam ettirebilmiştir. İlkel insanların korkuları, kalıtım sayesinde sonraki kuşaklara oluşmuş ve evrensel korku yargıları ortaya çıkmıştır. Korku biyolojik olduğu kadar kültürel bir yöne de sahiptir ve sonradan öğrenilebilir (Eren, akt. Demren, 2018,

s. 4). Yani korku evrensel özelliklere sahiptir ancak milli bellekten de beslenmektedir.

Alkarısı inancı, geçmişte doğum sırasındaki bebek ve anne ölümlerinin, bilimsel bir açıklamasının bulunmadığı ya da bu açıklamalara ulaşamadığı dönemlerde oldukça üzücü ve korkutucu bazı doğum sonrası sendromu semptomlarının mitoloji ile anlatılmaya çalışılmasından ortaya çıkmış bir inançtır. Anadolu Türk inançlarına göre doğum sırasında çok kaybeden kadınlar halüsinasyonlar görmeye başlar ve bu halüsinasyonlar kadınların en çok korktuğu şeylerin suretleri veya seslerinden ibarettir (Beydili, 2004, S. 32).

Türklerin inanışlarına göre alkarısı kayalık dağlarda, çay kenarlarında, ıssız yerlerde ve ahırlarda yaşayan peri kızı gibi bir varlıktır. “Al”, “Albastı”, “Alkarısı”, “Alkızı”, “Albas”, “Albız”, “Almıs”, “Almas”, “Hal Anası” gibi farklı isimlerle de anılan alkarısı (Demren, 2018, s. 2), insan ve hayvan karışımı bir görünümde ve uzun parmaklı, uzun tırnaklı, yağlı vücutlu, göğüsleri çok büyük, çirkin bir varlıktır. Kadın şeklinde tasvir edilmekte ve al renkte bir gömlek giyen (Örnek, 2016, s. 201), sarışın, uzun boylu, dağınık saçlı, el ve ayakları küçük, bazen zenci suratlı, tepesinde gözü olan bir yaratıktır (Acıpayamlı, akt. Çobanoğlu, 2021, s. 134). Lohusa kadınlara ve bebeklerine saldıran bu varlığın annenin ya da bebeğin ciğerini çalarak onları öldürdüğüne (bazen de hasta ettiğine) inanılır. Çaldığı ciğerler ile kendini ve çocuklarını besler (Çobanoğlu, 2021, s. 134). Türk kültüründe karaciğere oldukça önem verilmektedir. Karaciğer, Altaylıların geleneksel dünya görüşüne göre Ülgen ile alakalıdır ve hayati bir öneme sahiptir. Aynı zamanda doğum yapma ile de ilgisi olduğuna inanılan bir organdır (Ergun, 2019, s. 70). Bütün bu özellikler ile alkarısı, Umay’ın zıttı konumundadır. Bebekleri koruyan, bereketin ve iyiliğin simgesi olan Umay ile, Umay’ın hipostazı olan Kara Umay ve alkarısı bebeklere ve annelere kötülük yapan ruhlardır.

Albastı’nın üç farklı hipostazı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan “Kara Albastı” oldukça ağırbaşlı ve korkutucudur. İkinci hipostaz “Kırmızı Albastı”, insanlığın anası olarak bilinir ve Çin vesikalarında “kırmızı kadın” olarak adlandırılır. Üçüncü ve son hipostaz ise “Sarı Albastı”dır ve sarışın bir kadın sureti başta olmak üzere keçi, kedi, tilki gibi hayvan donlarına da girebilir. Kara Albastı’ya göre daha az

zararlı olan bu ruh hoppa ve şarlatandır. Doğum yapan kadının ve çocuğunun ciğerini söküp suya atar, ciğerin sökülmesi hastalık demektir; eğer sökülen ciğer hoca veya şaman tarafından bulunamazsa da ölüm getirir. Hoca veya şaman albastıyı yakalar ve: “*Ey al bastı, zalim/ Koy ciğerini yerine/ Zavallının canın iade et/ Sözümü tutmazsan/ Bana hürmet etmezsen/ Gözlerini çıkarırım*” şeklinde Sarı Albastı’yı korkuturlar (İnan ve Ögel, akt. Şimşek 2017, s. 100, 101). Alkarısı insanlara görünen, onları anlayan ve erkeklerden korkan bir ruhtur. Hocanın olağanüstü bir varlığı tehdit edebiliyor olması, onun erkeklerden korktuğunu gösterir nitelikteki bir örnektir.

Lohusa kadınları alkarısından korumanın bazı yolları olduğuna inanılır. Lohusanın başucuna Kur’an- Kerim, süpürge koymak, lohusaya kırmızı başörtüsü veya şal taktirmek, yalnız bırakmamak ve odasında mutlaka bir demir bulundurmak ile alkarısının yaklaşılamayacağı düşünülür (Çobanoğlu, 2021, s. 134). Alkarısını yakalamak sureti ile albasması ocağı olan insanlardan da lohusalık durumunda yardım istenebilir. Çeşitli muskalar ya da sadece ocaktaki bir erkeğin eşyasının lohusaya verilmesi ile alkarısından korunabilir. Halk arasındaki anlatılara göre alkarısını yakalamak ve çalıştırmak mümkündür:

"Al Karısını, en çok sevdiği şeylerden birini yaparken, yani atın kuyruğunu örerken, atın sırtına kara sakız (katran) sürerek yakalamak mümkün olurmuş. Onu yakalayanlar, kaçamaması için, yakasına iğne saplarmış. Alıp eve getirilen alkarısı, evin tüm temizlik işlerini hiç kimse görmeden yaparmış. Yakasındaki iğne çıkarıldığı anda da hemen yok olurmuş. Alkarısı bazen de kuyunun kapağını açıp, içine girerek yok olabilirmiş. Alkarısı genelde, bağlı olduğu gruba dönmek için suya dönermiş. Çünkü onun mensup olduğu varlıklar grubu, orada yaşarmış. Ama artık insanlar arasından olduğu ve 'üstüne insan kokusu sindiği için', grubu tarafından kabul edilmez ve öldürülmüş. İnsanlar onun öldürüldüğünü, derenin suyunun kırmızıya boyanmasından anlarmış" (Beydili, 2004, s. 34,35)

Alkarısının erkeklerden ve demirden korkmasının nedeni mitolojik bellekte yatmaktadır. Sayın hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ile yaptığımız bir sohbette bunun nedeninin mitolojinin anaerkil ve ataerkil dönemleri ile bağlantılı olduğunu, anaerkil dönemin “mükemmel kadın” tasviri olan Umay’ına karşılık ataerkil dönemin alkarısının olduğunu aktarmıştı. Erkeğin sadece varlığının bile korkutabildiği bu ruhun var oluşu, toplumda erkeklerin statüsünü bir nevi

garantilemiştir. Ataerkil dönemin en önemli kültlerinden olan demir ve demircilik kültürü de bu inanışta karşımıza çıkmakta ve kadınlar üzerinde kurulmaya çalışılan hakimiyeti yansıtmaktadır.

Alkarısı için “tamamen negatif yönleri olan” bir ruh demek doğru olmaz. alkarısında ölüm ve hayatın birlikte bulundurabilen bir güç vardır (Kalafat, Abdurrezzak, 2020, s. 139) Yakalandıktan sonra serbest bırakılan bir Alkarısı'nın iyileşmek bilmeyen hastalıklara karşı insanlara botanik ilaç tarifleri vermesi hakkında anlatılar bulunurken, alkarısının tutsak edildiği evdeki bereketin hiç bitmediğine, onun yoğurduğu hamurun asla eksilmediğine dair anlatılar da bulunmaktadır (Beydili, 2004, s. 35). Umay'ın bereket ve insanlara yardım etme işlevlerine de sahip olan alkarısı zaman içinde Umay'dan daha da tanınır bir hale gelmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

2.21. HASTALIK VE DERT İYESİ

İnsanların çevrelerinde sıklıkla gördüğü doğal unsurları zamanla kutsal saymışlardır. İnsanlara faydası olan su kaynakları hem onlara hayat verirken hem de can almaktadır. Dağlar ise insanların avlanabilecekleri eteklerindeki ormanlar ile, çadır veya evlerden önce hava olaylarından saklanabilecekleri mağaraları ile, kayalardan çıkan ve hayat veren suları ile insan hayatında oldukça önemli bir unsurdur ve tüm bu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda dağı da kutsal ve koruyucu kabul etmişlerdir. Türkler, doğanın hem koruyucu hem de zarar verici olduğunu gözlemleri sonucunda görmüş ve çeşitli inançlar oluşturmuşlardır. Bu kutsal mekânların, hayvanların, nesnelere vs. bir koruyucusu vardır. Doğanın koruyucu varlıkları, insana özgü davranışlar sergileyebilmektedir, insana yardım eden veya ona zarar veren akıl ve güç sahibi varlıklardır. Bir insanın ruhu kaçır ya da kaçırılır ve insanın ruhunun yerini yabancı, kötü bir ruh alırsa kişi hastalanabilir. Ancak kutsal olana karşı yapılan saygısızlık nedeni ile de ceza olarak kişiler hastalanabilir (Roux, 2021, s. 83-84). Çeşitli mitolojilerde olduğu gibi Türk mitolojisinde de hastalıkların kötü ruhlar tarafından insanlara verildiğine inanılır.

Toplumsal bellekte hala var olan “yel girmesi” anlayışının kökeni mitolojiye dayanır. Sibirya Türkleri hastalıkların kategorilerine göre Kızamık Ana (Lvova, vd. 2013, s.167), körmös, üzüt, yelkin gibi farklı adlarla hastaların bedenine giren ruhlar tarafından oluştuğuna inanmıştır. Eski Türkçede görülen yelvi kelimesi sihir, büyü anlamına gelmektedir. Yelveci ise şaman demektir (Potapov, akt. Ergun, 2019, s. 147). Yani hastalıklar yel olarak vücuda girer ve bir şaman yani yelveci aracılığı ile büyü kullanılarak vücuttan kovulurlar.

Sibirya Türkleri hastalık ruhlarının rüzgara dönüşerek insanların bedenlerine girdiklerine inanmışlardır. Yelpik adı verilen iye, başlıca hastalık iyelerinden biridir (Ergun, 2019, s. 147). Yelbi, Altay Türklerinde şamanların güçlerini sağlayan mistik gücün adıdır. Yelbi, bir insanın bedenine girerek kişiyi normal olmaktan çıkarır ve onu geleceğin şamanına dönüştürür (Beydili, 2004, s. 609).

Hastalıklar sadece insanlara değil, hayvan ve bitkilere de gelebilir. İnsan, hayvan ve bitkilere hastalık getiren iyenin adı Çor'dur. Çur, Şar, Curu, Çer şekillerinde de geçmektedir. (Ergun, 2019, s. 147). Yakutların inanışına göre Çörek Uya adındaki kötü ruh hayvanlara zarar verir. Çertegri Aza ve Şorat Aza, Kumandilerin inancına göre insan vücuduna girer ve onlara hastalık verir (Beydili, 2004, s. 143). Hastalıklara neden olan ruhların yanında, kişi hastayken ona eziyet eden ruhlar da vardır. Tıvalılar bu ruhlara Kaybın Ku ve Puk adını vermişlerdir (Alekseyev, akt. Ergun, 2019, s. 148). Azerbaycan Türklerinin inançlarında bulunan Azar Bezar kavramı, her türlü hastalık demek olup, “azara tutulmak”; hastalanmayı ve kötü bir ruhun insanın ruhunu ele geçirdiğini belirtir (Beydili, 2004, s. 84).

Kötü ruhlar çeşitli ritüel ve uygulamalar ile kaçırılabilir. “Can yerine can” anlayışı ile şamanlar tarafından bir hastanın kurtulması için başka bir can feda edilir. Hastalık iyesine kurban edilen hayvan, kişinin tüm hastalık ve dertlerini kendi üzerine almış ve kanıyla ödemiş olur (Beydili, 2004, s. 122) Kazaklarda Bedik adı verilen kötü hastalık ruhlarını kaçıran, ak büyü olarak değerlendirilebilecek bir tedavi yöntemi bulunmaktadır. Bu tedavi yönteminin adı da Bedik'tir. Eski dönemlerde, birisinin hayvan, yılan veya kurt gibi hayvanlardan zarar gördüğü zaman Bedik söylenmektedir (Yücel Çetin, Şahin, 2002, s. 68). Bedik uygulaması kız ve erkekler tarafından söylenen manilerle, kahkaha ve gürültüden korkarak

Bedik'in kaçacağına ve hayvanların iyileşeceğine inanılır. Bedik şiirlerinin sonu kötü ruhu kovmak için "kaç kaç" anlamına gelen "köş köş" diye bitmesinin nedeninin kötü ruhu kovma istedi olduğuna inanılır (Mukanov, akt. Yücel Çetin, Şahin, 2022, s. 68).

Kötü ruhların gürültüden hoşlanmadığı ve kaçtığı bilgisini Kalafat ve Abdurrezzak da aktarmaktadır: "Kara iyeler kötülük ve hastalıklara neden olurlar ve gürültüden hoşlanmazlar. Onları kaçırmak için gürültü yapılmalıdır. Bu inancın bir tezahürü olarak üç kere tahtaya vurmak gösterilebilir". (Kalafat, Abdurrezzak, 2020, s. 117)

Hastalıklar kovulurken şamanlar Aşapatman adındaki bir iyeden yardım alırlar. Kızıl saçlı, gaipten haber veren, insanları her türlü belâdan koruyan, çevresi sık ormanla kaplanmış bir gölün içinde yaşayan, bir kadın şeklinde tasvir edilen Aşapatman, insanın içindeki kötü ruhu kovarak onu iyileştirebilir (Beydili, 2004, s. 69- 70). Aşapatman, İslamiyet'te var olan "Hz. Ayşe ve Hz. Fatma" karakterleri ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzde aktarlarda satılan ve doğumu kolaylaştırdığına inanılan "Fatma ana eli" bitkisinin kullanılması ile "Benim elim değil Fatma/Ayşe Ana'mızın eli" şeklinde bereket ve sağlık getirdiğine inanılan uygulamalar bulunmaktadır. Bu durum da mitolojik belleğin her ne kadar farklı din ve coğrafyalardan etkilenirse etkilensin bir şekilde yaşadığının ve çağa ayak uydurduğunun bir göstergesidir.

3. BÖLÜM

KORE KÜLTÜRÜNDE İYELER

Kore kültüründe müstakil bir iye kavramı olmamakla birlikte “sin” kelimesi ile bu kavram karşılanmaktadır. Sin (신) sözcüğünün kelime anlamı “tanrı, inanılan yüce varlık” şeklindedir. İngilizce kaynaklarda iye işlevi gösteren kutsal ruhların “tanrı” şeklinde ele alınması, bu varlıkların yanlış anlaşılmasına neden olabilir. Kore kültüründe de tıpkı Türklere olduğu gibi yüce bir tek tanrı bulunmaktadır, onun dışında Kore halk dininde adı geçen varlıklar iye kategorisinde değerlendirilmelidir.

Hananim (하나님), Türkçeye “Tek Olan (Gök Tanrı)” şeklinde çevrilebilir. Gök Tanrı insan dünyasına karışmaz ancak yarattığı ruhlar sayesinde dolaylı olarak evrenin işleyişinin yönetimindedir. Kore kültüründe tanrı tarafından ve insan tarafından yaratılmış olan her şeyin bir koruyucu ruhu bulunmaktadır. Özellikle Şamanizm, Gök Tanrı'nın dışında çeşitli kutsal varlıklara da (atalar ruhu, deniz ruhu, dağ ruhu gibi) inanmayı öğütler. Bugün bile çoğu alt tabakaya ait Korelinin yaşamında Şamanizm'in büyük etkileri vardır (Choi, Kim vd. çev. Göksel Türközü, 2021, s. 83).

Türklere nazaran daha uzun süredir yerleşik tarım hayatı yaşayan Korelilerin inançlarında kutsal ruhlar daha çok tarım eylemi ve ev çevresinde görülmektedir. Bu ruhlara özellikle iyi şans ve bolluk bereket için dualar edilir, adaklar adanır. İyeler hakkındaki anlatılara Şaman şarkılarından (본풀리) ulaşılmaktadır. Bu bölümde incelenecek olan Kore kültüründeki iyeler ve onlara ait görseller, The National Folk Museum of Korea tarafından yayınlanan “*Encyclopedia of Korean Folk Beliefs*” adlı ansiklopedi maddelerinden faydalanılarak incelenmiştir.

3.1. EV İYELERİ

3.1.1 Ev İyesi (Seongju- 성주)

Ev iyesi, ev iyeleri kategorisindeki en önemli ve en güçlü iyedir. Evin yapılış aşamasından başlayarak korumasını sağlar. Mitolojide Seongju, inşaat/ bina iyesi olarak karşımıza çıkar ve bir evin inşaatında, aile yeni bir eve taşındığında veya yeni bir aile kurulduğunda doğmuş olur. Seongju evin içindeki eşyalardan, huzurun sağlanması ve iyi ruhlarla iyi talihin eve dolmasına kadar farklı alanlarda faaliyet gösteren bir iyedir. Seongju eve bereket getirir, ebeveynlerin uzun ömürlü olmasını ve dindar ve sadık çocukların çoğalmasını sağlar, devlet hizmetlerinde ve çiftçilikte başarı vaat eder. Seongju'nun doğumu ve evi korumaya başlaması, evin erkeğinin kaderine göre seçilir. Bu ruh, beyaz ritüel kağıdı olan "baekji" kullanılarak bambu veya meşe ağacından yapılmış çubuklarla desteklenen ve üzerine çam dalı asılan "seongjutdae" adındaki tös ile temsil edilir. Seongjutdae daha sonra canlı bir ağaç üstüne ya da içinde beyaz pirinç bulunan toprak kabın üzerine dikilir. Seongjutdae'nin üzerindeki çam ağacı dalı için geçmişte insanlar evin yakınındaki çam ormanlarına giderek dalı tedarik ederlermiş ancak günümüzde bu ruh, evin arazisinde bulunan bir meyve ağacı dalının kullanılmasıyla da temsil edilebilmektedir. Seongju evin ana sütununda bulunabildiği gibi yapılan Seongjutdae'nin içinde de bulunabilir. Seongju için havaya yanan dua kağıtları atılır. Ritüeller kutsal günlerde, yeni bir eve taşınıldığında ya da düğünlerde yapılmaktadır (Chun, 2013, s. 182, 183).

Görsel 6

Seongju için yapılan ritüel kağıt (Chun, 2013, s. 182)

3.1.2. Doğum ve Çocukları Koruyan İye (Samsin – 삼신)

Samsin, ev ruhları kategorisindeki doğum ve çocukları koruyan, onların büyümesine yardımcı olan dişi bir iyedir. Bütün insanların Samsin'in kutu ile doğduğuna ve kaderlerinin de Chilseong sayesinde belirlendiğine inanılır. Samsin, evde dünyaya gelen bebeklerin doğumundan sorumlu olduğu kadar, bütün aileyi koruyan ve gözetten de bir iyedir. Ay Yeni Yılı, Hasat Bayramı, Büyük Dolunay gibi özel günlerde Samsin için ritüeller düzenlenir. Ritüellerin amacı çocuklardan ve ev halkından kötü ruhları ve hastalıkları uzak tutmaktır. Bir evde çocuk doğduğu zaman Samsin için, deniz yosunu çorbası, buharda pişmiş pirinç ve evin kuyusundan alınmış taze içme suyundan oluşan bir ritüel sofrası hazırlanır. Çocuğun 100. yaş gününde kırmızı biber ve ip yumaklarından oluşan bir ritüel masası hazırlanır. Samsin'e yapılan günlük ritüellerde ise sadece bir kase taze içme suyu kullanılır. Özel günler olan Ay Yeni Yılı'nda pirinç keki çorbası, Büyük Dolunay'da beş tahıllı pirinç ve Kış Gündönümü'nde kırmızı fasulye lapası sunu olarak hazırlanır (Chun, 2013, s. 178). Bebeklerin kalçalarında görülen ve mor renkte bir doğum izi olan Moğol Lekesi, Samsin'in anne karnında çok kalan bebeklerin "Artık çıkma vakti!" deyip vurması sonucunda

oluştığında inanılır. “Sam”, Korece bir kelimedir ve Hanca karşılığı yoktur. Samsin'deki “sam” göbek bağı, plasenta, çocuğu çevreleyen zar demektir ve öz Korece bir kelimedir (Choi, vd., 2021, s. 158). Farklı araştırmacılar ise “sam” kelimesinin “3” sayısına tekabül ettiğini belirtmiş ve Hwanin, Hwanung ve Dangun şeklinde üç ruhun birleşmesinden oluşmuş bir ruh olduğunu öne sürmektedir (Kim ve Oh, akt. Park, 2024, s. 235).

3.1.3. Kiler İyesi (EOP- 엽)

Kiler iyesi, bir hanenin maddi varlıklarını koruyan iyedir. Kiler veya baraka gibi yerlerde bulunur ve eve bereket ile iyi şans getirir. Kiler iyesi diğer ev iyelerinden farklı olarak yılan, gelincik, fare, domuz, kurbağa ve insan şeklinde tasvir edilmektedir. Yılan şeklinde olan kiler iyelerinin yaşadıkları yer evlerin çatılarıdır. Eğer çatı hariç evin başka bir bölgesinde görülürse ev ve ev halkı için kötü bir geleceğin yaklaştığına işaret eder. Onu tekrar yerine göndermek için insan saçı yakılır veya pirinç lapası sunulur. Fakat bu çabalar genellikle sonuçsuz kalır çünkü kiler iyesi başına buyruktur, ne isterse onu yapar. Evde talihsizlikler yaşanmaya başladığında da evi terk eder. İnsan şeklindeki kiler iyesi ise kiler iyesinin insanlara bağlanan ve onlara şans getiren bir tasviridir. Görünüşü bağlı olduğu kişiyle aynıdır; bu, ikisi ayrı varlıklar olmasına rağmen kişi ve onun kiler iyesinin ayırt edilemez olduğu anlamına gelir (Chun, 2013, s. 157-158). Kiler iyesi ile ilgili olarak anlatılan bazı hikayeler vardır. Bu hikayelerden birisi şöyledir:

“Eskiden zengin yaşlı bir adam hizmetçisine bir çuval pirinç verir. Hizmetçi bir çuval pirinci sırtlayıp götürür. Çuvalı açar bakar ki içinde büyük bir boğa yılanı var. Ev sahibinin şans yılanı olduğunu düşünür ve geri vermeliyim der. Ertesi günün sabahı pirinç çuvalını tekrar sırtlanıp ev sahibine götürür. Ev sahibi teşekkür ederek akşam vakti başka bir çuval pirinci hizmetçiye verir. Hizmetçi işlerini bitirir ve ev sahibinin söylediği çuvalı sırtlanıp evine gider ve çuvalı açar fakat içinde yine bir boğa yılanı vardır. Tekrar ev sahibine çuvalı götürür ve içini açıp yılanı gösterir. Bunun üzerine ev sahibi “Evimizin şans yılanı senin evine gitmek istiyor galiba, öyle yap” der. Bu olaydan sonra hizmetçinin zengin olduğu, zengin olanın da fakirleştiği söylenir. Diğer başka bir hikâye ise bir genç, karlı bir gecede zengin bir ailenin kilerinde yaşayan şans yılanını kendi evine gelmiş gibi gözüktüğü izler bırakır. Zengin ev sahipleri kendi şans yılanlarının o gencin evine gittiğini sanıp gençten yılanlarını geri isterler. Genç, şans yılanını geri vermenin karşılığında çeltik tarlası ve bostanı alır. Genç, bir sonraki kar yağın akşamda

karların üzerine iz bırakır ve böylelikle zengin de şans yılanının geri döndüğünü düşünüp rahatlar.” (Choi, vd., çev. Göksel Türközü 2021, s. 159)

Bu hikayede de görüldüğü üzere yılan donuna girmiş olan kiler iyesi, kileri terk ettiğinde ev sahipleri fakirleşmiş ve yılanın yeni gittiği ev sahipleri zenginleşmiştir. Ayrıca kiler iyesinin bulunmak istediği evi kendi seçtiği yorumu da yapılabilir.

3.1.4. Yedi Yıldız (Chilseong- 칠성)

Sağlık, uzun ömür, dualar, güvenlik ve her şeyden önemlisi çocukların sağlığı ve uzun ömürlü olmalarını denetleyen, Büyük Ayı Takımyıldızında yaşayan iye'dir. Yedi Yıldız'a, Kore halk inancında var olan en eski kutsal varlıklardan biridir ve ev hanımları tarafından yapılan kuyudan tatlı su ikramı ile ev ritüelleri şeklinde veya şamanlar tarafından gerçekleştirilen özel ritüeller şeklinde adaklar sunulur ve dualar edilir. Budizm'de şifacı Buddha Yaksayeorae ile özdeşleştirilmiştir ve ölümden sonraki yaşamın koruyucusu olmuştur. Yedi Yıldız için yapılan tapınaklar ile Dağ İyesi için yapılan tapınaklar aynıdır, çünkü Dağ İyesi ve Yedi Yıldız, Budizm'in ortaya çıktığı dönemdeki en önemli iki halk inancıdır (Chung, 2013, s.148). Yedi Yıldız inancı, Budizm ve Taoizm içinde var olan bir inançtır (aynı zamanda Şamanizm'de de vardır). Budizm'de özellikle alt tabakadaki insanların ölümden sonraki hayatlarının koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Taoizm'de ise Büyük Ayı Takımyıldızında bulunan yedi yıldızın temsil ettiği burçlar vardır ve her insan kendi burcunun özelliklerine uygun olan bir muska takar ve bu yıldızlara adaklar sunarlar. Böylelikle kendilerine yedi kat iyilik, şans geleceğine ve kutsandıklarına inanırlar (Choi, 2011, s. 31). Yedi Yıldız'a özellikle 7 Temmuz'da ritüeller düzenlenir. Yedi Yıldız'a edilen dualar kayıinvalideden gelinine aktarılan özel ve önemli dualardır (Gu, 2018, s. 166-167).

Görsel 7

Yedi Yıldız (Chung, 2013, s.148)

3.1.5. Servet İyesi (Daegam- 대감)

Daegam, maddi servetin koruyucu iyesisidir. Her ne kadar genelde tek bir işlevi olsa da farklı tür ve versiyonlarda da tezahür edebilir. Daegam, servet getiren ve aynı zamanda sıkıntı da veren bir iyedir. Kendisine ilgi gösterilmesini çok sever ve istediği ilgiyi görmezse aileyi ekonomik krizler gibi büyük felaketlerle cezalandırabilir (Chung, 2013, s.149-150). Daegam için, evlerde Daegamdanji adı verilen, içi tahıl dolu ufak toprak kaplar bulundurulur. Bu kap genelde tahıl ambarlarında bereket için tutulurken, bazen evin ana odasında, holde ya da mutfakta da tutulabilir (Chung, 2013, s.153).

Görsel 8

Servet İyesi (Chung, 2013, s.150).

3.1.6. Tuvalet İyesi (Cheuksin – 축신)

Evlerin yanındaki dışarıda bulunan tuvaletlerde yaşadığına inanılan dişi bir iyedir. Bu iye, korkutucu, saldırgan ve düşmanca davranışlara sahiptir. Karanlık ve küçük olan tuvalet, kazalara oldukça mahal veren bir bölge olduğu için insanların burada başına gelen kazalar kötü ruhların laneti olarak kabul ediliyordu. Eğer bir kişi tuvalette kaza geçirirse, Cheuksin için ufak bir parça pirinç keki sunulur ve söz konusu oluşabilecek lanetleri engellemesi istenir. Tuvalet iyesinin uzun siyah saçları vardır ve tuvalete haber vermeden giren insanların ya da şamanların boyunlarına saçlarını dolayarak onları hasta eder. Bu hastalıklar birkaç basit ritüel ile geçebilen hastalıklardır. Tuvalet iyesini korkutmamak ve geldiğini haber vermek için öksürmek ya da geldiğini belli eden ufak sesler çıkarmak gerekmektedir. Tuvalet iyesi için her gün düzenli ritüeller yapmaya gerek yoktur ancak evde özel bir yemek piştiğinde tuvalete birkaç parça atılarak iyenin gönlü hoş tutulur (Chung, 2013, s.147).

3.1.7. Arka Bahçe İyesi (Cheollyung - 칠룽)

Eski Kore evlerinin bahçelerinde soya sosu, fermente edilmiş fasulye ezmesi ya da salçaların bulunduğu büyük toprak küplerin muhafaza edildiği bir platform

bulunmaktadır. Arka bahçe iyisi özellikle bu platformda ya da bahçenin her hangi bir yerinde bulunduğuna inanılan iyedir. Bu iye, evdeki huzurun ve çocukların koruyucusu olarak kabul edilir. Aynı zamanda evin oturduğu alanın, toprak küplerin muhafaza edildiği platformun ve arka bahçenin de koruyucusudur. Diğer ev iyeleri ile birlikte ona da ritüeller düzenlenir, ev iyeleri içindeki en olgun ve iradeli olan iye olarak kabul edilir. Eğer ev sahipleri bu iyeye dua etmez ve onun sevmediği şeyleri yaparlarsa, aile felaketlere sürüklenebilir. Bu yüzden arka bahçe iyisi hep hoş tutulmalıdır. Eğer arka bahçede büyüyen uzun bir ağaç varsa, iyenin bu ağaçta bulunduğuna inanılır ve ağaca ya da iyenin koruduğu diğer alanlara tüküren ya da idrarını yapan kişiler cezalandırılır. Arka bahçe iyisi köpek eti yenmesini sevmez bu yüzden bu iyeye sahip olan aileler köpek eti yemezler. Arka bahçe iyisi ağaçtan ziyade, belli bir şekli olmayan ve toprak küp şeklinde olarak ikiye ayrılır. Toprak küp, üzeri koni şeklinde samanla örtülür ve arka bahçede tutulur ya da toprağa gömülür (Chung, 2013, s.146).

3.1.8. Sanat Eserleri ve Eğlence İyesi (Changbussi- 창부씨)

Ünlü bir palyaçonun öldükten sonra bu iyeye dönüştüğüne inanılmaktadır. Bu iye, yüksek sesli müzikten ve danstan hoşlanır, onun için yapılan ritüellerde bu noktalara dikkat edilmektedir. Changbussi'nin aynı zamanda insanları kötü ruhlardan ve bahtsızlıktan yılın on iki ayı boyunca koruduğuna inanılmaktadır (Chung, 2013, s.145).

Görsel 9

Sanat Eserleri ve Eğlence Ruhu (Chung, 2013, s.145)

3.1.9. Kapı İyesi (Munsin- 문신)

Kapı İyesi, evin kapısında bulunan ve iyi şansın içeri girmesine izin verirken kötü ruhları evden uzak tutan bir İyedir. Kapı İyesinin belirli bir görünümü yoktur. Kapıların asıl amacı, ekili olan bahçelerden inekleri uzak tutmaktır. Yani bu kapı sadece evlerde değil, tarlalarda bulunur. Kore halk dinine göre her kapının bir koruyucusu bulunmaktadır ancak bu İyelere özel ritüeller bulunmamaktadır. Ev İyelerine yapılan genel bir ritüelden sonra kapıya ufak bir parça piriç keki koyularak İyenin gönlü hoş tutulur (Chun, 2013, s. 176-177).

3.1.10. Arazi (Toprak) İyesi (Teoju- 터주)

Teoju, evin arazisinde bulunan ve aile ile arazinin güvenliğini sağlayan dişi bir İyedir. Aynı zamanda Jisin, Teojuhalmi, Teojusin şeklinde de bilinir ve toprak sos ve turşu kaplarının yanına yapılan "Teojutgari" adındaki toprak küpler aracılığı ile bu İyeye ritüeller yapılır. Bu küplerin ortasına ya da bir yanına ruhların yığıldığına inanılır (Choi vd., 2021, s. 158). Teojutgari, İçi sonbaharın ilk piriç hasadının en iyi tanelerinin koyulduğu ve üzerinin saman sapları ile kaplandığı bir toprak

kavanozdur. Bu kavanoz bazen sorgum, pirinç, soya fasulyesi, kırmızı fasulye ve pirinçten oluşan beş tahılla da doldurulabilir. Saman sapları aşağı dönük, kapak şeklinde kavanozun üzerine yerleştirilir. Her yıl sonbahar ritüellerinde bu sapsar yenileri ile değiştirilir ve kabın içindeki tahıllar evden dışarı çıkarılmamak sureti ile buharda pişirilip yenir. Eğer aile yeni bir eve taşınacaksa Teojutgari'yi de yanlarında götürürler. Teoju için onuncu ayda veya evin hanımı tarafından seçilen özel bir günde kırmızı fasulyeli pirinç keki, kurutulmuş kömür balığı ve evin kuyusundan alınmış bir kase taze içme suyu eşliğinde ritüel yapılır. Elzem durumlarda bu ritüeller dışında da Teoju'ya pirinç ve su ile dua edilebilir (Chun, 2013, s. 188, 189).

Görsel 10

Teojutgari (Chun, 2013, s. 188)

3.1.11. At ve İnek İyesi (Umasin – 우마신)

Umasin at ve inekleri koruyan, ağır ve ağıllarda yaşayan bir iyedir. Umasin, sığırları ve atları hastalıklara karşı koruyarak çoğalmalarına yardımcı olur. Geçmişte sığırlar çok değerli kabul edilirdi ve kameri ayın ilk at ve inek günlerinde özenle tedavi edilirdi. Dongguksesigi'ye (Doğu Krallığının Mevsimsel Geleneklerinin Kaydı) göre onuncu kameri ayın at günlerinde atların sağlığına dua etmek ve şükretmek için ahırda kırmızı fasulye dolgululu (sirutteok) pirinç keki sunulurdu. Onun kameri ayının üçüncü at günü olan Byeongo gününde "byeong"

hecesi hastalık anlamına gelen kelimeyle aynı sese sahip olduğu için atların dinlenmesine izin verildi. Ve beşinci at günü Muo da ise atlara özenle bakılırdı. Umasin için özel bir ritüel aracı olmamakla birlikte Gyeonggi Bölgesi'nde beyaz küçük kare bir kağıt ve dut yaprakları asılı olduğu duvardaki bir çivi ritüeller esnasında kullanılmaktadır. Bu yapraklar veya kağıtlar her yıl yenilenirler (Chun, 2013, s. 189, 190).

3.1.12. Kolektör İye (Geollipsin- 걸립신)

Kolektör İye, iyi ruhların ve iyi talihin eve girmesini ve onların karşılanmasını sağlayan bir iyedir. Geollip, tahıl ve malların dayanışma ile toplanmasını (imece) ifade eden bir terimdir. Çoğu zaman Daegam şeklinde tasvir edilir ve O'nun resimleri kullanılır. Geollipsin'e Daegam olarak para ve mülk için dualar edilir. Geollipdaegam'ın "dört yöne doğru sürüklenen tüm zenginlikleri elde etme" yeteneğine sahip olduğuna inanılmaktadır. Geollipsin'e tarım topluluklarında iyi bir hasat için ritüeller düzenlenirken, bir ev iyesi olarak bireysel bir şekilde ritüel düzenlenmez. Şaman eşliğinde hastalık veya diğer felaketler gibi özel durumlarda bu iyeye ritüeller düzenlenir (Chun, 2013, s. 159).

Görsel 11

Geollipsin (Chun, 2013, s. 160)

3.1.13. Ejderha Kral (Yongwang- 용왕)

Ejderha Kral, nehir ve denizlerin, evdeki huzurun, sağlığın, uzun ömrün, iyi bir hasadın ve balık avlarının koruyucusudur. Yeongwang aynı zamanda Yeongsin olarak da kaynaklarda geçmektedir. Ejderha, Goguryeo'nun Jumong efsanesi ve Silla Budizmi'nin devlet koruyucusu ejderha kültü de dahil olmak üzere, Kore mitolojisi ve antik tarih boyunca ortaya çıkan ilahi bir yaratıktır. Su iyesi olarak da kabul edilen Yongwang, yağmuru kontrol etme gücüne sahiptir. Yongwang ritüelleri köy pınarları veya kuyularında düzenlenir. Bu kuyuları ejderhaların açtığına inanılır. Ülke çapında, çorak araziye verimli hale getirerek insanlara borcunu ödemek için yağmur getiren bir ejderhanın yarattığı ejderha pınarları ve ejderha kuyularıyla ilgili efsaneler de vardır, bu da Yongwang'ın çiftçilikle ilişkili olduğunu gösterir niteliktedir. Mükemmel hazinelerle dolu olan deniz altındaki Ejderha Sarayı'nda yaşayan Yongwang, balıkçıların avlarını, rüzgarı ve dalgaları da oluşturup denetlemektedir. Yongwang için yapılan ritüeller üç başlık altında incelenebilir: İlk olarak köy iyelerine yapılan ritüeller sırasında iyi bir av ve balıkçıların güvenliği için Yongwang adına yapılan ritüeller, denizde ölenlerin ruhları için yapılan ritüeller ve ev iyeleri için yapılan ritüeller sırasında evdeki huzur, aile sağlığı, uzun ömür ve güvenli yolcular için yapılan Yongwang ritüelleri. Evde kadınlar tarafından yapılan ritüellerin çoğunluğu Yongwangmeogigi (Ejderha Kralı Besleme) ritüelleridir. Bu ritüel evin arka bahçesindeki kuyu, bahar ritüellerinin yapıldığı köyün ortak kuyusu ve köyün su kenarındaki herhangi bir yeri olmak üzere evin dışındaki üç farklı mekânda yapılabilir. Evlerde Yongwang için bir çift toprak küp bulundurulur ve burada bu iye için dualar edilebilir (Chun, 2013, s. 190, 191).

Görsel 12

Yongwang (Chun, 2013, s.191).

3.1.14. Doğum İyesi (Jeseok- 제석)

Jeseok, bebeklerin doğumundan, onların servetlerini ve uzun ömürlerini denetleyen bir ev iyесidir. Chilseokhalmoni ve Chilsunghalmoni şeklinde de farklı isimlere sahip olan Jeseok'un dişi bir iye olduğu anlaşılmaktadır. Jeseok ismi Budizm'den gelmektedir. Kore halk dininde Samsin ile rolleri aynı olduğundan bazen aynı iye olarak kabul edilirler. Kore Yarımadası'nın orta bölgelerinde Jeseok, ailelerin servetini ve uzun ömürlülüğünü denetleyen bir iye olarak görülürken, Güney Jeolla Eyaletinde atalar ruhu ve bazı bölgelerde de bir hasat iyесi olarak kabul edilir. Jeseokjumeoni ve Jeseogogari, Jeseok ile ilgili kutsal nesnelere dir. Toprak bir kavanoza her sonbaharda yenilenmek üzere pirinç koyulur. Yılın sonunda pirinçler kavanozdan çıkarıldığında ailenin gelecek yıldaki durumu için bu pirinçlerden fal bakılır. Bazı bölgelerde Chirwolschilseok (Yedinci Ayın Yedinci Günü) deniz yosunu çorbası ile toprak kaptan alınmış pirinçler pişirilerek Jeseok için ufak ritüeller düzenlenir. Jeseok için yapılan ritüellere "jeseokje" adı verilir ve mısır veya karabuğday ekiminden hemen önce veya sonra veya yedinci ayın on beşinci gününe denk gelen Baekjung'da (Tüm Ruhlar Günü)

yapılır. Tüm tarihler, tohumların ekimi ve yetiştirilmesiyle yakından ilgilidir; ritüellerin amacı, tüm köy için iyi bir hasat için dua etmektir. Jeseok bereket özelliği ile de Samsin ile benzeşmektedir (Chun, 2013, s. 166 ,167).

Görsel 13

Jeseok (Chun, 2013, s.167)

3.1.15. Mutfak İyesi (Jowang – 조왕)

Mutfakta yaşayan ve mutfağı yöneten, ailenin servetini, sağlığını ve refahını denetleyen bir ateş iyesisidir. Mutfak, kadınların mekânı olduğu için Jowang'a evin hanımı veya kayınvalidesi tarafından belirli ritüeller düzenlenir. Toplum tarafından Jowangggaksi veya Jowanghalmae şeklinde de bilinmekte ve dişi bir iye olduğuna inanılmaktadır ancak şamanlar ve Budistler bu iyeyi evli bir çift veya erkek olarak da kabul ederler. Kadınlar Jowang'a evlendikten sonra kayınvalideleri ile birlikte ritüeller yaparlar; bağımsız bir ev kurduktan sonra ise tek başlarına ritüeller yaparlar ve genellikle kutsal varlığı kayınvalidesinden miras alırlar. Kutsal ritüellerin parçaları bölgelere göre değişmekle birlikte içinde su bulunan küçük bir kase, yer yastığı şeklinde katlanmış tılsım çarşafı, kurutulmuş

kömür balığı ve toprak kavanoz bazı parçalardandır. Büyük ritüeller günlük olarak yapılmamakla birlikte Jowang'ın bulunduğu yere ev halkı tarafından her zaman özenle yaklaşılmaktadır. Evde bir tören yapılacağı zaman Jowang için de piring keki ve sunu olarak bazı yiyeceklerle ritüeller düzenlenir. Ancak günlük olarak yapılması gereken bazı Jowang uygulamaları bulunmaktadır. Evin hanımı sabah erkenden evin kuyusundan su alıp yüzünü yıkar ve temiz bir kaseye bu kuyudan temiz su koyarak Jowang'a sunmak üzere mutfığa, genellikle ocağın yakınına ya da üstüne koyar. Her kameri ayın birinci ve on beşinci günlerinde, geleneksel bayramlarda, ataları anma törenlerinde, yeni bir ev inşa edildiğinde, doğum olduğunda veya aile üyelerinden birisi bir yolculuğa çıktığında da Jowang için bir kase kuyu suyu sunulur (Chun, 2013, s. 170). Ateş, zenginliği temsil eder. Günümüzde kaybolan bir gelenek olsa da geçmişte yeni taşınılan bir eve hayırlı olsun gidilirken mum ve kibrit götürüldü. Jowang'ın genellikle ocakta yaşadığına inanıldığı için, yemek yapılırken asla ocağa oturulmaz veya ocağa saygısızlık yapılmaz. Değişik yemekler yapıldığında ocağa da bir parça atılır (Choi, vd., 2021, s. 158).

3.2. KÖY İYELERİ

3.2.1. Bot (Kayık) İyesi (Baeseonang- 배서낭)

Bot iyesi, botların ve denizcilerin koruyucusudur. Denizciler, büyük avlar ve denizdeki kötülüklerden korunmak için bot iyesine adaklar sunarlar. Bu iye hem erkek hem de dişi formda tasvir edilir. İyenin cinsiyeti, bot sahibinin ya da ailesindeki kişilerden birinin gördüğü rüyada belirlenir. Eğer bot iyesi bir kadın ise, botun insan geçmeyen sakin bir kısmına içinde kadın eşyaları (saç tokası, ayna, tarak, dikiş seti gibi) olan ufak bir kutsal bölme yapılır. Eğer bot iyesi erkeğe bu bölmenin içinde erkek ayakkabıları ve kıyafetleri koyulur. Bot iyesinin kötü hava şartları, verimsiz av, botun hasarları ya da ailedeki birinin başına gelen kötülükler hakkında denizciyi uyardığı düşünülür. Baegosa adı verilen ritüellerle bu iyeye adaklar adanır ve dualar edilir (Chung, 2013, s.142).

Görsel 14

Bot (Kayık) İyesi için yapılan kutsal bölme (Chung, 2013, s.142).

3.2.2. Devlet Dairesi İyesi (Bugun- 부군)

Seul bölgesindeki hükümet konaklarının (devlet daireleri) ve köyün koruyucu iyelerinden biridir. Joseon döneminde başkent ve eyaletlerdeki devlet dairelerinin yanlarındaki tapınaklarda bu iyeye dualar edilirdi ancak günümüzde sadece Han Nehri kıyısındaki köy tapınaklarında bölgenin bir iyisi olarak Bugun'a dualar edilmektedir. Bugun, daha çok erkek şeklinde tasvir edilirken bazen yanında karı ve koca şeklinde de betimlenmektedir. Şamanik portrelerde Bugun'un yüksek dereceli bir devlet adamı şeklinde, jokduri takmış şekilde resmedilmiştir (Chung, 2013, s.144).

Görsel 15

Bugun (Chung, 2013, s.144)

3.2.3. Köyün Koruyucu Ağacı (Dangsannamu – 당산나무)

Bu ağaç, köyün merkezinde yer alan ve köyü koruduğuna inanan bir ağaçtır. Köy ruhu için yapılan ritüeller bu ağacın altında yapılır ve bu ağacın altında dualar edilir. Dangsannamu, Dangun mitinde geçen ve Hwanung'un, gökleri ve yeri birbirine bağlayan bu kutsal ağacın dibinde dünyaya ayak bastığına inanılır. Köylerdeki bu kutsal ağaç da mitte bahsi geçen kutsal ağaç inancının birer yansımaları konumundadır (Chung, 2013, s.152).

Görsel 16

Köyün Koruyucu Ağacı (Chung, 2013, s.152)

3.2.4. Eyalet İyesi (Dodangsin- 도당신)

İç bölgelerde inanılan köy iyelerinden birisidir. Aynı zamanda Dodang Büyükbaba veya Dodang Büyükanne olarak da anılır. Köy ritüellerinde, köyün kutsal tapınağında bu iye için ritüeller düzenlenir. Bazen de üstü saman ile örtülmüş, içi pirinç ile dolu olan küçük bir toprak kap ile somutlaştırılır. Dodanggut, Dodangsin'e ibadet etmek için düzenli olarak gerçekleştirilen köy ritüelleri için kullanılan bir terimdir. Dodangsin köyün koruyucu iyelerinden olmakla kalmaz, iyi bir hasat için de ona dualar edilir. Ağaç, kaya gibi doğal nesnelere birlikte toprak kavanozlar gibi yapay nesnelere halinde de somutlaştırılabilir (Chung, 2013, s.154).

Görsel 17

Eyalet Ruhu (Chung, 2013, s.154)

3.2.5. Taş Yığınları (Doltap- 돌탑)

Köylerin girişlerine dikilen birbirine uyacak şekilde yontulmuş taşlardan oluşan yığınlardır. Kötü ruhları kovup, iyi ruhların geçmesine izin verirler. Taş yığınlarına genellikle dağlık iç bölgelerde ve Jeju Adası'na rastlanılmaktadır. Taş yığınları sadece kötülöklere, hastalıklara, yangınlara ya da kaplan saldırılarına koruma sağlamakla kalmaz aynı zamanda belirli enerji çıkış noktalarında enerjinin akışını yoğunlaştırmak için de kullanılırlar. Taş yığınları farklı şekillerde görülebilir (yarım küre, koni, silindir...). Taş yığınları yapılış amaçlarına göre içinde belirli nesnelere bulundurur. Örneğin, talih için tırmık, bereketli hasat için beş çeşit tahıl, kötü talihi

uzak tutmak için tılsımlar, su baskınından kaynaklanan hasarı önlemek veya minimum düzeye indirgemek için odun kömürü veya bir kavanoz tuz ve inşa edildiği tarih ile inşaata katılanların isimlerinin yazdığı bir kağıt bulunur. Taş yığınlarının içindekiler sadece onu inşa eden köylüler tarafından bilinir (Chun, 2013, s. 156-157).

3.2.6. Dağ İyesi(Sansin – 산신)

Sansin, neredeyse Kore Yarımadası'nın tamamında varlığına inanılan ve kutsal kabul edilen, dağlarda yaşayan koruyucu ve yönetici bir iye'dir. Sansin inancı, animizme dayanan, her fiziksel varlığın manevi bir öze sahip olduğu düşüncesi etrafından şekillenmiştir. Sansin, kutsal bir varlık olan kaplan şeklinde tasvir edilmiştir. Kore'nin dağlarında bulunan kaplanlar bu yüzden kutsaldır ve onlardan korkulmuştur. Sansin'in Gojoseon'un kurucusu olan Dangun olduğuna dair anlatılar bulunmaktadır. Bu da, insanların öldükten sonra dağ iyesi olabileceği inancının var olduğunu göstermektedir. Dangun'un dağ iyesi olması Kore'deki dağ iyelerinin erkek olduğunu göstermektedir. Ancak bazı kayıtlarda Sansin'in dişi bir iye olduğunu yazan kayıtlar da bulunmaktadır. Goryeo'dan başlayarak erkek dağ iyelerinin günümüze daha yakın bir zamanda popülerleştiğini söylemek mümkündür. Bu durum, Sansin'in Şamanik resimlerinde de görülmektedir. Sansin'in cinsiyetindeki bu değişimin nedeni ataerkil toplum yapısının benimsenmesi ve gün geçtikçe daha da güçlenmesidir. Deongmul Dağı ve Geumseong Dağı'na bakire bir kızın sunulması da bu görüşü destekler niteliktedir. Sansin dağların zirvelerinde, tepelerde ya da dağın eteklerinde yaşar. Göğe yakın oluşu ve altında bulunan dünyayı kolaylıkla gözetleyebilmesi açısından zirve, dağın yönetici olan bu iye için oldukça uygun bir konumdur. Dağın zirvesine çıkan tepelerdeki köylerin girişlerinde Sansin için yapılan sunaklar ve tapınaklar bulunmaktadır. Yerli halk iyi bir hasat, sağlık veya bir erkek çocuk istemek için bu sunaklara gelir ve sunular sunar. Bu tapınaklar taş yığıntıları, ufak bir yapı veya büyük ağaçlar olabilir. Sansin için yapılan ritüeller kişisel olmaktan çok toplulukla yapılan ritüellerdir. Bu ritüeller, Yeni Ay'ın ilk ayında gündeğümü ya da

günbatımında iyi şans ve iyi hasat için toplu dualar şeklindedir (Chun, 2013, s. 179).

Görsel 18

Sansin (Chun, 2013, s. 179)

3.2.7. Köyün Koruyucu İyesi (Seonang- 서낭)

Seonang, köy halkının refahını korumak, hastalıkları iyileştirmek ve kötü ruhları kovmakla yükümlü olan bir köy iyesisidir. Seonang isminin kökeninin “Sanwang” (Dağ Kralı) olduğunu düşünülmektedir. Sangwang, Sansin’in bir diğer ismidir ve avcılık yapılan alanları, tarımı ve büyükbaş hayvan üremesini kontrol eden ve koruyan bir iyedir. Yüksek dereceli ruhların iniş yeri ve Cheonsin’in (Göksel Tanrı) ikametgahı ve ayrıca “seonangdang” adı verilen bir ibadet mekânı olarak hizmet eden taş yığınları şeklinde sunaklar bu iye için yapılmaktadır. Bu sunaklar, aynı zamanda köyün koruyuculuğunu da üslenirler ve köy girişi, dağ etekleri veya düz açık arazilerde bulunurlar. Günümüzde Seonangdanglar beş renkli iplerle bezeli oboo benzeri yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iye için yapılan ritüeller şaman tarafından veya Konfüçyanizm tapınakları tarafından gizli ritüeller şeklinde yapılmaktadır (Chun, 2013, s. 181).

3.2.8. Kutsal Direk ve Köyün Koruyucu Direği (Sotdae- 솟대 / Jangseung- 장승)

Sotdae, tepesinde kuş oymaları bulunan ve taş veya odundan yapıp köyün girişlerine ya da kutsal sayılan bölgelere dikilen direklerdir. Bu kutsal direkler yer ile göğü birbirine bağlayan, köyü yangınlar, seller, hastalıklar ve bunun gibi felaketlerden koruyan yapılardır. Direğin üzerindeki kuşlar Y harfi şeklindeki bir dalın üzerine kondurulmuştur. Bazen çok gerçekçi oymalar yapılabilirken bazen de kuşları temsil etmesi açısından daha az detaylı kuş tasvirleri yapılmaktadır. Bu kuşlar ördek, yaban kazı, ibiştir, balıkçıl gibi kuşlar olup bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu direkler her yıl köy ritüelleri yapılırken yenilenir ve eski olanlar sökülür (Chun, 2013, s. 187). Jangseung ise odun veya taştan yapılan insan yüzüne sahip köy girişleri ve tapınak çevrelerine dikilen koruyucu olduklarına inanılan direklerdir. Jangseung, köyü hastalıklardan, kötü talihten ve kaplan saldırılarından korumakta ve yolcuların sağ salim evlerinin yolunu bulmalarını sağlamaktadır. Bu direklerin üstlerine ne kızgın ne de arkadaşça bir görünüme sahip olan bir insan yüzü çizilir ve çoğu köy ritüelleri bu direklerin yanında başlar (Chun, 2013, s. 164, 166).

Görsel 19-20

Solda Sotdae ve sağda Jangseung (Chun, 2013, s. 187, 165)

3.2.9. Rüzgar İyesi (Yeongdeung- 영등)

Rüzgar iyesi evlerde veya topluluklarda hürmet gösterilen dişi bir iyedir. Jeju Adası'nda erkek şeklinde tasvir edilir ve bölgelere göre ismi farklılık göstermektedir (Iwolhalmae, Iwolsonnim, Yeongdeunhalmae, Pungsin). Rüzgar, balıkçılık ve tarımda oldukça önemli bir unsurdur. Yeongdeung gökte yaşayan iyedir ve buradan rüzgarlara hükmeder. Dünya işlerine ve insanların yaşantılarına karışmayan bu iyenin ikinci kameri ayda yeryüzüne indiğine inanılır. O yüzden Iwolhalmae veya Iwolsonnim (İkinci Ay Büyükanne ve İkinci Ay Misafiri) isimleriyle de anılır. Bugünde eğer rüzgar sert esiyorsa Yeondeung kızı ile, yağmur yağıyorsa da gelini ile indiğine inanılır. Bu inanış toplumdaki gelin kaynana kavramına dayalıdır. Rüzgarlı gün uyuna, yağmurlu gün ise çatışmaya işaret etmektedir. Ritüel gününde eğer rüzgar varsa Yeongdeung'ın gökyüzünden indiğinin bir göstergesidir. Bu durum da o yılki kötü hasada ve kuraklığa işaret eder. Yağmur, Su Yeongdeung'ın inişini gösterir ve o yıl iyi bir üretim ve zengin bir hasat olacak demektir. Ritüel günündeki parlak güneş ise Ateş Yeongdeung'ın indiğini gösterir (Chun, 2013, s. 190).

3.3. İNSAN İYELER

3.3.1. General Choe Yeong (Choe Yeong Janggün – 최영장군)

Kore mitolojisinde öldükten sonra kutsal varlıklara dönüşen insanlar bulunmaktadır. General Choe Yeong Janggün (1316-1388) da bu insanlardan biridir. Goryeo ordularının komutanı olan Cheo Yeong, Kızıl Türbanlıların (Honggeonjeok) ve Japonların istilasına karşı savaşmış ve Çin'e takviye göndererek iç karışıklıkları bastırmış ve barışı korumuştur.

“Kral U'nun saltanatının 14. yılında en yüksek şansölye olarak görev yapan Choe, daha sonra Joseon'u kuracak olan Jo Min-su ve Yi Seong-gye ile birlikte Mançurya'nın Liaodong bölgesini fethetmek için bir sefere çıkmıştır. Kuzeye giderken Pyeongyang'a vardığında kral tarafından başkent Gaegyeong'a dönmeye ikna edilmiştir... Yi, Jo'ya ihanet etmiş ve başkente saldırmak için geri dönmüştür. Choe, başkentte kalan az sayıdaki askerle krallığı savunmak için mücadele etmiştir ancak yenilir ve başı kesilerek öldürülür” (Chung, 2013, s.149).

Şaman inancına göre bakire ölenler ya da trajik bir ölümlle karşılaşanların öteki dünyaya gidemediklerine, bu dünyada kaldıklarına inanılmaktadır. Böyle bir ölümlle karşılaşan krallar, komutanlar kutsal varlıklar olarak saygıyla anılmakta ve onlar için dualar edilip adaklar sunulmaktadır (Chung, 2013, s.149).

Görsel 21

General Choe Yeong (Chung, 2013, s.149)

3.3.2. Dangun (단군)

Dangun, Kore'nin ilk devleti olan Gojoseon'un efsanevi kurucusudur. Bu efsanevi kişiliği sayesinde de Kore halk dininde kutsal bir iye olarak ona hürmet gösterilmektedir. Dangun hakkındaki ilk bilgilere Samgukyusa ve Jewangungi (İmparator ve Kralların Şarkıları) kitaplarında rastlanmaktadır. Dangun'un Joseon zamanında mezarının keşfedilmesiyle O'na olan inanç daha da güçlenmiştir. Dangun, Korelilere göre tüm Korelilerin atasıdır. Tabi ki bu görüşün temelinde siyasi amaçlar yatmaktadır (Chung, 2013, s.150-151). Bir ülkenin özellikle işgal altındayken vatandaşlarını manevi açıdan birleştirebilecek, onlara güç, kuvvet ve umut aşılayabilecek bazı anlatıları ve efsanevi kişilikleri olmalıdır. Dangun, gerçekten yaşamış bir insandır ancak çalışmanın Kore Mitolojisi kısmında aktarılan efsanede olduğu gibi kendisine olağanüstü bir geçmiş ve özellikler yüklenerek ideal kahraman formuna bürünmüştür.

Dangun, bir şaman olarak da ele alınabilir. Dangun, Gojoseon'u kurduğunda hem siyasal hem de dinsel olarak ülkenin yöneticisiydi yorumunu yapmak mümkündür. Bu durum da Dangun'un hem Josang (Soy Ruhü) hem de Sansin (Dağ Ruhü) ile bağlantısı olduğu düşüncesine neden olmuştur. Dağ Ruhü'nün tüm ülkeyi koruduğu düşüncesi, ülkeyi ilk kuran Dangun'un dağ ruhuna dönüştüğü rivayetinden kaynaklanıyor olabilir. Dangun kültü, günümüzde otuzdan fazla farklı ritüel ve inancın temelinde görülmektedir. Özellikle Joseon'un Japon işgali zamanında köylüler tarafından köy ruhu olarak da inanılmıştır (Chung, 2013, s.151).

Görsel 22

Dangun (Chung, 2013, s.151)

3.3.3. Çeşitli Hayaletler ve Küçük İyeler (Japgwijapsin – 잡귀잡신)

Kore halk dinine göre çeşitli hayaletler ve hiyerarşik olarak daha aşağıda sayılan iyeler için kullanılan bir isim olan Japgwijapsin, insanlara yardım etmek ve kutsal sayılmaktan ziyade insanlara zarar veren niteliktedir. Bu terim trajik bir şekilde ölen insanların huzura kavuşamayan ruhları için kullanılır. Bekarken ölenler, engelliyken ölenler, doğum sırasında ölenler gibi hayatında acı çekmiş ve kendini tamamlayamamış olan insanların ruhları kötü iyeler olarak dünyada dolaşırlar. Köy ritüelleri başlamadan önce onları uzak tutmak için kötü ruhları uzak tutan

tabu ipi (geumjul) asmak veya ritüel alanına kırmızı kül (hwangto) serpmek gibi yaygın uygulamaların nedeni Japgwijapsin'dir. Kötü olmalarına rağmen onlara da sunular verilir. Köy ritüelinden kalan büyük iyelere verilen sunulardan ritüel sonrası bu küçük iyelere de verilir. Ritüel başında bu küçük iyeleri sınır dışı edildikleri için insanlara kin güdeceğinden korktukları için ritüel sonunda kalan sunulardan onlara da verilmektedir (Chun, 2013, s. 166).

3.4. AİLE (ATA) RUHLARI

3.4.1. Kökenlerin İyesi (Gamang- 가망)

Gamang, Kore halk dininde bütün varlıkların kökenlerinden sorumlu olan iyedir. Aynı zamanda ruhlar ve insanların buluşmalarını sağlamak için cennetin kapılarını açma sorumluluğu da ona aittir. Gamang, özellikle ölümler için yapılan ayinlerde önemli yer tutar. Cenaze törenlerinde vefat eden kişi Gamang'ın yardımı ile yeraltı dünyasına ulaşabilir. Bu ayinlerde Gamang, ritüeli yapan şamanın köklerinden sorumlu olan Bonhyang'dan, Josang (Atalar Ruhü), Malmyeong (Göçmüş Atalar Ruhü) ve Daesin'den (Şamanın Ata Ruhü) önce çağırılmalıdır (Chun, 2013, s. 158-159).

3.4.2. Ata Ruhü (Josang- 조상)

Josang, Kore halk dininde oldukça önemli yere sahip olan bir ruhtur. Dar anlamda kişinin ölmüş yakın akrabalarına veya çocuklarına, daha geniş anlamda bütün aileyi etkileyebilecek olan, evlilikten önce veya trajik / zamansız ölen herhangi bir akrabaya veya herhangi bir ruhu içeren bir isimdir. Bütün Şamanizm ritüellerinde, atalar ile iletişime geçilen ve şamanın bir iletişim aracı olarak hizmet ettiği Josang bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde ritüel sahipleri ataları ile iletişime geçer, onların istek ve şikayetlerini dinler; aynı zamanda da ataların ruhları torunlarının bağlılıkları için onlara teşekkür eder ve destek sözü verirler. Bu özelliği ile Josang, yaşayanların yaşamlarıyla yakından ilişkili bir ruhtur ve bu nedenle de hayatlar üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Şaman inancında merkezi bir rol oynar.

Kore halk dininde Josang'a gerektiği kadar saygı göstermeyen insanların ataların korumasından mahrum kalacağına dair yaygın bir inanç vardır (Chun, 2013, s. 169).

3.5. ŞAMAN İYELERİ

3.5.1. Büyükanne Balsa (Bulsahalmeoni- 불사할머니)

Büyükanne Balsa, Seul bölgesinde, bir ruh tarafından ele geçirilmiş olan şamanların koruyucu iye olarak kabul edilir. "Balsa" ismi, Budist Cennet Ruhu'nun ismi olmasına rağmen, Büyükanne Balsa Şamanlar tarafından kabul edilen bir ruhtur. Şamanik portrelerde beyaz hanbok giymiş, boynuna Budist tesbihi takmış yaşlı bir kadın şeklinde tasvir edilmektedir. Büyükanne Balsa, bir şamanın eğitim sürecinde onun yanında bulunmuşsa, şamanın güçlerinin olağanüstü bir seviyeye çıkacağına ve çok başarılı olacağına inanılır (Chung, 2013, s.144-145).

Görsel 23

Büyükanne Balsa (Chung, 2013, s.145)

3.5.2. Şamanların Koruyucu İyeleri (Mujosin- 무조신)

Mujosin, şamanların ataları ve koruyucu iyeleri olarak kabul edilen dişi iyelerdir. Kore halk dininde şamanların birden fazla koruyucu iyesi olduğuna inanılır. Bu iyelerden bazıları şunlardır: Beobuhwasang; Jiri Dağı'nın Seongmocheonwang'ın (Kutsal Anne ve Göksel Kral) insan enkarnasyonlarından biri ile evlenen Keşiş Beobu'nun sekiz kızı olmuştur ve Beobu kızlarını ülke çapında şamanlık yapmaları için eğitmiştir. Bu kızlar da zamanla şamanların koruyucu iyeleri olarak kabul edilmiştir. Barigongju; Prenses Bari hikayesi şamanların atası olarak ülke çapında bilinen ve aktarılan destansı bir hikayedir. Kral Ogu hep bir erkek evlat istemektedir ama kraliçe yedi tane kız çocuğu doğurunca kral yedinci çocuğun adını "terk edilmiş bebek" anlamına gelen Baridegi koyar ve bebeği terk eder. Belirli bir zaman sonra kral bir hastalıktan ölür fakat Prenses Bari'nin öteki dünyadan getirdiği hayat kurtaran su sayesinde hayata geri döner. Ona kendisi için ne yapabileceğini sorar ve Bari de ölen insanlara rehberlik etmek istediğini, böylece yeraltı dünyasını denetleyen bir ruh olarak atanmayı istediğini söyler. Bu, onun şaman olarak gücünün ve otoritesinin resmi kabulü ve onu şaman iyeliği olmasının bir temelidir. Gyemyeonhalmeoni (Büyükanne Gyemyeon); ülke çapında dolaşarak çocuklara iyi şans ve uzun ömür veren, felaketleri önleyen ve ayrıca müzik enstrümanları yapmak için bambu ve pavlonya ağaçları diken bir iyedir. Yujeongseungttal (Bakan Yu'nun Kızı); bir ruh tarafından ele geçirilen ilk şaman olduğuna inanılmaktadır. Bakan Yu'nun kızı yedi yaşında görme yetisini kaybeder ve hayatta büyük acılar yaşar. 77 yaşındayken, komşu bir köyden geçerken bir köylünün evinde ölü bir kızı kurtarır ve onun için bir ritüel düzenler (Chun, 2013, s. 175).

3.6. KARA İYELER

3.6.1. Goblin (Dokkaebi- 도깨비)

Goblinler büyü yapma, musallat olma gibi özel güçleri olan, bu güçleri ile bazen insanlara yardım eden iyelerdir. Bu ruhların süpürge, sepet, havan tokmağı, elek gibi atılmış, kullanılmayan eşyalardan ve kanla, özellikle de adet kanıyla

lekelenmiş objelerden doğduklarına inanılır. Goblinler genellikle karanlık, nemli, boş köşelerde geceleri ortaya çıkarlar ancak havanın yağmurlu ve sisli olduğu günlerde de ortaya çıkabilirler. Bu ruhlar muziplikleri ile bilinirler. İnsanlara şakalar yaparlar, onları gece boyu güreşmeye zorlar ya da güzel bir kadın şeklinde erkekleri baştan çıkarmaya çalışırlar. Şarkı söylemeyi, dans etmeyi ve kadınların peşlerinde koşmayı severler. Goblinler aynı zamanda akıllı kıt yaratıklardır. Anlatılan bir masala göre, bir insandan borç para alan goblin, ona durmadan borcunu geri ödemiştir. Goblinlerin olağanüstü güçleri vardır. İnsanlara yardım etme amacıyla bir gecede tarım arazisi oluşturmak için koca bir gölü kurutmak, deniz ve kara yiyecekleri ile lezzetli sofralar hazırlamak, bereketli hasat, bereketli av ve iyi şans gibi pek çok doğaüstü olayları gerçekleştirebilirler. Büyük ağızlı, dışarı fırlamış büyük gözleri, uzun ve keskin dişleri, kıllı bir vücutları ve uzun pençeleri vardır. Görünüşleri, farklı zaman dilimlerine göre farklılık gösterse de insanları kötü ruhlardan koruyan, çok yönlü ve doğaüstü güçlere sahip olmaları goblinlere her zaman korku ve hayranlık duyulmasına neden olmuştur. Goblinler, ritüellerle çağrılır ve güçlerini insanlara yardım etmeleri için kullanmaları sağlanır (Chun, 2013, s. 154-155).

3.6.2. Suçiçeği İyeleri (Hogubyeolseong - 호구별성)

Suçiçeği iyeleri, çiçek hastalığı ya da başka hastalıkları kontrol eden iki ayrı iyenin birleşik adıdır. Hogu, dişi bir iyedir ve sonnım (misafir) veya Hoguaegissi (Hogu Hanım) şeklinde de adlandırılabilir. Byeolsong ise erkek bir iyedir ve kaderin karmaşasına yakalanıp amaçlarını yerine getirememiş olan erkeklerin acı çeken ruhlardır. Ölen kişinin sosyal statüsü ne kadar yüksekse, mağduriyeti de o kadar fazla olur ve dolayısıyla öldükten sonra kutsallaştırılma eğilimi de o kadar güçlü olur (Chun, 2013, s. 163).

Görsel 24

Hogubyeolseong (Chun, 2013, s. 163)

4. BÖLÜM

TÜRK VE KORE KÜLTÜRLERİNDE İYELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Coğrafya, insan yaşamı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İklim, yer şekilleri, biyoçeşitlilik gibi coğrafyanın alt dalları göz önünde bulundurulduğunda coğrafyanın insanların barınaklarını, yemek kültürlerini hatta vücut tiplerini bile etkilediği görülmektedir. Kültür insandan ayrı düşünülemez. Çünkü kültürün yaratıcısı insandır. Kültür, içinde insanın hem fiziksel hem de ruhsal özelliklerinden parçalar bulundurur. Farklı coğrafyalarda, farklı koşullarda yaşayan insanlar zamanla kendi yaşam tarzlarına uygun kültürel öğeleri geliştirmişlerdir.

İlk olarak Ural- Altay bölgesinde yaşadıkları düşünülen Türkler, zamanla belirli nedenlerden ötürü dünyanın farklı yerlerine göç etmişler ve göç ettikleri bölgelerin şartlarına göre yaşam tarzlarını ve kültürlerini çeşitlendirmişlerdir. Karşılaştıkları her yeni din ve kültürden etkilenmişler, eski inançlarını bu bilgilerle sentezleyerek devam ettirmişlerdir. Aynı durum Koreliler için de geçerlidir. Ural- Altay sahasında yaşayan Koreliler, zamanla daha da doğuya göç etmişler ve aslında Türklere nazaran kültürlerinin doğuş noktasından pek de uzaklaşmamışlardır. Ancak Koreliler, Çin ile olan yakın ilişkilerinden dolayı kültürel ve dini gibi alanlarda Çin'den oldukça etkilenmişler ve arkaik kültür ve inançlarının üzerine yeni kültürel öğeleri koyarak sentez bir dini/ kültürel yapı oluşturmuşlardır.

Günümüzde Türk kültürünün yaşatıldığı coğrafyalardan binlerce kilometre uzakta olmasına rağmen Kore ve Türk kültürleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Elbette coğrafya ve sınır komşularının değişmesi bu iki kültürü çeşitlendirmiş ve benzerlikler kadar farklılıkların da oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Türk mitolojisi, Kore mitolojisine nazaran doğaya daha bağımlı bir mitolojidir. Türk mitolojisi sahip olduğu kütler ve mitler açısından doğal unsurları bolca içinde barındırmaktadır. Günümüzde Türklerin oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmalarından ötürü Türk mitolojisi kendi içinde de çeşitlilik göstermektedir. Türk mitolojisinin anaerkil ve ataerkil dönemlere ait kültleri halen canlı bir şekilde

yaşatıyor olması Türk milletinin sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. Atlı göçebe hayat tarzına sahip Türklere ataerkil bir toplum yapısına rağmen kadınların sosyal yaşamdan uzaklaşmadığı görülmektedir. Yönetim, sosyal, kültürel, askeri ve dini alanlarda kadınların aktif bir şekilde rol aldıkları bilinmektedir. Bu toplumsal yapı, Türk mitolojisinin anaerkil dönemlerinden kalan kültürlere, eskisi gibi canlı olmasa da yaşatmayı başarmıştır. Kore toplumunda ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakimdir. Anaerkil dönemin izleri yeni ruhlar yaratarak, var olan ruhların yanına erkek ruhlar ekleyerek veya sadece kadınların elinde olan şamanlığı erkeklerin de yapmaya başlamasıyla izleri silinmeye çalışılmıştır. Ancak kültürel bellek o kadar güçlüdür ki geçmişi kolay kolay unutmaz. Bu durum Kore mitolojisinde dişi ruhların hala var olmasına ve günümüzde bile en güçlü şamanların kadın şamanlar olduğuna inanılmasıyla kendini göstermektedir.

Kore mitolojisi daha çok insanı ve devleti odak noktasına alan bir mitolojidir. Bu durum mitlerde ve kutsal ruhlarda görülmektedir. Köken mitleri olarak ele alınabilecek mitler, bir devletin kökenleri hakkındaki mitlerden oluşmaktadır. Türk mitolojisinde ise evrenin, dünyanın ve doğal unsurların yaratılışının anlatıldığı mitler ağırlıktadır. Bu durum Türklerin yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Doğa ile iç içe yaşayan Türklere, onun güzelliği ve belirsizliği karşısında büyülenmişler ve onu anlamaya çalışmışlardır.

Kore mitolojisi farklı kültür ve dinlerden etkilenmiş bir mitolojidir. Zaman içinde yapılan göçler ve siyasi yakınlaşmalar/ işgaller nedeni ile Ural- Altay ve Çin kültürleri başta olmak üzere Japon kültürü; Şamanizm, Taoizm, Budizm, Konfüçyanizm ve günümüzde de Hristiyanlık gibi dinlerden etkilenerek sentezlenmiş bir mitoloji oluşturmuşlardır. Türklere de tıpkı Koreliler gibi Şamanizm, Maniheizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi pek çok dinden ve Çin, Arap, Rus, Avrupa kültürlerinden etkilenmişler dolayısıyla da bu durum mitolojilerine yansımıştır.

Türk mitolojisinin yapı taşlarından olan yer-su inancı gibi kutsal "vatan" anlamına gelen bir terim, yapılan araştırmalar neticesinde Kore mitolojisinde bulunamamıştır. Ancak Türk inancındaki geleneksel üçlü dünya modeli anlayışı

Korelilerde de mevcuttur. Türklerde Orta dünya şeklinde adlandırılan ve insanların yaşadığı dünya, Korelilerde “İsıng (Bu dünya)” şeklinde adlandırılmıştır. Türklerde Üst dünya ve sakinlerinin kutsal sayılması gibi, Korelilerde de Gök, yani cennet kutsaldır. Türklerin Alt dünyasına karşılık Korelilerde Yonggung (Ejderha Kralın Sarayı) vardır (나무위키, 한국 신화, Erişim: 10.05.2024). Kore inancına göre yer ana, gök de ata konumundadır. Ataerkil düzenden bakıldığı zamandan daha kutsal olan erkek ve daha az kutsal yerin ana olması Türk inancında da görülmektedir. İki mitolojide de gök, diğer dünyalara nazaran daha kutsaldır.

Kore mitolojisi mitleri, Türk mitolojisi mitlerine nazaran daha erken zamanda yazıya geçirilmişlerdir. Türk mitolojisi uzun zaman boyunca sözlü kültür ortamından beslenmiş ve bu doğrultuda zengin bir mitoloji ortaya çıkmıştır. Kore mitolojisinin Türk mitolojisinden daha erken yazıya geçirilmesi mitolojinin gelişimini durdurmuştur.

Türk kültüründe canlı ve cansız her nesnenin bir sahibi, koruyucusu bulunmaktadır. Geleneksel dünya görüşünde bu koruyucular “iye” olarak adlandırılırlar. Tanrı tarafından, Tanrı'nın yaratmış olduğu her şeyi koruma ve yönetme görevi verilen iyeler, insanların yaşadığı Orta dünyanın her yerindedir. Genel olarak bu iyelere iyi davranılıp, koruduğu nesneye saygı gösterilirse o zaman iye insana iyi davranır ve dualarını kabul ederler. Ancak en ufak bir saygısızlıkta bu iyeler sinirlenir ve hastalıklar başta olmak üzere insanları çeşitli yollarla cezalandırırlar. Doğa ile olan yakın bağın nedeni ile, doğal unsurların iyelerinin Türk mitolojisinde daha çok yer tuttuğu gözlenmiştir. Evler ve kiler gibi yerleşik hayata geçişle yaşamlara giren iyelerin ise oldukça az oldukları söylenebilir. Kore mitolojisinde ise durum neredeyse tam tersidir. Tarım toplumu olan Koreliler için evlerinin, bahçelerinin ve kilerlerinin güvenliği daha ön planda olduğu için iyeler bu mekânlarda yoğunlaşmışlardır. Hemen hemen her kaynakta “Tanrı” şeklinde geçen bu kutsal varlıklar, işlev bakımından tamamen Türk kültüründeki iyeler ile aynıdır. Genel itibari ile Şamanizm'den beslenen geleneksel Kore dini de tıpkı geleneksel Türk dini gibi tek tanrıdır.

4.1. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ İYESİ

Türk mitolojisinde görülen ağaç kültü anaerkil dönemden kalma bir kültür ve hayat ağacı, ağaç ata/ana gibi inançların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Dünyaları birbirine bağlayan ve dünyanın merkezi olan Hayat Ağacı başta olmak üzere, Orta dünyadaki bütün ağaçların iyeleri vardır. Kayın ağacı ayrıca önemli bir yere sahiptir. Ağaç iyeleri oduncular ve avcılar için önemlidir. Bu iyenin kutsamasını kazanmak için ağaca çeşitli saçılar saçarlar. Bazı şaman ritüelleri kutsal ve ulu ağaçların altında yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmada Kore mitolojisinde de kutsal ağaçlara rastlanmıştır. Çam ve pavlonya gibi ağaçlar kutsal sayılmaktadır. Aynı şekilde dağlardaki ulu ve büyük ağaçlar da kutsaldır. Köyün merkezinde bulunan ve köyü koruyan kutsal ağacın altında da şamanlar tarafından köy ritüelleri yapılmaktadır.

4.2. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ORMAN İYESİ

Türklerde kaosu temsil eden orman, genellikle Alt dünyaya açılan geçitler olarak kabul edilir ve kötü ruhların oldukça fazla olduğu mekânlardır. Orman iyeleri avcılar için oldukça önemlidir. Av ve avcılar yırtıcı hayvanlardan korurlar. Korelilerde orman iyeleri ile ilgili bir bilgiye rastlanmamakla beraber dağlarda - dolayısıyla ormanlarda- yırtıcı hayvanlar olduğu için dikkatli davranılır ve Doltapların insanları kaplan saldırılarından koruduğuna inanılır.

4.3. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DAĞ İYESİ

Dağ kültü hem Türk hem de Kore inançlarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Türklerde en önemli yer-su ruhu olan dağ iyesi, tıpkı Hayat Ağacı gibi evrenin merkezi konumundadır ve dünyaları birbirine bağlar. Dağlar göğe doğru uzandıkları için kutsaldır, Tanrı'ya en yakın mekânlar dağ zirveleridir. Dağ iyeleri insanların günlük yaşamlarını etkileyen, bereket, refah, hayvanların çoğalmasını gözeten ve güçleri bütün vatan topraklarına ulaşan iyelerdir. Hem dişi hem de erkek şeklinde tasvir edilmekle birlikte kurt donuna girdiklerine inanılır. Kore kültüründe de müstakil bir dağ iyesi bulunmaktadır. İşlev bakımından Türk dağ iyeleri ile oldukça benzerdir. Sansin, dağ iyesi, dağların zirvelerinde veya

eteklerinde yaşar ve dağı buralardan yönetir. Sansin, kaplan donuna girebilen dişi veya erkek bir ruhtur. Türklerin dağ iyelerinden farklı olarak dişi ruhların müstakil dağları, erkek olan Sansin'in ise bütün bir vatani koruduğuna inanılmaktadır. Dağ iyesinin vatani koruma işlevleri iki kültürde de aynıdır. Kore kültüründe dağ iyelerine gün doğumu veya gün batımlarında toplu olarak dualar edilir ve şaman başkanlığında ritüeller yapılır. Ancak Sansin'in oboo benzeri sunakları vardır ve bu sunaklara kişisel olarak gidip erkek çocuk, refah, sağlık, iyi bir av, iyi bir hasat veya iyi bir hayat için dualar edilebilir. Halkın hayatını etkileme kısmında da Türk ve Kore dağ iyeleri birbirleri ile benzerdir. Türk kültüründe de dağ zirvelerinde toplu olarak Gök Tanrı'ya adaklar sunulur ve bir şaman başkanlığında ritüeller yapılır. Dağ iyesinin Kore ve Türk kültürlerinde farklılıktan çok benzerlikleri bulunmaktadır.

4.4. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE SU İYESİ

Türk kültüründe su, hayatın kaynağı olarak görülmüştür. Yaratılış mitlerinde bilinen dünya yaratılmadan önce sadece suyun olduğu bir mekândan bahsedilir. Su, hayattır. Bugünkü dünyanın yaratılışı sudan çıkan ufak bir taş ile başlamıştır. Bu durumdan dolayı Türklerde su kaosu temsil etmektedir. Dünya yaratıldıktan sonra doğacak olan insanların ruhlarının bulunduğu, gökyüzünde bir göl yaratılmıştır bu nedenle insanın yaratılış kaynağı da sudur. Kore kültürü de buldukları coğrafyanın bir yarımada olması nedeniyle, suyu oldukça kutsal ve bereket olarak kabul etmiştir. Özellikle kıyı kesimlerinde denizin önemi büyüktür. İç bölgelerde ise daha çok kuyular ve nehirler etrafında şekillenmiş bir su kültü bulunmaktadır. Türklerde su iyesinin dişi olduğu ve suyun kaosu temsil etmesinden ötürü kötü ruhların da su kenarlarında yaşadıkları inancı vardır. Korelilerde ise su iyesi olarak kabul edeceğimiz Yongwang erkek olarak tasvir edilmiştir. Türk kültüründeki su iyeleri sahip oldukları su kaynağını korurken, Yongwang ülkedeki bütün su kaynaklarının koruyucusudur. Su kaynaklarını korumanın yanı sıra ailenin huzurunun, güvenli bir yolculuğun, uzun ömür ve sağlığın, iyi bir hasat ve balık avlarının da koruyucusudur. Balık avlarında avcılara gerekli olan rüzgar ve küçük dalgaları gönderen de Yongwang'dır. Bu bağlamda sadece su kaynaklarını koruyan Türk kültüründeki su iyelerinden ayrışmaktadır.

4.5. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ATEŞ VE OCAK İYESİ

Türk kültüründe ateşin de tıpkı su gibi önemli bir yeri vardır. Tanrı tarafından insanlara verildiğine inanılan ateş, genel olarak arındırıcı özelliği ile dikkat çekmektedir. Türklerde ateş insanların konuştuklarını anlayabilen ve onlara mesajlar gönderebilen canlı bir unsurdur ve onu koruyan dişi bir iyese vardır. Bu iyeyi kızdırmamak için ataşe kötü söz söylenmez, tükürülmez, ateş söndürülmez gibi önemli inanışlar vardır. Eğer ateşe saygısızlık yapılırsa ateş iyese ceza olarak ev halkının başına felaketler gönderebilir. Türklerde ocak olarak kabul edilen üç ayak da önemlidir. Aynı zamanda ocak yaparken kullanılan taşlar göç ederken bile yerinden oynatılmaz. Ateşe ve ocağa sunu olarak yağ ve her gün pişen yemeklerden sunulmalıdır. Kore kültüründe ise Türk kültüründeki gibi bir ateş kültü görülmemekle birlikte ateşin zenginlik getirdiğine inanılmıştır. Ocak iyese olarak adlandırabileceğimiz Jowang (mutfak iyese) mutfaktaki ocakta yaşayan ve ailenin servetini, sağlığını ve refahını gözetten bir ruhtur. Mutfak kadınların mekânı olduğu ona sadece kadınlar tarafından dua edilir. Her sabah temiz bir kap su Jowang için ocağın üzerine koyulmalıdır. Bu durum dışında evde pişirilen değişik yiyecekler de tıpkı Türklerde olduğu gibi ateşe atılır, özel günlerde yapılan özel ritüellerde bu ruha sunulan sunular farklılık göstermektedir. Kadınlar Jowang'a oldukça saygılı yaklaşırlar. Mutfakta her ne kadar yorulular da asla ocağın üzerine oturmaz veya ona yaslanmazlar.

Türk kültüründe şamanlar ruhlarla iletişim kurmak için ateş ve dumandan yararlanırken Kore şamanları ateş kullanmadan, çingirak yardımı ile ruhlarla iletişim kurarlar. Bunun nedeni Korel kültürünün ateşe daha az özellik yüklemesidir. Ateşe sadece kadınların sunu sunması, saygı duyması ve dua etmesi de Kore'nin toplumsal yapısını işaret etmektedir. Evin diğer bölümlerinden ayrı olan mutfağa genelde kadınlar girdiği için ocak iyese olan Jowang'a sadece kadınların dua ettiği görülmektedir. Ancak Türklerin hayat tarzları böyle bir duruma neden olmaz çünkü çadırda yaşayan Türkler için ocak, çadırın kalbinde bulunmaktadır ve herkes tarafından saygı ile yaklaşılr.

4.6. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE TAŞ İYESİ

Türk kültüründe yeryüzünün yaratılışı sonsuz sudan çıkan bir taşla başlamıştır. Taş ve kayalar Türk kültüründe dağları da temsil etmektedir. Aynı zamanda Türkler, Yada Taşı adı verilen bir taşta da sahiptir ki bu taşın havayı kontrol etme gibi mucizevi bir gücü vardır. Yada Taşı'na sahip olan Türklerin iktidarlığı da böylece daha da güçlenmiş ve büyük devletler kurabilmişlerdir. Kendine özgü ısı ve sesi olan, kendine göre şekillenen, canlanan ve ölen bir taş olan Yada Taşı'nı kağan veya yadacı adı verilen kişiler kullanabilirler (Ögel, 2014b, s. 358). Geleneksel Türk dünya görüşünde taşlar koruyucu olarak da kullanılmaktadır. Yol ve geçit iyeleri için yapılan oboolarda saç olarak kullanılmaktadırlar. Kore kültüründe Yada Taşı gibi özel bir isme rastlanmamıştır. Ancak Koreliler için de Doltap adı verilen oboo benzeri taş yığınları ve bazı kayalar kutsal kabul edilmiştir. Daha çok köy giriş ve çıkışlarında bulunan Doltaplara aynı zamanda dağ etekleri veya yollarda da rastlanabilir. Etrafa yaydığı enerji ile kötü ruhları kovarken iyi ruhları da kendine çektiğine inanılır. Yapılış amaçlarına göre Doltapların içlerinde nesnelere ve onu yapan kişilerin bir listesi bulunur. Yerli halk bu Doltaplara gidip dualar eder ve saç olarak yığın üzerine taş koyarlar. Bu bakımdan taş yığınları inancı iki kültürde de bulunmaktadır. Türkler de Koreliler gibi oboolarda dualar eder ve temsil ettiği iyeye saç olması açısından yığına taş eklerler. Türklerde taş yığınlarına daha çok yol ve geçitlerde rastlanırken Korelilerde köy girişlerinde de rastlanmaktadır.

4.7. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DOĞA OLAYLARI İYESİ

Doğa olayları, özellikle de meteorolojik olaylar dünya üzerindeki bütün kültürleri derinden etkileyen olaylardır. Türkler de doğa ile iç içe yaşayan bir toplum oldukları için her doğa olayına önem göstermiş ve onu anlamlandırmaya çalışmışlardır. Türk kültüründe gözlemlenen her doğa olayının bir iyesi vardır. Yada Taşı sayesinde yağmur yağdırıp, tüm doğa olaylarını kontrol edebilen Türkler için rüzgarın sahibi Tanrı'dır. Üst dünyadan esen rüzgarlar hayat ve canlılık getirirken alt dünyadan esen rüzgarlar ölüm ve acı getirirler. Türklere göre rüzgarların esiş yönleri de rüzgarın iyi ya da kötü oluşunu etkilemektedir. Bütün bu bilgiler, yıllar boyu süren gözlem ve deneyim sonucu çıkan bilgilerdir. Yel

Baba, Çal Mama, Çil Eezi gibi farklı adlarla anılan rüzgar iyeleri bulunmaktadır. Rüzgarlarla birlikte gelen bulutlar, şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü de Türkler için kutsaldır. Tıpkı rüzgar gibi şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü de tanrının iradesine bağlı olaylardır. Türkler gök gürültüsünden korkmayan ve gök gürültüsü gibi olayların Tanrı'dan gelen bir mesaj olduğuna inanan bir millettir. Yıldırım ve şimşeklerin oluşumu Çift Başlı Kartal veya Yıldırım Kuşu veya göklerde yaşayan bir ejderha (Luu) ile bağlantılıdır. Türk coğrafyalarında oldukça farklı isimlerle anılan yıldırım ve gök gürültüsü iyelerinin işlevleri ise aynıdır. Bu iyelere özellikle süt saçılır veya canlı kurbanlar verilir. Kore kültüründe ise rüzgar iyesine rastlanmaktadır. Yeongdeung, dişi bir ruhtur ancak Jeju Adası'nda erkek olarak tasvir edilir. Kore kültüründe rüzgar, balıkçılık ve tarım açısından oldukça önemli bir doğa olayıdır. Gökte yaşayan ve insanların gündelik hayatlarına karışmayan Yeongdeung, ikinci kameri ayda yeryüzüne iner. Bu nedenle bazı bölgelerde Iwolsonnim (İkinci Ay Misafiri) gibi isimlerle de anılır. Yeongdeung'ın indiği günün havasına bakarak o yılın nasıl geçeceği hakkında yorumlar yapılır. Balıkçılık ve tarım ile uğraşılan evlerde veya köy ritüellerinde bu iye için dualar edilir. Korelilerin gök gürültüsünden ise korktukları bilinmektedir. Gök gürültüsü ve şimşekler başladığı zaman "Hananim çok sinirli, öfkeli" diye çıkarımlarda bulunurlar (Gale, 1900, s. 326). Aynı şekilde Çin'de de gök gürültüsünden korkulurdu ve yıldırım sayesinde Tanrı'nın insanları cezalandırdığına inanılırdı (Choi, 1984, s. 45). Gök gürültüsü ve şimşeklere yaklaşım açısından Kore ve Türk kültürleri birbirlerinden farklıdır çünkü Türkler için gök gürültüsü Tanrı'nın cezası değil mesajıdır. Aynı zamanda yıldırım ve şimşeklerle de yeryüzünü kötü ruhlardan temizler. Korelilerde de yağmuru yağdıranın Ejderha Kral olduğuna inanılmaktadır. Türklerde de Çin kültüründen geçmiş olan Luu (Ejderha/ Evren) göklerde yaşayan ve kükremesiyle gök gürültülerini, kuyruğunu kamçı gibi kullanarak da yağmurları yağdırdığına inanılmıştır. Bu bağlamda Kore ve Türklerin yağmurun yağması ile ilgili mitolojik görüşleri benzerdir ancak yapılan araştırmada Kore mitolojisinde gök gürültüsüne dair bir bilgi bulunamamıştır.

4.8. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE EV İYESİ

Türk kültüründe evler mikro kozmoslardır, evrendeki düzenin küçük bir temsilcisidir. Her evin de hem evi hem de ev halkını koruyan bir iyesi vardır. Tıpkı diğer iyelerde olduğu gibi ev iyelerini de gücendirmemek gerekir çünkü eğer ev iyesi gücenip evi terk ederse ev ve aile korumasız kalmış olur. Bu, ev iyесinin insanlara verdiği çok ağır bir cezadır. Yılan şekline girebilen ev iyeleri aynı zamanda kısa boylu erkek veya çirkin bir kadın olarak da tasvir edilebilirler. Türk coğrafyasında çeşitli isimlerle anılırlar ve yeni bir ev alındığında ev için kurban kesilir. Yoksa evin iyesi sinirlenir ve evi yıkabilir.

Tarım toplumu olan Koreliler, yerleşik hayata Türklere önce geçmişler ve hayatlarını evleri ve tarlaları etrafında kurup, inançlarını da buna göre şekillendirmişlerdir. Belki de Türk kültürü ile Kore kültürü arasındaki en önemli ayrımlardan biri budur. Kore kültüründe ev iyesi olarak karşımıza Seonju çıkmaktadır. Seonju, ev iyeleri kategorisindeki en önemli ve en güçlü iyedir. Yeni bir eve taşınıldığında ya da yeni bir ev inşa edildiğinde doğmuş olur. Seonju, evi ve ev halkını korur, eve bereket getirir, ebeveynlerin uzun ömürlü olmasını, dindar çocuklar yetişmesini ve her türlü işte başarı vaat eden bir ruhtur. Özel günlerde veya yeni bir eve taşınıldığı, yeni bir ev inşa edildiğinde bu iye için özel ritüeller düzenlenir. Bütün bu özellikleri ile Türklere ve Korelilerdeki ev iyесinin aynı işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kore kültüründeki iyelerin çoğunluğu ev ile bağlantılı iyelerdir. Bu iyelerden birisi olan Kiler iyesi, Eop, evin kilerinde veya ahırında bulunan ve evin maddi varlıklarını koruyan bir iyedir. Yılan, kurbağa, domuz gibi donlara girdiği görülmektedir. Yılan donuna girme bağlamında Türklere ev iyesi ile benzerlik göstermektedir ancak Türklere kurbağa gibi hayvanlar Erlik ile ilişkilendirildiğinden kutsal sayılmazlar. Kiler ruhu yaşamak istediği evi kendisi seçer ve gittiği evlere bereket götürür. Ev ruhları arasında sayılabilecek olan bir diğer iye ise Yedi Yıldız'dır. Bu iye Büyük Ayı Takımyıldızında yaşar ve sağlık, uzun ömür, çocukların sağlığı ve ailenin güvenliği gibi konularda insanlara yardımcı olurlar. Yedi Yıldız'a evlerde yapılan ritüeller kayınvaliden gelinene aktarılan dualar eşliğinde, bir kase temiz su ile yapılmaktadır. Aynı zamanda köy sakinleri şaman eşliğinde toplu ritüeller de yapabilirler. Ev iyeleri başlığı altında incelenebilecek bir diğer iye tuvalet iyесidir.

Evin dışında bulunan tuvalette yaşayan bu iye dişidir ve uzun siyah saçları ile insanlara zarar verir. Türklere bu gibi yerlerde kötü ruhların yaşadığına inanılır. İslamiyet ile birlikte bu kötü ruhlar cin başlığı altında toplanmışlardır. Bir başka ev iyesi ise arka bahçe iyesidir. Koreliler için oldukça önemli olan kışlık kimchi, soya sosu, fasulye ezmesi gibi besinlerin sakladığı toprak küpler evlerin arka bahçelerindeki bir platformda bulunur ve bahsi geçen iye de bu platform başta olmak üzere bahçeyi, evin oturduğu toprakları korur. Bazen bahçedeki bir ağacı da sahiplenen bu iyenin sahiplendiği mekânlara saygısızlık yapılırsa iye sinirlenir ve aileyi felakete sürükleyebilecek cezalar verebilir. Hem ev hem de insan ruhlar kategorisinde değerlendirilebilecek olan Changbussi, öldükten sonra iye olmuş ve eğlencenin yanı sıra sanat eserlerini koruyan bir iyedir. İnsanları yılın on iki ayı boyunca kötülüklerden koruduğuna inanılan bu iye kendi için yapılan ritüellerde yüksek sesli müzik ve dansların olmasını ister. Bu durum, Türklere dağ iyesinin müziği ve destan söylenmesini sevdiğini akıllara getirmektedir. Başka bir ev iyesi ise Teoju'dur. Arazi/ Toprak iyesi olarak Türkçeye çevrilebilecek olan Teojun evin arazisinde bulunan ve aile ile araziyi koruyan dişi bir iyedir. Bu iye için Teojutgari adı verilen toprak kaplar adak olarak sunulur ve bu küplerin ortasına ya da bir yanına ruhların yığıldığına inanılır. Eğer aile evden taşınıyorsa yanlarında Teojutgari'yi de götürmek zorundadır. Araziyi koruma işlevi, Türk kültüründeki yer su ruhlarının vatan topraklarını korumalarına benzemektedir. Ancak yer su ruhları belirli bir nesne ile bedenselleştirilmezler, onlar vatanın her yerindedir, vatanın ta kendisidir. Bir diğer ev iyesi ise Geollipsin' (Kolektör İye)dir. Geollipsin, iyi ruhların eve toplanmasını sağlayan ve onların karşılayan iyedir. Geollipsin dört yöne dağılan bütün zenginlikleri toplayan ve iyi bir hasadı sağlayan bir iyedir. Hastalık ve diğer kötü durumlarda bu iye için köy halkı toplu bir şekilde ritüeller düzenlerler.

4.9. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE EŞİK İYESİ

Türk kültüründe oldukça önemli bir kavram olan eşik, gerçek anlamının yanı sıra Türk kültüründe daha çok mitolojik anlamları çerçevesinde kullanılmış olan bir kavramdır. Eşik bilinen ve bilinmeyeni birbirinden ayıran bir sınırdır. Bu sınır somut olabileceği gibi soyut da olabilir. Göğün eşiği Demirkazık, alt dünyanın

eşikleri su kenarları, mağaralar, yol ayrımları gibi mekânlardır. Somut olarak eşik iyesi, çadırların eşiğinde yaşayan ve çadıra kötü ruhların girmesini engelleyen bir iyedir. Eşik iyesi asabi bir iyedir ve kendisine saygı gösterilmezse kişileri cezalandırabilir. Soyut olarak geçiş dönemleri de birer eşik sayılmaktadır ve kişiler bu dönemlerde kötü ruhlara karşı savunmasızdır. Kore kültüründe eşik iyesi olarak değerlendirilebilecek olan iye Munsin (Kapı İyesi)dir. Bu iye evlerin veya tarlaların kapılarında yaşar ve kötü ruhların içeri girmesine engel olurken iyi ruhların girmesine izin verir. Bu iyenin belirli bir görünümü olmadığı için cinsiyeti de belli değildir. Kapıların, dolayısıyla eşiklerin, asıl görevi içeri ile dışarıyı birbirinden ayırmak ve dışarıdaki tehlikelerin içeri girmesini önlemektedir. Korelilerde bu kapılar ekili arazilere ineklerin girip zarar vermesi veya evlere yabancıların girmemesi gibi nedenlerle kullanılırken Türklere de vahşi hayvanların veya yabancıların girmemesi gibi nedenlerden ötürü kapılar kullanılmıştır. Kullanım amaçları doğrultusunda somut ve soyut olarak benzer işlevlere sahip olsalar da Türklere eşiklere daha çok önem verildiği söylenebilir.

4.10. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AHIR, HAYVAN VE AT İYELERİ

Türkler yaşam tarzları gereği hayvanlarına oldukça değer vermiş ve onların sağlıkları, üremeleri, barınmaları gibi durumlarla ilgilendiklerini düşündükleri iyeler tahsis etmişlerdir. Türk kültür coğrafyası çok geniş bir coğrafya olduğu için bu iyeler farklı farklı isimler ve görünüşler kazanmış olmalarına rağmen işlevleri tamamen aynıdır. Türk kültürüne göre ahır iyeleri ahır ve ağıllarda bulunan ve buradaki hayvanlar ile yapının kendisini koruyan iyelerdir. Bereket ve bolluk getiren bir iyedir. Eğer ahırda sevmedikleri bir hayvan olursa onu öldürebilirler. Öfkelendikleri zamanlarda hayvanların sütünü kesip onları hasta edebilirler. Bu durum da ahır iyesinin değişken bir ruh halinde olduğunu göstermektedir. Başta büyük ve küçükbaşlar olmak üzere doğadaki tüm hayvanların iyeleri vardır. Hayvanlar Türkler için o kadar değerli ve kutsaldır ki kurt gibi bazı hayvanların ataları olduğu inanişine halk arasında rastlanmaktadır. At ise Türk'ten ayrı düşünülemez bir hayvandır. Konar göçer bir toplum olan Türklere durmadan hareket halinde olması ata oldukça değer göstermelerine neden olmuştur. Türk

kültür coğrafyasında farklı isimlerle anılan pek çok at iyesinin olması, atın ne denli önemli bir hayvan olduğunu göstermektedir. Atlar o kadar önemli varlıklardır ki Türkler Tanrı'nın bineğinin bile kanatlı bir at olduğunu ve özel bir iyenin bu atla ilgilendiğini düşünmüşlerdir. Aynı şekilde yeryüzündeki atların da gökten gönderildiğine inanmışlardır. At iyesi sadece atlarla ilgilenmekle kalmaz, aynı zamanda çocuklara kut verir ve çocukları korur, kötülerini cezalandırır ve hastalıklarda sağaltıcı görevi üstlenir.

Kore kültürü ise tarım üzerine inşa edilmiş bir kültür olup, hayvancılıktan ziyade tarım ve avcılıkla (özellikle de balık) uğraşmışlardır. Elbette bu durum Kore kültüründe büyük ve küçükbaş hayvanların veya atların olmadığı anlamına gelmemektedir. Umasin adı verilen at ve inekleri koruyan ve üremelerini sağlayan bu iyenin ahır ve ağıllarda yaşadığına inanılır. Geçmişte sığırlar değerli hayvanlar olarak görülmüş ve özel günlerde bu hayvanların sağlıkları için özel ritüeller düzenlenmiştir. Kore kültüründe hayvancılığa verilen değer ile Türk kültüründe hayvancılığa verilen değer aslında sadece hayvan ve hayvanların barınaklarını koruyan iyelere bakıldığında bile yorumlanabilir. Her bir hayvanı teker teker sahiplendiren; atlara, evcil hayvanlara ve hayvan barınaklarına farklı iyeler tahsis eden Türkler, kültür ve inancın yaşam tarzından nasıl etkilendiğini göstermektedir.

4.11. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE AT KAZIĞI İYESİ

Türk kültüründe günlük hayatta kullanılan nesnelere bile özel sayılmış ve hepsine birer koruyucu tahsis edilmiştir. Bu bağlamda at kazığı da somut bir nesnenin ötesinde, evrenin merkezini sembol eden Demirkazık ile ilişkilendirilmiştir. Demirkazık, yani Kutup Yıldızı, Tanrı'nın atını bağladığı bir at kazığı gibi düşünülmüş ve bu kazık göğün merkezi olarak kabul edilmiştir. Eğer bu kazık boş bırakılırsa, aileye felaketlerin geleceği düşüncesi destan ve hikayelerle desteklenmektedir. Bu yüzden de at kazığına derin saygı duyulur ve ona zarar verilmez ve boş bırakılmaz. At kazıkları aynı zamanda evrende bulunan kutsal gücü kendine çeker ve bunu etrafına yayar. Ocağı, ateşi, evi ve bahçeyi korur ve

kötü ruhları defeder. Saha Türklerinde bu kazıkların üzerine göz ve kulaklar çizilir, bu, onların insanları gördüğü ve duyduğu anlamına gelmektedir.

Kore kültüründe at kazığı şeklinde geçmese de benzer kabul edilebilecek iki direk bulunmaktadır. Bunlar Sotdae (Kutsal Direk) ve Jangseung (Köyün Koruyucu Direği)'dur. Bu iki direk de köyü kötü ruhlara karşı korumakta ve gök ile yeri birbirine bağladıkları düşünülmektedir. Sotdae, Jangseung'a göre daha sade bir formdadır. Jangseung'ın üzerine ise ifadesiz insan yüzleri çizilir. Tıpkı Türk kültüründe olduğu Kore kültüründeki bu kutsal direklerin de koruma işlevleri bulunmaktadır. Aynı zamanda iki kültürde de bu direklerin yer ile göğü birleştiriyor olmaları dikkat çekicidir. Bu gelenek, büyük ihtimalle Kore kültürüne Ural- Altay döneminde geçmiş bir gelenektir. Direklerin üzerine çizilen insan resimleri de tıpkı Türklerde olduğu gibi direklerin insanların dualarını duyduklarını ve onları gördüklerini temsil ediyor olmalıdır.

4.12. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE DOĞUM İYESİ

Türk kültüründe doğum iyesi hayvan ve insanların üremeleri, korunmaları ve sağlıklarından sorumlu olan dişi iye'dir. Kadınların rahimlerine bebeklerin kutunu doğum iyesi koyar. Üst dünya iyesi olmasına rağmen bütün doğada yaşayan bir iye'dir. Kolay bir doğumu sağlamakla birlikte doğan çocukların kaderini de yazmaktan sorumludur. Çocukların doğumu soyun devamı, soyun devamı da devletin devamı olduğu için doğum iyesi vatani ve devleti de koruyan bir iye'dir. Aynı zamanda doğum iyesi dağ ve ateş iyeleri ile de ilişkilidir. Doğum iyesinin isimlerinden biri olan Umay, plasenta anlamına da gelmektedir. Bu durumda çocukla rahimde de ilgilenen ve onu büyüten Umay'dır. Kısırlık durumunda doğum iyesine dualar edilir ve adaklar sunulur. Doğum iyesi olan Umay, bebekler doğarken onu almaya çalışan kötü ruhlarla savaşıyor. Ok ile yay, deniz kabukları, ufak beşikler Umay'ın simgelerindedir.

Kore kültüründe ise doğum iyesi olarak Samsin ve Jeseok adında iyeler bulunmaktadır. Çocukların Samsin'in kutu ile doğduklarına inanılır. Samsin, doğum ve çocukları koruyan, onların büyümesine yardımcı olan dişi bir iye'dir. Samsin ismindeki "sam" plasenta, göbek bağı anlamına gelmektedir. Bir evde

bebek doğduğunda Samsin için çeşitli ritüeller düzenlenir. Bebeklerin mor doğum lekeleri ile doğmalarının nedeni de Samsin'dir. Moğol Lekesi adı verilen bu leke Samsin'in bebeği anne karnından çıkarmak için onun kalçasına hafifçe vurmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer doğum iyisi olan Jeseok ise bebeklerin uzun ömürlü olmalarını ve servetlerini denetleyen dişi bir iyedir. Samsin ile rolleri aynı olduğundan bazen tek bir iye olarak kabul edilirler.

Türk ve Kore kültürlerindeki doğum iyelerinin işlevleri birbiri ile aynıdır. Özellikle Samsin isminin de Umay gibi plasenta anlamına geliyor oluşu oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum, Samsin inancının Kore toplumunun Ural-Altay coğrafyasında yaşadıkları zamanlarda oluşmuş olabileceğini göstermektedir.

4.13. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE HASTALIK VE DERT İYESİ

Türk kültüründe kendilerine saygı gösterilmediği zaman bütün iyeler hastalık ve bela getirebilir. Genel iyeler dışında özel olarak hastalık getiren Kızamık Ana, Çörek Uya, Yelpik gibi özel isimlere sahip hastalık iyeleri de vardır. Bu iyeler sadece insanlara değil hayvanlara ve bitkilere de hastalık getirirler. Bir kişinin veya hayvanın hasta olmasının nedeni kötü ruhların veya hastalık iyelerinin kişinin veya hayvanın ruhunu kaçırmamasından kaynaklanır. Eğer şaman kaçırılan ruhu yerine koyamazsa kişi eninde sonunda ölür. Türk kültüründe özellikle "yel" kelimesi hastalık ve kötü ruhlarla bir tutulmuştur. Belirli kurbanlar ve ritüellerle bu iyeler kaçırılabilir.

Kore kültüründe de Suçiçeği iyisi olan Hogubyeolseong adlı bir iye vardır. Bu iye, hayattayken oldukça acı verici bir ölümlle karşılaşan kadın ve erkeklerin ruhlarından doğan dişi ve erkek iki iyenin birleşmesinden oluşmuş bir iyedir ve insanlara çiçek hastalığı getirir. Kore kültüründe de tıpkı Türk kültüründe olduğu gibi bazı iyelerin istedikleri yapılmaz ya da onlara saygısızlık yapılırsa, iyeler insanlara salgın hastalık başta olmak üzere hastalıklar ve dertler vermektedir.

4.14. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ATALAR İYESİ

Kore kültüründe ata iyesi olarak adlandırılabilen Gamang ve Josang adında iki iye vardır. Gamang, dünya üzerindeki bütün varlıkların kökenlerinden sorumlu olan Kökenlerin iyesidir. Aynı zamanda cennetin kapılarını insanların ve ruhların buluşması için açma sorumluluğu da onundur. Vefat eden kişiye yeraltına giderken eşlik eder. Ata iyesi olan Josang ise zamansız ve trajik ölümlerle karşılaşmış olan bütün ölmüş akrabaları kapsayan iyedir. Şamanizm ritüellerinin vazgeçilmez kısımlarından birisi de Josang bölümüdür. Şaman bu bölümde kişilerin göçmüş olan akrabalarını çağırır ve onların istek ve arzularını dinler ve aktarır. Josang'a gerekli saygıyı göstermeyenler atalarının korumasına sahip olamaz.

Türk kültüründe ise durum biraz daha farklıdır. Atalar kültü bulunmasına karşın müstakil bir atalar iyesi bulunmamaktadır. Atalar kültü Türk kültüründe ağaç ata, atalar mağarası, baba ocağı ve soy dağı gibi uygulamalarda karşımıza çıkar. Ancak iki kültürde de atalara derin bir saygı duyulmakta ve bu durum inançlarına yansımaktadır.

4.15. TÜRK VE KORE KÜLTÜRÜNDE ŞAMAN İYELERİ

Kore kültüründe Bulsahalmeoni ve Mujosin şeklinde karşımıza çıkan şaman iyeleri, bedenleri ele geçirilmiş ve ruhani bir yardımcısı olan şamanları koruyan iyeler olarak kabul edilmektedir. Koruyucu iyeleri olan şamanların ise ruhani güçleri çok yüksek seviyelere çıkmaktadır. ,

Türk kültüründe ise şamanların koruyucu iyeleri olarak hastalık iyelerinden Yelbiler ele alınabilir. Aynı zamanda şamanların hayvan ruhları bulunmaktadır ve bu ruhlar, şamanların koruyucuları olarak kabul edilir. İki kültürde de şamanlar ruhlarla iletişimi sağlayan, hastalıkları tedavi eden önemli insanlar kabul edilmektedir ve bu insanları koruyan müstakil iyeler mevcuttur.

Çalışmanın Türk Kültüründe İyeler kısmında bulunan yol, geçit, aşit, gömü, ıssız yerler iyesi ile Alkarısı'nın Kore Kültüründe İyeler kısmında karşılığı bulunmadığı gibi; Bot, devlet dairesi, eyalet ve köyün koruyucusu iyeleri ile General Choe

Yeon, Dandun ve Japgwijapsin iyelerinin de Türk Kùltüründe İyeler kısmında karşılıkları bulunamamıştır. Bu iyeler, her iki kùltürün kendine özgü iyeleri olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ

İnsanların dünyayı anlamlandırma maceraları merak duygusu ile başlamıştır. Doğanın içine doğan insan, etrafında gördüklerinin nasıl ve neden var olduğunu merak etmiş, bu sorularını yanıtlamak için de hayal gücünü kullanmıştır. Başta insanın kendisi olmak üzere her sabah doğan güneş, geceyi aydınlatan ay, dağlardan akan su, meyve veren ağaçlar ve daha pek çok şey insanların hayal güçleri ile bir yaratılış hikayesine. İnsan hayal gücünün ilk ürünü olan mitlerin doğuşu işte böyle gerçekleşmiştir. Mitler, yaratıldıkları çağ için bilimsel ve kutsal bilgileri sembol etmektedir. Mitoloji ise kısaca mitlerin inceleyen bilim dalıdır.

Türk mitolojisi, Türk milletinin hayat tarzından etkilenmiş ve doğaya karşı büyük bir ilgi ve saygıyı temel olarak almıştır. Bu derin saygı ise Türk mitolojisine iye inancı şeklinde yansımıştır. Kökenleri Orta Asya'da atılmış olan Türk mitolojisini anaerkil ve ataerkil dönem olarak iki başlık altında incelemek mümkündür.

Anaerkil dönem, kabileler halinde mağaralar ve ormanlarda kadınların yöneticiliği ve dini liderliği (şaman) yaptığı küçük gruplar şeklinde açıklanabilir. Mitolojik açıdan bu dönemin en önemli kültleri mağara, ağaç, ateş- ocak ve orman kültleridir. Özellikle barınma, korunma ve beslenme ihtiyaçlarına karşılık gelen bu kültlerin dönemin evrensel özellikleri göz önüne alındığında kutsal sayılmaları ve bu kültler etrafında anlatılar oluşturulması olağan bir durumdur.

Türk mitolojisinin ataerkil dönemi ise Neolitik sonu ve sonrasında kapsayan, hayvanların evcilleştirmeleri ile başlayan dönemdir. Bu dönemin önemli kültleri dağ, kurt ve demirdir. Anaerkil dönem kültleri etrafında oluşan anlatılar ataerkil dönemin kültlerinin gerisinde kalmış veya tıpkı Umay ve Albastı örneğinde olduğu gibi kutsallığı bozulup, değiştirilmiştir.

Geleneksel Türk dünya görüşünde Üst, Orta ve Alt Dünya olmak üzere üç dünya bulunmaktadır. Üst dünya göktür, her zaman en kutsal olandır. Orta dünya insanların ve yer-su ruhlarının yaşadığı dünyadır. Alt dünya ise Erlik'in mekânıdır.

Türkler için tek bir Tanrı (Tengri) vardır ve O yaratıcı olandır. Gözün görebildiği ve göremediği her şeyi O yaratmıştır. Ancak yaratılıştan sonra aktif bir rolü bulunmamakla birlikte, yarattıklarını yönetme ve koruma işini çeşitli ruhlara

vermiştir. Bu durum da yer-su ruhları ve onlar etrafından gelişen Kamlık dinini ortaya çıkarmıştır.

Yer-su inancı Türk mitolojisinin temel yapıtaşlarından biridir. Türkler için yer-su hem vatan, hem de vatani koruyan iyeler yani koruyucu ruh demektir. Var olan her oluşumun bir iyesi bulunmaktadır. Bunlar sahip olduğu oluşumları korur, insanlara kut ve yetenekler verir ve duaları kabul ederler. Fakat korudukları oluşuma karşı gerçekleştirilen herhangi bir saygısızlık sonucunda cezalandırma işlevleri de bulunmaktadır.

Üst, Orta ve Alt dünya iyeleri şeklinde başlıklara ayrılan Türklerdeki iye inancı, Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılmalarına rağmen halen ortak olan ve devam ettirilen inançları arasındadır. Farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılmalarına rağmen işlevsel açıdan aynı olan iyelerin her birinin sahip olduğu ve koruduğu bir nesne veya oluşum bulunmaktadır. Korudukları öğelere yapılan saygısızlık sonucunda kişiyi cezalandırır, ona hürmet gösterilirse de kişiyi mükafatlandırır. Aynı zamanda kişiler, iyeler aracılığı ile dualarını Tanrı'ya duyurabilirler.

Kore mitolojisi ise Türk mitolojisine nazaran daha az doğal unsur içeren bir mitolojidir. Bu durumun nedeni, Kore toplumunun Türklerden çok daha önce yerleşik hayata geçmeleridir. Hareket temeli üzerine kurulu olan Türk mitolojisinin aksine Kore mitolojisi daha durağan bir mitolojidir.

Ural- Altay milletlerinden olan Korelilerin kadim inanışları Şamanizm üzerinedir. Ancak Türklerin batıya göç etmeleri gibi Koreliler de zamanla güney ve doğu Asya'ya göç etmişler, karşılaştıkları Çin kültüründen etkilenmişlerdir. Çin'den alınan dinler olarak Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm de Şamanizm inançları ile sentezlenmiş ve ortaya günümüzdeki Kore geleneksel dini çıkmıştır.

Koreliler de tek bir tanrının (Hananim) olduğuna ve her şeyi O'nun yarattığına inanılır, ancak tıpkı Türk Tengrisi'nin yaptığı gibi yarattıklarını yönetme görevini kutsal ruhlara devretmiştir.

Ataerkil dönem izlerini taşıyan dağ kültü Kore mitolojisi için oldukça önemli bir kültürdür. Günümüzde Kore toplumunun neredeyse tamamı tarafından bilinen Dangun Miti, ilk Kore devleti kabul edilen Gojoseon'un kurucusu olan Dangun ve

onun dağ ruhuna dönüşmesi ile ilgili bir mittir. Anaerkil dönemin izleri ise Samsin, Jeseok, Jowang gibi iyelerde ve şamanlıkta görülebilir. Kore kültüründe kadın şamanlara “mudang”, erkek şamanlara ise “paksu” denmektedir ve günümüzde halen en güçlü şamanların kadın şamanlar olduğuna inanılmaktadır. Mudang ve Paksu isimleri ise köken olarak Ural-Altay coğrafyasına dayanan kelimeler olup özellikle Paksu isminin “Baksı”dan evrildiğine inanılmaktadır. Şamanların yaptığı ritüellere ise Türkçe’deki “kut” kelimesinin aynısı olan “gut” denmektedir.

Kore kültüründeki iyeler, daha çok ev ve köy etrafında yaratılmış iyelerdir. Bu durumun nedeni ise Korelilerin bir tarım toplumu olarak yerleşik yaşıyor oluşlarıdır. Özellikle çocukların sağlığı, iyi kader, iyi av ve hasat gibi konularda iyelere müracaat edilmekte ve düzenli olarak iyelerin gönlünü hoş tutmak için ritüeller yapılmaktadır.

Kore mitolojisi araştırmalarında “tanrı” şeklinde ele alınan bu kutsal varlıklar, Türk kültüründeki iyeler ile işlev bakımından oldukça benzer varlıklar olduğundan “iye” olarak kabul edilmiştir. İki kültürün de Ural-Altay sahası merkezli oluşları kültürel açıdan pek çok benzerliğe zemin olduğu gibi; zamanla yaşantıların, sınır komşularının ve coğrafyanın da değişimiyle farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Ancak iye bağlamında Türk ve Kore kültürlerinin özellikle anaerkil döneme tarihlenen kültürlerde oldukça benzer inanışlar ve ritüellere sahip oldukları söylenebilir.

Bu çalışma tek bir iye üzerinde yoğunlaşmadığından dolayı iyeler hakkında verilen bilgiler temel düzeyde olup, hem Kore hem de Türk iyeleri benzerlikleri açısından teker teker baz alınarak incelenebilir. Aynı zamanda Türk ve Kore mitolojisinin iye bağlamında karşılaştırılması açısından daha sonra yapılacak olan çalışmalar için bir başlangıç olarak kabul edilebilir

KAYNAKÇA

- Avşar, L. (2012). "Türk Takılarında Umay İnancının İzleri Ve Avrasya Kökleri", *İdil*, 1/1, 1-24.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, Çorum: Karam Araştırma Ve Yayıncılık.
- Bayat, F. (2021). *Türk Mitolojik Sistemi Cilt 2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2022). *Türk Mitolojik Sistemi Cilt 1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Belek, K. (2015). "Eski Türklerde At Ve At Kültürü (Dünden Bugüne Kırgız Kültürel Hayatı Örneği)", *Gazi Türkiyat*, 16, 11-128.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (çev. Eren Ercan) Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Boratav, P.N. (2016). *100 Soruda Türk Folkloru*, Ankara: Bilgesu.
- Caferoğlu, A. (?) ."Türk Onomastiğinde At Kültü", ?, 201-212.
- Choi, J. (2011). "한국불교와 도교신앙의 교섭", *한국불교학*, 61, 7-41.
- Choi, W. vd. (2021). *Yabancılar İçin Kore, Koreliler, Kore Kültürü*. (çev.Hatice Köroğlu Türközü ve S. Göksel Türközü) Ankara: Anadolu Kitabevi.
- Chun M. vd. (2013). *Encyclopedia of Korean Folk Beliefs*, Seoul: National Folk Museum of Korea.
- Chung, M. vd. (2014). *Encyclopedia of Korean Folk Literature*, Seoul: National Folk Museum of Korea.
- Çobanoğlu, Ö . (2020). "Türk Mitolojisinde Anaerkil Dönem", *Türk Söz İle Kültür Varlıklarının İzinde*, Türk Bilim Araştırmaları Dizisi1: 117-160, İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). "Türk Mitolojisi", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. Cilt 1: 5-85.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları 1,2,3. Üniteler*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar Ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı.
- Demir, N. (2017). *Türklerin En Eski Destanı Uluhan Ata Bitiği*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Demren, Ö. (2018). "Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas'ta Alkarısı Ve Albasması İnanışı", *Antropoloji*, 36, 1-27.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, Ankara: İmge.
- Ergin, M. (2018). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, P. (2019). *Sibiryaya Türklerinin Destanlarında İyeler*. Konya: Kömen Yayınları.
- Eroğlu, E. F. (2020). "Obo Kültü Ve Muğla Meke Köyü Oboları", *Bayterek*, 3/2, 46-73.
- Gale, J. J. (1900). "Korean Beliefs", *Folklore*, 11/3, 325-332.
- Gökalp, Z. (?). *Türk Töresi*, İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Gökyay, O. Ş. (2016). *Dede Korkut Hikayeleri*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Grayson, J. H. (2002). *Korea- A Religious History*, New York: Routledge Curzon.
- Grayson, J.H. (1996). "Female Mountain Spirits in Korea: A Neglected Tradition", 55/1, 119-134.
- Gu, M. (2018). "불교세시의례로본신중신앙의한국적수용", ?.
- Güvenç, B. (1999) *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Harva, U. (2022). *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar Ve Tanrılar* (Çev. Ömer Suveren), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens: Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme*, Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- İnan, A. (2023a). *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları.

- İnan, A. (2023b). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller Ve Araştırmalar*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2016). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Y. Abdurrezzak, A.O. (2020a). *Mitostrateji 3: Türk Halk İnançlarında Kara İyeler (Cin- Albıs- Al Ruhü- Al Karısı)*, İstanbul: Aktif Yayınları.
- Kalafat, Y. Abdurrezzak, A.O. (2020b). *Mitostrateji 4: Anadolu Türk Halk Kesimlerinden İnanç Örnekleri*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (2017). *Divan- Ü Lugat- it Türk*. (haz. Fuat Bozkurt), İstanbul: Salon Yayınları.
- Keir, M. (1914). "Modern Korea. Part I", *Bulletin of the American Geographical Society*, 46/10, 756-769.
- Kim, C. (1948-1949). "Han Dynasty Mythology and the Korean Legend of Tan Gun", *Archives of the Chinese Art Society of America* ,3, 43-48.
- Kim, C. (2020). "The Concept of "Korean Religion" and Religious Studies in Korea", *Journal of Korean Religions*, 1/2, 22-41.
- Kim, S. (2004). "Shamanic Epics and Narrative Construction of Identity on Cheju Island", *Asian Folklore Studies* , 63/1, 57-78.
- Kore Kültür ve Enformasyon Merkezi. (2015). *Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü*, Seul: Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı.
- Lee, H. (2007). *Siyasi, Ekonomik, Askeri ve Kültürel Açından Türk-Kore İlişkileri*, Ankara: TTK Yayınları.
- Lee, J. (1973). "Concerning the Origin and Formation of Korean Shamanism", *Numen*, 20/2, 135-159.
- Lvova, E.L. vd. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kainat ve Zaman, Nesnelere Dünyası*. (çev. Metin Ergun) Konya: Kömen Yayınları.
- Mert, O. (2018). "Sibiry ve Moğolistan'dan Erdemli'ye Ovolar / Oboolar", *Uluslararası Erdemli Sempozyumu Bildirileri*, 1- 18.

- Oğuz, Ö. vd. (2006). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Oğuz, Ö. ve Teke Gürçayır, S. (2014). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Oh, K. (2016). "Korean Shamanism The Religion of Women", *International Journal of Korean Humanities and Social Sciences*, 2, 71-85.
- Ögel, B. (2014a). *Türk Mitolojisi Cilt I*, Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2014b). *Türk Mitolojisi Cilt II*, Ankara: TTK Yayınları.
- Örnek, S.V. (2016). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Bilgesu.
- Park, H. (2024). "Kore ve Türk Mitolojik Panteonları Bağlamında Mago ve Umay", Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Roux, J.P. (2021). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sagalayev, A. M. (2017). *Ural- Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller* (Çev. Ali Teoman), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (2018). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sever, M. (1999). "Türk Mitolojisinde Kuşlar", *Milli Folklor*, 11/42, 83-88.
- Song, H.J. vd. (2019). *A History of Korea*, Gyeonggi-do: The Academy of Korean Studies.
- Şenesen, İ. (2016). "Türkiye'deki Define ve Definecilikle İlgili İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Motif Index'e Göre Değerlendirilmesi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/ 2, 283-298.
- Şengöz, M. (2022). "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması". *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9/1, 164-173.

Şimşek, E. (2017). “Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler”, Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 12/5, 99-115.

Talat, T. (1993). *Irk Bitig The Book of Omens, Wiesbaden* : Harrassowitz

Tanyu, H (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

TDK Güncel Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Yıldırım, D. (2009). “Türkler, Coğrafya ve Anayurtlar”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4-8, 13-22.

Yıldırım, K. (2017). “Bükli Hakkında On İki Not”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6/2, 557-576.

Yolcu, M. ve Karakaya, H. (2017). “Definecilik Folkloru”, Karadeniz Araştırmaları, 14/54, 117-133.

Yücel, Ş. ve Şahin, A. (2002). “Bedik”, Milli Folklor, 53, 66-70.

나무위키. <https://namu.wiki/>

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 28/06/2024	
Tez Başlığı: Türk ve Kore Kültürlerinde İye Kavramı	
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 150 sayfalık kısmına ilişkin, 28/06/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 3 'tür.	
Uygulanan filtrelemeler*:	
1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☒ Alıntılar hariç	
4. ☐ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Rüveyda ÇAKIR	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Rüveyda ÇAKIR
	Öğrenci No	N21139543
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Halkbilimi
	Programı	Türk Halkbilimi

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dâhil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF TURKISH FOLKLORISTICS	
Date: 28/06/2024	
Thesis Title (In English): The Concept of Owner Spirits in Turkish and Korean Cultures	
According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 28/06/2024 for the total of 150 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 3 %.	
Filtering options applied**:	
1. ☒ Approval and Declaration sections excluded	
2. ☒ References cited excluded	
3. ☒ Quotes excluded	
4. ☐ Quotes included	
5. ☒ Match size up to 5 words excluded	
I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.	
Kindly submitted for the necessary actions.	
Rüveyda ÇAKIR	

Student Information	Name-Surname	Rüveyda ÇAKIR
	Student Number	N21139543
	Department	Turkish Folkloristics
	Programme	Turkish Folkloristics

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 28/06/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): Türk ve Kore Kültürlerinde İye Kavramı	
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Rüveyda ÇAKIR	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Rüveyda ÇAKIR
	Öğrenci No	N21139543
	Enstitü Anabilim Dalı	Türk Halkbilimi
	Programı	Türk Halkbilimi

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF TURKISH FOLKLORISTICS	
Date: 28/06/2024	
Thesis Title (In English): The Concept of Owner Spirits in Turkish and Korean Cultures	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Rüveyda ÇAKIR	

Student Information	Name-Surname	Rüveyda ÇAKIR
	Student Number	N21139543
	Department	Turkish Folkloristics
	Programme	Turkish Folkloristics

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU